

**DEVLET, BİLİM VE ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE ELEŞTİREL BİR
DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE'DE KAMU-ÜNİVERSİTE-SANAYİ
İŞ BİRLİĞİ**

Mustafa OKYAY

Aralık 2023

DENİZLİ

**DEVLET, BİLİM VE ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE ELEŞTİREL BİR
DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE'DE KAMU-ÜNİVERSİTE-SANAYİ
İŞ BİRLİĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı**

Mustafa OKYAY

Danışman: Dr. Öğr. Ü. Rezzan Ayhan TÜRK BAY

Aralık 2023

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Mustafa OKYAY

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans eğitimime başladığımdan itibaren desteklerini ve bilgisini benden esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Ü. Rezzan Ayhan Türkbay'a teşekkürlerimi sunarım. Kendisi bu metnin ortaya çıkmasında büyük bir emeği söz konusudur. Danışmanımın yol göstericiliğinin yanı sıra bu yolda desteklerini benden esirgemeyen ve akademik açıdan kendimi geliştirmeme katkılarını sunan bölümdeki hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Son olarak annem Gülden Okyay, babam Y. Ahmet Okyay ve ablam E. İpek Okyay'a duaları ve vermiş oldukları bütün destekler için teşekkür ederim.

ÖZET

DEVLET, BİLİM VE ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE'DE KAMU-ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞ BİRLİĞİ

OKYAY, Mustafa
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Ü. Rezzan Ayhan TÜRK BAY

Aralık 2023, v + 108 Sayfa

Bu çalışma Türkiye Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği (KÜSİ) Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018) üzerine eleştirel bir değerlendirme yapmaktadır. Çalışmada üniversitelerin ortaya çıkışları ve üniversite-sanayi ilişkilerinin gelişimi tarihsel süreç içerisinde incelenmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte burjuvazi üniversitelerin bilimsel çalışmalarını, eğitimlerini ve fiziksel olanaklarını üretimin sürdürülmesinde ve geliştirilmesinde kullanmıştır. Dünya savaşları sonrasında üniversiteler ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli bir araç durumuna gelmişlerdir. Devlet, burjuvazi ve üniversiteler arasındaki bu ilişkilerde zaman içerisinde çeşitli problemler ortaya çıkmıştır. Devlet, burjuvazi ve üniversite tarafından hazırlanan ve uygulanan çözüm önerileri sonucunda üniversiteler birer şirkete benzemiştir. Bu duruma karşı Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Eleştirilere rağmen 1980 ve sonrasında yaşanan iktisadi ve siyasi değişimlerin artan etkisi ile birlikte üniversitelerin ticarileştirilmesi dünya geneline yayılmıştır. Türkiye de dünya genelinde yaşanan bu değişimlerden etkilenmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan plan bu etkinin ürünüdür. Çalışmada üniversite ve sanayi ilişkilerini düzenleyen yasalar, planlar, raporlar, bilimsel çalışmalar vb. yazılı kaynaklar incelenmiştir. Planın ve diğer kaynakların incelenmesinde akademik kapitalizm, girişimci üniversite gibi kavramlar ile üniversite, sanayi ve devlet arasındaki ilişkileri dolaylı veya doğrudan ele alan akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda planda üniversitelerin mevcut sorunlarının derinleşmesine ve üniversitelerin daha fazla ticarileşmelerine yol açan hedefler tespit edilmiştir. KÜSİ planındaki hedeflere ulaşılmasında devletin üniversitelerin işleyişine daha fazla müdahil olması üniversitelerdeki özgürlük ve özerklik konularında sorunlara yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu-Üniversite-Sanayi İş Birliği, Üniversite-Sanayi İş Birliği, Akademik Kapitalizm, İdeolojik Aygıt

ABSTRACT**A CRITICAL EVALUATION OF STATE, SCIENCE AND UNIVERSITY:
PUBLIC-UNIVERSITY-INDUSTRY COOPERATION IN TURKEY**

OKYAY, Mustafa

Master Thesis

Political Science and Public Administration

Political Science

Advisor of Thesis: Assistant Professor Rezzan Ayhan TÜRKBAY

December 2023, v + 108 Pages

The study provides a critical evaluations on the Turkey Public-University-Industry Collaboration (PUIC) (2015-2018). In this study, the emergence of universities and the evolution of university-industry relations are analyzed within the historical process. With the Industrial Revolution, the bourgeoisie used the scientific research, education and physical infrastructure of universities in the maintenance and development of production. After the world wars, universities became an important instrument in the economic development of countries. Various problems have emerged over time in these relations between the state, bourgeoisie and universities. In order to improve relations and solve problems, the structure of universities have been changed by the efforts of the state and the bourgeoisie. As a result of these changes, universities have become more and more like companies. Various criticisms have been made against this situation from the Industrial Revolution to the present day. Since 1980 and afterwards, with the increasing impact of economic and political changes, the commercialization of universities has spread across the world. Turkey has also been affected by these changes experienced by the world. The plan that constitutes the subject of the study is a conclusion of this effect. In the study, written references such as laws, plans, reports, scientific studies, etc. regulating university-industry relations are examined. In analyzing the PUIC plan and other sources, concepts such as academic capitalism and entrepreneurial university, and studies that directly or indirectly address the relations between the university, industry and the state are utilized. As a result of the study, objectives have been identified in the plan that will lead to deepening of existing problems of universities and further commercialization of universities. The increased involvement of the state in the functioning of universities in achieving the objectives in the PUIC plan causes problems in the freedom and autonomy of universities.

Keywords: Public-University-Industry Cooperation, University-Industry Cooperation, Academic Capitalism, Ideological Apparatus

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÜNİVERSİTELERİN TARİHSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

1.1 Antik Yunan <i>Polis</i> 'lerinde Eğitim: Siyasal Düzen ve Filozoflar.....	8
1.2 <i>Res publica</i> 'dan <i>Imperium</i> 'a Roma'da Eğitim: Devlet ve Birey.....	12
1.3 <i>Lonca</i> Örgütlenmeleri Olarak Orta Çağ Üniversiteleri.....	14
1.4 Rönesans'tan Sanayi Devrimi'ne Üniversiteler.....	18
1.5 Sanayi Devrimi ve Modern Devlet: ÜSİ'nin Başlangıcı.....	20
1.6 Dünya Savaşlarından Küreselleşmeye Amerikan Üniversiteleri.....	23
1.6.1 Amerikan Üniversitelerin Oluşumları.....	24
1.6.2 Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş'ta Amerikan Üniversiteleri.....	25
1.6.3 Küreselleşmeden Günümüze Amerikan Üniversiteleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DEVLET, PİYASA VE ÜNİVERSİTE

2.1 İdeolojik Aygıt Olarak Üniversiteler.....	31
2.2 Organik Aydınlar ve Bilim İnsanlarının Tarafsızlığı.....	33
2.3 <i>Triple Helix</i> Modeli ve İş Birliğinde Devletin Konumu.....	35
2.4 <i>Lonca</i> 'dan Şirketleşmeye Üniversitede Özgürlük ve Özerklik Meselesi.....	37
2.5 Şirketleşen Üniversitelerde <i>Yuppie</i> Akademisyenlik.....	41
2.6 Akademik Kapitalizm ve Girişimci Üniversite.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE'DE KAMU, ÜNİVERSİTE VE SANAYİ İLİŞKİLERİ

3.1 Türkiye'de ÜSİ'nin Gelişimi: 1980 Öncesi Hazırlıklar.....	53
3.2 12 Eylül Askeri Darbesinden 1990'lara: ÜSİ'nin Ortaya Çıkışı.....	57
3.2.1 1980'li Yıllarda Dünyadaki Değişimler ve Türkiye'ye Etkileri.....	58
3.2.2 12 Eylül Sonrasında ÜSİ ile İlgili Faaliyetler.....	60
3.3 1990'lardan 2000'lere ÜSİ'nin Gelişimi.....	62
3.3.1 Türkiye'ye Özgü Bir Üniversite: Taşra Üniversiteleri.....	64
3.3.2 ÜSİ'nin Gelişiminde TÜSİAD'ın Çabaları: 1990'lar ve Sonrası.....	68
3.4 2000'lerin Başından Kamu-Üniversite-Sanayi İş Birliğine Doğru.....	70
3.5 Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018).....	77
3.5.1 KÜSİ Hedef ve Eylemlerinin Değerlendirilmesi.....	82
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
BAP	Bilimsel Araştırma Projeleri
BTYK	Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
FMH	Fikri Mülkiyet Hakları
GATS	The General Agreement on Trade in Service
GZFT	Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KPSS	Kamu Personel Seçme Sınavı
KÜSİ	Kamu Üniversite Sanayi İşbirliği
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
San-Tez	Sanayi Tezleri
TGB	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPE	Türk Patent Enstitüsü
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği
UBTYS	Ulusal Bilim Teknolojisi ve Yenilik Stratejisi
ÜNİSAM	Üniversite Uygulama ve Araştırma Merkezleri
ÜSAM	Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri
ÜSİ	Üniversite Sanayi İşbirliği
ÜSİMP	Üniversite Sanayi İşbirliği Merkezleri Platformu
YÖK	Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Bir kurum olarak üniversite, toplumun iktisadi, siyasi, dini, kültürel, teknolojik pek çok alanında ihtiyaç duyulan nitelikli bilginin üretilmesini, geliştirilmesini hedefler. Köklerini Antik Yunan'daki felsefe okullarından alsa da tam anlamıyla Orta Çağ'ın başlarında Kıta Avrupası'nda ortaya çıkmış ve ardından birçok değişimden geçerek varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Üniversite, tarihsel süreç içerisinde değişimlere maruz kaldığı gibi, önemli değişimlerin de kaynağı olmuştur. Üniversitelerin etkiledikleri ve etkilendikleri değişimler açısından çalışmanın odaklandığı alan, Sanayi Devrimi ve sonrasına yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Söz konusu dönem itibariyle üniversiteler, sanayinin ekonomik bir birimi olarak değerlendirilmiş ve bu yaklaşım etkisini günümüze kadar sürdürmüştür. Üniversitelerden bilgi ve insan üretimi konusunda çeşitli amaçlarla faydalanmak isteyen çevreler her zaman mevcut olmuştur. Üniversitelerin bu beklentileri daha iyi karşılamak için kurumsal ve zihinsel olarak değişimlerden geçmesi ise zaman zaman sorunlara yol açabilmiştir. Üniversitelerin bilhassa Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar geçirdiği dönüşümler, tepki ve eleştirilere neden olmuştur. Dönüşümler neticesinde üniversitelerin eğitim ve bilim anlayışlarında, çalışma koşulları ve kurumsal özelliklerinde dikkat çekici bozulmaların oluşacağı endişesi söz konusu eleştirilerin temel çerçevesini oluşturmuştur.

Üniversitelere yönelik mevcut endişelerin Sanayi Devrimi'ne uzanan tarihsel bir arka planı bulunmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte fabrikalarda çalışacak işçinin eğitilmesi, seri üretime olanak sağlayan makinelerin üretilmesi gibi ihtiyaçlar çok yüksek miktarda sermaye ile finanse edilen laboratuvarların ve burada çalışacak araştırmacıların varlığını gerekli kılmıştır. Üretilen malların pazarlara taşınması da ulaşım alanında gerçekleşen bilimsel ve teknik ilerlemelerle gerçekleşmiştir. Böylece daha önce üniversite dışında gerçekleşen bilimsel ve teknik gelişmeler üniversitenin içine taşınmıştır. Üniversitenin, sanayinin yararına bilimsel bilgi üreterek ekonomik bir katkı sunması sanayiyi, üniversiteyi kendi ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürme çabası içine itmiştir. Devlet, yasa yapma gücünü üniversite ve sanayi arasındaki ilişkinin geliştirilmesine yönelik kullanmıştır. Sanayi ve devletin iş birliği ile üniversitelerin dönüşüm geçirmesi 19. yüzyılın sonlarından itibaren belirttiğimiz gibi üniversitenin içinden ve dışından eleştirilerle karşılaşmıştır.

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın kaderini belirleyen atom bombasının yapımında bilim insanlarının rol alması dünyada üniversitelerin ve bilimin ne kadar hassas ve kritik

bir konumda olduğunu göstermiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan Soğuk Savaş'ın kazananının belirlenmesinde de bilim ve üniversiteler önemli roller üstlenmiştir. Böylelikle üniversite iktisadi, askeri, siyasi zaferlerin anahtarı konumuna gelmiştir. Tüm bu süreçte üniversite, sanayi ve devlet arasındaki ilişkilere yönelik eleştiriler devam etmiştir. 1980'lere doğru ise hantallaşmış devlet yapısının sorumlu tutulduğu ekonomik krizden kurtulmak amacıyla rekabet, girişimcilik, kalite gibi kavramların hâkim olduğu yeni bir ekonomik sistem oluşturulmak istenmiştir. Devletin sunduğu çeşitli alanlardaki kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesini amaçlayan ekonomik politikalar ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, hızla yükselen teknolojik gelişmeler devletlerin sınırlarını aşındıran küreselleşme olgusuna yol açmıştır. Üniversitelerin Sanayi Devrimi ile başlayan ekonomik alandaki önemi, 1980 ve sonrasında teknolojik alandaki gelişmeler ile birlikte güçlenerek artmıştır. Bu dönemde bilgi ve onun en önemli üreticisi olarak kabul edilen üniversiteler, ekonomik kalkınmanın anahtarı olarak görülmüşlerdir. Sanayi ve devleti ilgilendiren birçok meselede, üniversite açısından yeni bir döneme işaret eden ve ekonomik, siyasal değişimler ile uyumlu olan yeni adlandırmalar ve kurumsallaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda üniversite ve sanayi iş birliği (ÜSİ) zamanla 'üniversite, sanayi ve devlet iş birliği' olarak dile getirilmiştir.

Türkiye'de de üniversitelerin bir kurum olarak ortaya çıkışı Avrupa'daki kadar eski olmamakla birlikte devletlerin ve sanayinin beklentileri açısından birbirine benzer yönleri bulunmaktadır. Söz konusu beklentilere çalışmanın konusu olan ÜSİ açısından bakılacak olursa, Türkiye'deki üniversitelerin sanayinin yardımcı bir unsuru olması, özellikle 1980 ve sonrasında yapılan düzenleme ve eylemler ile artmıştır. Askeri darbe sonrasında ÜSİ'ye ilişkin olarak üniversiteyi eğitimsel ve kurumsal anlamda etkileyen yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde üniversiteler sadece 1980 askeri darbesine değil, uluslararası alanda ortaya çıkan iktisadi ve siyasi değişimlere de maruz kalmıştır. Bunun önemli bir sonucu, ülkede özel üniversitelerin kurulmasıdır. Genel olarak, üniversiteleri, sanayinin ihtiyaçlarını daha fazla karşılaması gereken kurumlar olarak düzenlemek amaçlanmıştır. ÜSİ'yi doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren yasal düzenlemeler yapılmış, çeşitli kurum ve kuruluşlarca bu konu hakkında raporlar yazılmıştır. Tarafların bir araya geldiği ve ÜSİ'yi ele aldığı toplantılar da düzenlenmiştir. ÜSİ'yi geliştirmek için atılan adımlar değişen iktidarlar tarafından

devam ettirilmiştir. Devleti ÜSİ konusunda daha ön plana çıkaran düzenlemeler yapılmıştır.

Çalışmanın amacı, üniversite ile sanayi arasındaki ilişkide devletin de dahil olduğu bu yeni durumun, Türkiye’de nasıl geliştiğini ve bu duruma yöneltilen eleştirileri incelemektir. Bu incelemede devletin, sivil toplum kuruluşlarının ve iş dünyasının ortaklaşa çabasıyla hazırlanan bir eylem planı analiz aracı olarak kullanılacaktır. Çalışmada kullanılacak olan plan *Türkiye Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği (KÜSİ) Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)*’dır. Çalışma bu plan üzerinden ÜSİ’nin geliştirilmesi için gerçekleştirilen faaliyetlerin üniversitenin yapısında nasıl değişikliklere sebep olduğunun cevabını aramaktadır.

Kamu, üniversite ve sanayi arasındaki ilişkiler çeşitli tezlerin konusu olmuştur. Yavuz (2019) KÜSİ’nin tarafları arasındaki iş birliğinin işletmeler üzerindeki etkilerini anket yöntemiyle ölçmeye çalışmıştır. Bahçeci (2019) KÜSİ’deki iş birliği etkinliğinin il ve bölge düzeyinde aynı olup olmadığını cevabını aramıştır. Aliu (2020) KÜSİ iş birliğinin somutlaşmasına yardım edecek arayüz mekanizmalarının etkinliğini incelemiştir. Akan (2023) KÜSİ kapsamında faaliyet gösteren Teknoloji Transfer Ofislerinin etkin çalışıp çalışmadığını Veri Zarflama Analizi yöntemi ile incelemiştir. Bütün bu örnekler bakıldığında 2015 yılında yayımlanan KÜSİ Eylem Planı içinde bulunan hedef ve eylemlere yönelik eleştirel bir bakışın geliştirilmesine yönelik bir teze rastlanmamıştır. Söz konusu eleştirel eksiklik özellikle planın ve plandaki hedef ve eylemlerin analizinde araştırma kısıtı olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma konu ile ilgili literatürdeki bu eksikliği gidermeye yönelik bir çabadır.

KÜSİ Eylem Planı, 1980’den sonra yoğunlaşan üniversite, sanayi ve devlet ilişkisi sürecinin devamı niteliğindedir. Bu süreç kalkınma planları, yasal düzenlemeler, çeşitli kurum ve kuruluşların konu hakkında hazırladıkları raporlar, eylem planları vb. yayınlar, akademik çalışmalar incelenerek takip edilecektir. Çalışma, özü itibarıyla üniversite, sanayi ve devlet arasındaki ilişkinin taraflar arasındaki eşit bir ilişkiye dayanması koşuluyla insanlığa, ülke ekonomisine, üniversiteye faydalı olabileceğini savunmaktadır. Çalışma sonucunda plandaki hedef ve eylemlerin üniversite açısından eşitlikçi bir ilişkiyi ortaya koymadığı bulunmuştur. Plana eleştirel bir bakış getirilmesinin sebebi planın ortaya çıkardığı eşitsiz ilişkilerdir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Batı’da üniversitenin tarihsel süreç içindeki dönüşümünden bahsedilecektir. Çalışmanın Batı merkezli

yürütülmesinin sebebi ise ÜSİ'nin Sanayi Devrimi ile yine Batı'da ortaya çıkmasıdır. Bu tarihsel süreç içerisinde üniversitenin hangi güç odaklarıyla ne tür bir ilişkiye girdiğinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Üniversitenin krallıklar, kentler, prenslikler, cumhuriyetler, Kilise gibi çeşitli siyasal ve dini yapılarla uzlaşma veya çatışma ekseninde bir ilişki kurduğu görülmüştür. Bilim ve üniversite arasındaki ilişkinin daimî olmadığı; bilimin bazı dönemlerde üniversite dışındaki gelişmelerle de devam ettiği anlaşılmıştır. Sınıfsal ve ekonomik devrimler, yeni bir kıtanın keşfi, milyonlarca insanın öldüğü dünya savaşları gibi tarihte derin iz bırakan büyük olaylarda üniversiteler farklı görevler de üstlenmiştir. Üniversite bu olaylardan etkilendiği gibi, bazı dönüm noktalarını etkileme gücüne de sahip olmuştur. Üniversitelerin Batı'daki oluşumlarının incelenmesi sadece Avrupa ülkeleri ile sınırlandırılmamıştır. Üniversitelerin devlet ve piyasa ile ilişkilerinde özellikle Amerikan üniversitelerinin öncü rol oynaması bu konunun ayrı bir başlık altında incelenmesini gerekli kılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Sanayi Devrimi ile başlayan ve giderek artan bir biçimde devam eden ÜSİ'nin sonucunda üniversitenin, akademisyenin, öğrencinin, bilginin nasıl bir dönüşümden geçtiği Türkiye'ye özgü durumlar göz ardı edilmeden incelenmektedir. Üniversitenin geçirdiği değişim ile birlikte öğrenci, akademisyen, bilgi, üniversite, özerklik, özgürlük gibi birçok kavramın anlamında değişimler meydana gelmiştir. Bu kavramsal değişimlerin yanı sıra ÜSİ ile ilişkileri bulunan girişimcilik, patent, piyasa, kalite, verimlilik, sıralama gibi üniversiteleri ilgilendiren birçok yeni kavram ortaya çıkmıştır. Üniversitenin değişen iktisadi politikalara uyum sağlaması için devlet, iş dünyası ve akademinin içinden çeşitli görüşler ortaya atılmış ve eylemlerde bulunulmuştur. Günümüzde ise ÜSİ konusunda atılan adımların üniversiteleri birçok anlamda zayıflatan yönlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum üniversitede gerçekleşen bilimsel faaliyetleri, verilen eğitimi, araştırmacıları ve öğrencileri olumsuz anlamda etkilemiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye'de üniversite-sanayi-devlet arasındaki ilişkilerin ulaştığı aşamalardan birisi olan ve 2015 yılında yayımlanan KÜSİ Eylem Planı incelenecektir. ÜSİ'nin Türkiye'deki temelleri 1980 öncesinde ortaya çıkan kalkınma planları ile atılmıştır. 1980'den sonra 2015 yılına kadar yapılan birçok yasal düzenleme, kalkınma planları, toplantılar, sivil toplum kuruluşlarının raporları ile süreç geliştirilmiştir. KÜSİ ile kurulan çeşitli yapılar ve oluşturulan yasal düzenlemeler aracılığı ile merkezde Bakanlıklar ve taşrada valilikler olmak üzere devletin birçok

kurumu bu ilişkinin içine dahil edilmiştir. Bakanlıkların taşra teşkilatları, valilikler, üniversite, sanayiciler başta olmak üzere çeşitli kişi ve kurumların katıldığı düzenli aralıklara toplantıların yapılması, yine bu plan içinde hedeflenmiştir. Yerine getirilmesi gereken eylemlerin sorumluluklarının büyük bir kısmının Bakanlıklara dağıtıldığı bir yapı tasarlanmıştır. Bu plan çerçevesince devlet daha önceki düzenlemelere göre daha aktif bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. 2015 yılı sonrasında çıkarılan kalkınma planlarında ise daha öncekilerden farklı olarak KÜSİ'nin geliştirilmesinin hedeflendiği yazılmıştır. Bu açıdan KÜSİ Stratejisi ve Eylem Planı'nın Türkiye'deki üniversite ve sanayi ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜNİVERSİTELERİN TARİHSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

İnsanlar kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her dönemde çeşitli kurumlar ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaçlar güvenlikten sanata pek çok konuyu içine alan geniş bir alana yayılmıştır. Söz konusu farklı alanlarda ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması amacıyla yaratılan kurumların arasında eğitim, bilginin üretilmesi ve aktarılması amacıyla oluşmuş en temel kurumlardan birisidir. Çeşitli topluluklar kendi güçlerini artırmak veya korumak adına eğitimi bir araç olarak kullanmıştır. Eğitim tarihin her döneminde farklı biçim ve içerikle ortaya çıkmış olsa da bilhassa modern siyasal ve toplumsal yapı içinde giderek daha önemli bir kurum haline gelmiştir. İktisadi bir değer üretilmesinde, teknolojik bir gelişimin yaşanmasında, insanların siyasal ve ekonomik sistemlere uyum sağlamasında eğitim en temel araçlardandır. Eğitimin kendisi ilerlemenin, gelişmişliğin ve refahın ölçütlerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Eğitim sistemli bir kurum olarak ortaya çıkmadan önce aile ve birey etrafında sürdürülürken ilerleyen dönemlerde ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümler ile büyük ölçüde uzmanlaşmış kurumlar tarafından vermeye başlanmıştır. Kapitalist modernleşme olarak adlandırılabilen bu süreçte eğitim artık devletin kontrolünde çeşitli kademelere ayrılarak zorunlu hale getirilmiştir. Bu zorunluluğa yönelik çeşitli tepkisel sesler yükselse de çoğunluk bu zorunluluğu onaylamış gözükmektedir.

İlkokul, ortaöğretim ve lise genel itibarıyla devlet tarafından devam edilmesi zorunlu eğitim kademeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yükseköğretim kurumu olarak üniversite eğitim sürecinin kademelerinden birisidir ve bu basamak eğitim sürecinin son aşaması olarak da değerlendirilmektedir. Üniversiteler zorunlu eğitim kapsamı içinde olmamakla birlikte hakkında pek çok tartışma yürütülmektedir. Bu tartışmalardan da üniversitenin ne olduğu ve olması gerektiği hakkında fikirler ortaya çıkmaktadır. Gerek yönetenlerin gerekse de yönetilenlerin üniversiteye yönelik ilgisi, hakkında yapılan tartışma ve çalışmalar göstermektedir ki; üniversite eğitimin kalan son basamağından daha fazla bir anlam içermektedir. Tarih sahnesinde yerini aldığı günden bugüne üniversitenin ne olduğu üzerine çeşitli tanımlama çabalarına girilse de bu tanımlar ve üniversiteye yüklenen anlamlar birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin,

Raunig (2016: 20) 1968 yılında gerçekleşen öğrenci hareketleriyle kısa bir süre de olsa üniversitenin özgürleştirici bir mekân kimliğini kazandığını söylemektedir.

Ünal (2013: 14) üniversiteyi tanımlamak için etimolojik bir açıklama içerisine girmiştir. Bu girişimi sonucunda da üniversiteyi “Universe/kosmos” olarak genel geçer bir bilginin ve “Universitas/lonca” olarak bir meslek öğretiminin birleşmesinin bir ürünü olarak tanımlamıştır. Dinsel kurumların hizmetinde olmayan ve bu kurumlar tarafından kullanılmayan bir bilginin meslek öğretimi için kullanılması ve bunun için de birbirinden farklı bilimsel alanların bir yerde toplanmasının belli kişilerce -öğrenci ve öğretmenler- istenmesi bir kurum olarak üniversiteyi ortaya çıkarmıştır.

Timur (2000: 42) ise bu etimolojik yaklaşımın sınıfsal ve tarihsel kökenlerine inmektedir. Bilindiği gibi Orta Çağ Avrupa’ında görülen feodalite denilen yapı senyör ve serf adlı iki sınıf arasındaki siyasal ve ekonomik temelli ilişkilere dayanıyordu. Kralların buradaki konumu daha üst bir pozisyondan çok “eşitler arasında birinci” olarak çevrilebilen “primus inter pares”ti. Bu ilişkiler ağı burjuva sınıfının kentlerde ortaya çıkmasıyla değişime uğramıştır. Üniversite bir kurum olarak bu kentlerde değişik toplumsal sınıflarla anlaşma ya da onlarla çatışma ilişkisi içerisinde kurulmuştur. Kurucuları ise Haçlı Seferleri sonucunda kilisede yer bulamayan öğrenci ve öğretmenlerdi. Bu iki grup üniversite kurmak için kilise dışında yerler kiralamıştır. Mekânsal olan bu ayrılık zaman içerisinde fikirsel bir ayrılığa dönüşmüştür. Ruhban sınıfı dışından gelen (laik) üyelerin üniversiteye katılması da bu ayrılıkta rol oynamıştır. Daha sonraki evrelerde ise bu ayrılık kilise kurumuyla bir çatışmaya dönüşmüştür.

Timur’a (2000: 34) göre üniversite bir Orta Çağ kurumudur. Daha özele inildiğinde de coğrafi olarak üniversite Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Üniversite, Avrupa’nın belli bir tarihsel döneminde yaşanan değişikliklerden dolayı ortaya çıkmış bir kurum olarak ele alınırsa başka hiçbir yerde bu kuruma rastlamak söz konusu değildir. Bununla birlikte üniversite eğitimsel süreç içerisindeki en yüksek aşama, devletin ihtiyaç duyduğu kadroların yetiştirilme merkezi olarak ele alınırsa tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde üniversite kurumunu bulmak mümkündür.

Üniversite her şeyden önce gerçekleri arar, bilimsel faaliyette bulunur ve bunları topluma aktarır (Timur, 2000: 14). Medawar’ın (1995: 1) fiziksel dünya olarak adlandırılan alanın daha iyi anlaşılması ve açıklanması için yapılan “keşifler” bütünü olarak adlandırdığı bilim kavramının, üniversite kurumundan önce de varlığı bilinmektedir. Durkheim (2014: 9) da bu keşif faaliyetini her bilimin esas amacı olarak

görmüştür. Ona göre her yeni keşif yeni bir düşünce ortaya çıkarır ve o zaman toplumda bulunan mevcut görüşleri değişik şekillerde etkiler. Bu açıdan ele alındığında bilim, üniversite denilen kurumun ortaya çıkışını da aşarak çok daha gerilere gitmektedir. Buna ek olarak bilim tarihsel süreç içerisinde toplumsal ilişkilerde de belli bir konuma sahiptir. Bilimin bu ilişkiler içerisinde kullanımını yeni bir durum değildir. Bu durum tarihsel süreç içerisinde değişmiştir ve değişmeye de devam etmektedir (Forti, 2008: 10). Bu açıdan üniversitenin bir kurum olarak ortaya çıkışından önceki tarihsel süreci incelemek üniversiteyi anlamının bir parçası olması açısından önem arz etmektedir.

1.1 Antik Yunan *Polis*'lerinde Eğitim: Siyasal Düzen ve Filozoflar

Jenkins (1993: 7-15) kendi yarattığı bir öğrenci figürü üzerinden Antik Yunan'daki eğitim sistemini anlatmak istediği metninde bu öğrencinin en temel özelliği olarak varlıklı bir aileden gelmiş olmasını sunmuştur. Söz konusu öğrencinin ailesinin sahip olduğu köleler sayesinde kendisinin de babasının da çalışma zorunluluğu bulunmuyordu. Babası üretim faaliyetlerine katılmamasının yarattığı boş zamanı Atina'da kendisi gibi varlıklı kişilerle birlikte kentin sorunlarını tartışarak değerlendirirdi. Aynı durum oğlu için de geçerli olmasına rağmen Antik Yunan'da zaman içerisinde toplumsal ve siyasal alanlarda çeşitli değişiklikler yaşanmış ve bunun sonucunda da yönetimin çeşitli kademeleri halktan gelen insanlara da açılmıştır. Aileden gelen “varlık” kişiyi “iyi bir yurttaş” yapmaya artık yetmemiştir. Bunun yanı sıra daha önceleri alınan müzik ve spor eğitimi artık iyi bir yurttaş olmanın yeterli bir ölçütü olmaktan çıkmıştı. Antik Yunan'da kişinin kendisini beden ve ruhsal olarak geliştirmesine ek olarak okur-yazar olması da bir yurttaştan beklenmeye başlanmıştır.

Eğitimin geçirdiği dönüşümleri yansıtan üstteki anlatıyı somutlaştırmak için önce Antik Yunan Krallık Dönemi eğitim yapısını incelemeliyiz. Bu dönemde eğitim sisteminin toplumsal yapıyı yansıtacak biçimde soylular ve köylüler eğitimi olarak ikiye ayrıldığı görülmekteydi. Soyluların eğitimi kendi toplumsal tabakalarını yüceltecek şekilde kahramanlığın, savaşçılığın, ruhsal üstünlüğün ön plana çıkarılmasını içerirdi. Müzik ve beden eğitimi soylular için iki önemli dersti. Homeros destanları da -İlyada ve Odysseia- soyluların kendi görüşlerini aktardıkları bir başka eğitimsel araçtı. Bu destanlarda kendi soylarını tanrılara dayandıran ve böylece kendi üstünlükleri ve yönetme güçlerinin doğuştan geldiği varsayılan kişilerin kahramanlıkları anlatılmaktaydı. Köylülere ise ozanların eserleri aracılığıyla aktarılan birtakım hak ve

çalışma kavramları öğretilmekteydi. Bu ikili toplumsal yapı kolonileşme dönemiyle birlikte polis adı verilen kent devletlerinin ortaya çıkışıyla birlikte değişmiştir. Bu kent devletlerinde artık savaşçı erkeklerin katılması gereken kamusal hayat ortaya çıkmıştır. Yönetim anlamında ise sayıları sınırlı olan özgür erkeklerden oluşan azınlığın kendi arasındaki eşitlikçiliğe dayanan bir siyasal düzene geçilmiştir. Eğitim anlayışı bakımından bütün kent devletlerini incelemek mümkün değildir. Bu nedenle aralarında en önemlileri olarak görülen Atina ve Sparta kent devletlerindeki eğitimin işleyişinin incelenmesi çalışmanın üniversitelerin toplumsal ve ekonomik yapı ile olan ilişkisini ortaya koyma genel amacı açısından yeterli olacaktır (Aytaç, 1992: 19-21, Şenel, 2002: 111-112).

Sparta kent devleti politik, ekonomik ve kültürel temellerini savaş üzerine kurmuştu. Varlığını savaş üzerinden açıklayan bir devletin de ihtiyaç duyduğu bilgi savaşmak ve hayatta kalmaktı. Bu sebeple Spartalılar eğitimlerini katı kurallar içerisinde savaşçılık bilgilerini öğretmek için tasarlamış ve çok küçük yaşlardan itibaren hem kız hem de erkek çocuklarına bu eğitimleri uygulamıştır. Müzik ve şiir gibi edebi alanlar askeri amaçla kullanılmış ve okuma-yazma faaliyetlerine ise ilgi gösterilmemişti. Diğer önemli kent devleti olan Atina ise kendi varlığını ticarete ve zaman içerisinde ortaya çıkan yönetim biçimleri olan demokrasiye dayandırdığı için eğitim anlayışını da bu doğrultuda şekillendirmiş ve önceden erkeklerin babalarından aldıkları erdemler bir müddet sonra eğitim yoluyla öğretilmeye başlanmıştır. Eğitim kamusal bir görev olmaktan çok özel hocalar tarafından yürütülen kişinin kendi gücüyle yürüttüğü bir faaliyet olarak görülmüştür. Öğrenciler hocalardan dil bilgisi, müzik, matematik, felsefe, beden eğitimi gibi birçok alanda dersler almışlardır. Bu çeşitli alanlarda verilen eğitimler ücretli olduğu için tüm dersleri almak son derece pahalıydı. Bu sebeple bütün derslerin bir kişi tarafından alınması mümkün değildi (Aytaç, 1992: 22-27, Tekin, 1998: 134, Freeman, 2003: 220-221).

Kent devletlerinin sahip oldukları yönetsel özellikler eğitim alanında yaşanan farklılıkların oluşmasında önemli bir unsurdur. Siyasal sistem aristokratik bir yapıdan demokratik bir yapıya evrildikçe bu durum geçmiş dönemdeki aristokratik eğitim anlayışının varlığı için de bir tehdit oluşturmuştur. Böylelikle eğitim alanında yeni kurum ve aktörlerin sahneye çıktığı görülmüştür. Sofist adı verilen ve kelime anlamı “bilgelik öğreten/taslayan” anlamlarına gelen gezgin paralı öğretmenler bu aktörlendendi. Sofistlere göre bilgi para ile satın alacak kişilere öğretilbilirdi. Bilginin

doğuştan gelmiyor olması ve parası olan herkese öğretilbilir duruma gelmesi ile dolaylı bir biçimde aristokratik değerlere de karşı çıkmıştır (Aytaç, 1992: 28-29, Şenel, 2002: 130-131, Freeman, 2003: 221).

Antik Yunan mahkemelerinde insanlar herhangi bir aracı olmaksızın kendileri adına konuşmakta ve konuşmalarıyla davanın seyrini de değiştirmekteydi. Kendilerini savunmak isteyenler ise bu tarz bir konuşma yeteneğine sahip olmak için de parayla tuttıkları söz konusu sofist denilen öğretmenlerden yardım almaktaydı. Konuşmaların etkili olması için konuşmanın içeriğinin dolu olması gerekiyordu. Bu yüzden sofistler güzel konuşmanın yanı sıra tarih, doğa bilimleri, hukuk, ahlak gibi alanlarda da dersler vermekteydi. En temelde öğrettikleri şey ise gerçeğin ölçütünün insan olduğu ve bu yüzden de genel geçer bir bilginin bulunamayacağıydı. Tanrı hakkında bile şüphe duyan bu kişiler Antik Yunan'daki yerleşik düzende sarsıntılara sebep olmuştur (Aytaç, 1992: 30, Bernal, 2009: 171, Russell, 2017: 152). Sofistlerin öğrettikleri bu tarz bilgiler devletin imkânlarıyla geniş halk kesimlerine öğretilmiyordu. Daha önce de bahsedildiği gibi Antik Yunan'da eğitim kamusal bir nitelikten çok kişinin kendi imkânlarıyla sürdürdüğü bir etkinlikti. Zengin olan insanlar sofistlerden ders almaktayken geri kalanlar ise öğretilen bilgilerden mahrum kalmaktaydı. Bu durum ileride sofistlere dönük olumsuz bakışın temelini oluşturmuştur (Russell, 2017: 150). Olumsuz bakışlar ve yarattıkları sarsıntılar zaman içerisinde sofistlerin kendilerine dönük tepkilere yol açmıştır. Gösterilen tepkilerin temsilcisi olarak Sokrates ve öğrencileri ortaya çıkmış ve bu sisteme getirdikleri bir dizi eleştirinin yanı sıra eğitim ve bilgi alanlarında kendi düşüncelerini de çeşitli şekillerde ortaya koymuşlardır.

Platon (1989: 21)¹ *Mektuplar* adlı eserinde kendisinin herhangi bir yazılı eserinin olmadığını, kendisine ait olduğu düşünülen yapıtların ise hocası Sokrates'e ait olduğunu ifade etmiştir. Kime ait olduğunun bir önemi olmaksızın günümüze kadar gelen bu eserlerin içeriğinin incelenmesi gerek Sofistler konusunda gerekse de dönemin eğitim anlayışına dönük eleştirilerin ve getirilen çözüm önerilerinin öğrenilmesi hakkında önemli fikirler vermektedir. Aristoteles'in çalışmalarında ise yazar-eser belirsizliği gibi bir durum söz konusu değildir.

Platon'un hocası Sokrates'e göre bilgelik aslında hiçbir şey bilmediğinin farkına varmaktır. Bunun için Sokrates sokaklarda dolaşip karşılaştığı insanlara sorular sorarak

¹ 1989 tarihli bu eserde Platon'un ismi Eflâton olarak yazılmıştır. Metinde ise bu kitaptan yapılan alıntılarda Platon, Kaynakça'da ise Eflâton ismi kullanılmıştır.

onların bilge olmadıklarını fark etmelerini kendisine görev edinmiştir (Platon, 2010: 9-17). İyinin ve kötünün ne olduğunu bilmek olarak erdem Sokrates'e göre bir bilgiydi ve insanlara öğretilmekteydi. Kentin yönetimi de erdemini ne olduğunu bilen kişilerin ellerine bırakılmalıydı. Sokrates'in sorgulamaları ve etrafına topladığı insanlarla - özellikle gençlerle- yaptığı konuşmaları zaman içerisinde tepki toplamış ve kendisinin mahkemeye verilmesine yol açmıştır. Hakkında yapılan suçlama kentin gençlerini yanlış yola sevk etmek, kentin tanrılarını tanımamak ve yeni tanrılar yaratmaktır (Şenel, 2002: 134-135, Platon, 2010: 9). Sokrates çıkarıldığı mahkemede kendi savunusunu Sofistlere yönelttiği eleştirilerle yaptı. Özellikle kendisinin para karşılığı ders veren birisi olmadığını söyledi. Kendi yurttaşlarından parasız bir eğitim alabilecekken gençleri kendilerine çekerek verdikleri eğitimden para alan gezgin öğretmenleri eleştirdi (Platon, 2010: 13).

Platon ve Aristoteles incelendiğinde ise eğitim ve kent yönetimi arasındaki ilişkilerin daha çok ön plana çıktığı görülür. Platon *Mektuplar*'ında o döneme kadar ki neredeyse bütün yönetimlerin kötü olduğunu belirtti. Düşünürü göre bu durumun düzeltilmesi ancak felsefe aracılığıyla gerçekleşebilirdi. Bu amaçla kentin yönetim tamamen filozoflara verilmeliydi (Platon, 1989: 39). Platon amacını gerçekleştirebilmek için Atina'nın kuzeybatısında bir beden eğitimi okulu satın alarak burada bir felsefe okulu kurdu. Bu okul özel yasal düzenlemeleri ve öğrencileri için çeşitli imkânları bulunan ilk felsefe okulu olan *Akademia*'ydı. Okul Platon'un ölümünden sonra da çok uzun süreler ayakta kaldı ve üniversitenin ilk örneği kabul edildi (Aytaç, 1992: 35, Şenel, 2002: 141-142, Brun, 2007: 9).

Aristoteles'in ise hocası Platon'dan farklı olarak düşüncelerini daha bilimsel bir bakış açısıyla ele aldığı görülmüştür. Bu farklılığın yanı sıra hocasına benzer bir şekilde *Lykeion* adında bir felsefe okulu kurmuştur (Şenel, 2002: 163-164). Aristoteles eğitimi düzenlemenin bir yönetici için birinci görev olduğunu belirtmiştir. Eğitim ve devletin yönetim biçimi arasında ilişki kurduktan sonra eğitimi kamusal bir iş olarak görmüş ve yurttaşların kendi çabalarına bırakılmasını eleştirmiştir. Eğitimsel süreçte gençlerin alması gereken derslerin kendileri ve ailelerince belirlenmesi durumu onun için yeterli değildir. Eğitim konusunda Sparta Aristoteles'in övgüsünü almaktaydı (Aristoteles, 1975: 233-234).

Sokrates'in demokratik güçler tarafından ölüme gönderilmesi hem Platon'u hem de Aristoteles'i demokratik yönetime sahip olmayan ideal yönetim şekli arayışına

yönlendirmiştir. Filozoflara göre Atina'nın mevcut anayasası çürümüş ve polisin devamının sağlanması için bir takım yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Her iki filozof da yapıtlarında bu düzenlemelerin en öncelikli olanın eğitimi olduğunu belirtmiştir (Küçükler, 2022: 86). Örneğin, Platon'a göre eğitimin iyi bir şekilde olması yönetimin kimlerin elinde olduğuna bakmaksızın polisin temel yasalarının bozulmasının önüne geçebilirdi (Platon, 2002: 172). Antik Yunan'da eğitim üzerine gerek düşünsel gerekse de pratik bir faaliyet içerisinde olan bu üç düşünür kendi dönemlerinde yaşanan bozulmayı eğitimle ilişkilendirmiştir. Bu filozoflara göre eğitimin kişilerin özel amaçları üzerinden şekillenmesi bozulmayı doğuran esas meseledir. Düzeltme yolundaki adımlar ise eğitimin kamusal bir mesele olarak ele alınması şeklinde atılmalıdır. Eğitime yönelik özel alan-kamusal alan çatışmasının günümüzde de var olduğu görülmektedir.

1.2 *Res publica*'dan *Imperium*'a Roma'da Eğitim: Devlet ve Birey

Antik Yunan kent devletlerinin dağılması süreci ile birlikte Helenistik dönem adı ile tarihe kaydedilen bir döneme tanıklık edilmiştir. Roma İmparatorluğu ile köprü oluşturan bu dönemin tarihsel arka planında Atina ve Sparta kent devletleri arasında yirmi yıldan daha uzun bir süre devam eden *Peloponnesos* Savaşı vardı. Bu savaşın sonucunda Atina yenilgiye uğradı ve savaşın ardından kendisine sunulan anlaşma koşulları gereğince bağımsız bir kent devleti olarak varlığını korudu. Bununla birlikte Yunan dünyasının üstünlüğü de Sparta'ya geçmişti. İlerleyen dönemlerde Atina, Sparta, Persler ve birbirleri ile kurdukları ittifaklar arasında geçen güç mücadeleleri ve bu mücadelelerin neticesinde ortaya çıkan savaşlar devam etmiştir. Yaşanan kaos ve kargaşa içerisinde Yunan birliğini sağlamaya dönük düşünceler de gelişmiştir. Bu doğrultuda Makedon Kralı 2. Philippos'a çağrı yapılmış ancak Kral birliği sağlamayı başaramamıştır. Doğu'ya yönelik büyük bir sefere hazırlanan Büyük İskender bu amaç doğrultusunda çalışmalara başladı. Kendi egemenliğini tanımayan Atina ve Thebi'yi ele geçirdi. Sonrasında da ölünceye kadar doğuya seferini sürdürdü. Sefer sırasında çeşitli yerlere kentler kurulmasını sağladı. Roma İmparatorluğu daha sonraları bu kentleri ve bölgeleri ele geçirdi. İşte bu dönem bir kent kültürü olan Antik Yunan kültürünün Büyük İskender'in fetihleriyle birlikte doğunun farklı kültürleriyle karşılaşması sonucunda ortaya çıkan yeni bir kültürü ifade etmekteydi. Bahsi geçen dönemde hem Antik Yunan'ın eğitim anlayışı devam etmiş hem devlet ve özel okul

sayısında artışlar yaşanmıştı. Ayrıca Stoacılık ve Epikürcülük gibi iki yeni felsefe okulunun da bu dönemde kurulduğu bilinmekteydi (Aytaç, 1992: 51-53, Tekin, 2010: 108-174). Özellikle Stoacı felsefe Roma İmparatorluğu üzerinde etkili olmuştur.

Uzun yüzyıllar boyunca farklı idari ve siyasi yapılanmalarla varlığını sürdüren Roma Devleti başlangıçta ataerkil bir düzene sahip aile yapısını kendisine temel olarak almıştır. Roma'nın eğitim ile ilgili kurumsal bir yapısı bulunmuyordu ve bu durum eğitim alanında farklı anlayışların etkisi altına girmesini kolaylaştırmıştır. Roma'da eğitim alanındaki bu boşluk Antik Yunan etkisi ile doldurulmuştur. Romalılar tarafından bu etkilenmeye zamanla karşı hamleler de yapılmıştır. İlk olarak Yunan kültürünün eğitim alanında baskın olmasına karşı çeşitli yasaklamalar getirilmiş ve Yunanlı filozoflar sınır dışı edilmiş ancak engellemeler söz konusu etkinin genişlemesinin önüne geçememiştir. Roma'da Yunan kültürüne uygun olarak gramer ve retorik okulları açılmıştır. Bununla birlikte Roma eğitimin çeşitli alanlarında kendine özgü durumlar da ortaya çıkarmıştı. Örneğin, eğitim zaman içerisinde devletin egemenliği altına girmiş ve devlete yararlı olacak şekilde düzenlenmeye başlamıştır. Bir okulun kuruluşu devletin kararına bırakılmış ve özel okulların açılmasına izin verilmemiştir. Açılan okullarda da Yunanca, Latince, matematik, tarih, felsefe, hukuk, güzel konuşma gibi devlet yaşamında yararlı olacak alanlarda eğitimler verilmeye başlanıyordu (Aytaç, 1992: 60-62, Deighton, 2016: 25-26).

Helenistik dönemde kurulan Epikürcü ve Stoacı felsefe okullarının Roma'nın iki farklı toplumsal tabakasına hitap eden felsefe okulları olduğu dikkat çekmektedir. Stoacılık İmparatorluk katmanlarında itibar gören bir okuldu. Roma İmparatoru olan Marcus Aurelius Stoacı bir filozoftu (Aytaç, 1992: 57). Şenel (2002: 183) Stoacı düşüncenin özünde "iki yüzlü" bir anlayışın yattığını belirtir. Bu düşüncede hem eşitlikçilik hem de kölelik olağan karşılanmaktadır. Epikürcülük ise bilgeliği politik hayattan kaçıp bir köşeye çekilmek olarak görerek devlete ve politik hayata olumsuz bakan bir görüşü temsil etmekteydi (Aytaç, 1992: 59). Epikürcüler köle ve kadınları da okuluna öğrenci olarak kabul ederlerdi. Öğretisi toplumsal ve siyasi bir önem kazanınca Cicero ve Roma Senatosu'ndan tepki gördü. Örneğin, Romalı devlet adamı Cicero'ya göre bu okul "ayaktakımı filozofları"ndan oluşmaktaydı. Senato ise okulun kurucusu Epikür'ün iki öğrencisini Senato'dan kovdu (Forti, 2008: 15-17).

Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ise dünya tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Asya Hun Devleti'nin yıkılışının ardından Kavimler Göçü olarak

adlandırılan göç hareketi dünyada yeni devletlerin kurulmasına ve bazılarının yıkılmasına yol açtı. Türklerin başlattığı bu göç hareketinden etkilenerek Batı'ya göç eden pek çok kavim Roma İmparatorluğu için zaman ilerledikçe bir tehlike oluşturdu. Bu tehlike zamanla Roma'nın Avrupa'daki merkezini yıktı. Doğu Roma ise daha uzun yıllar varlığını devam ettirdi. İmparatorluğun Avrupa merkezisinin yıkılmasının ardından geriye kendisi gibi güçlü bir yapının kalmamış olması, Avrupa'da uzun yıllar devam edecek yeni bir ekonomik ve siyasi düzenin kurulmasına yol açmıştır. Bu yeni düzende ekonominin temeli tarımdı. Topraklar da buna uygun olarak yurtluklara, villalara ve malikânelere bölünmüştü. Toprağa bağlı köylü toprağa ve kullanacağı aletlere sahip olsa da başlarında bulunan feodal beylere vergi vermek zorundaydılar. Bu iktisadi ve siyasi ilişkiler bilimsel faaliyetleri de etkilemekteydi. Ticaret yeniden önem kazanıncaya kadar eğitimsel ve bilimsel faaliyetler de dinin hizmetine girdi (Bernal, 2009: 247-248, Çapan ve Güvenç, 2017: 638). Roma İmparatorluğu yıkılmadan önce ortaya çıkan Hristiyanlık yıkımdan etkilenmeden çıktı. Avrupa'nın mevcut durumundan dolayı Kilise kendine bir güç kazanmakta (Şenel, 2002: 219) ve bu gücü tekrar kaybedinceye kadar da her alanda söz sahibi olmaya başlamıştı. Bu alanlardan birisi de eğitimdi.

Kilise'nin eğitim üzerindeki etkisi hemen ortaya çıkmadı. Roma İmparatorluğu yıkılsa bile kendisinden önce gelen kültürlerle birlikte oluşturduğu birçok yapı varlığını uzun yıllar devam ettirmiştir. Bu durum eğitim sistemi için de geçerli olmuştur. Antik Yunan'dan devraldığı eğitimsel anlayışı kendi siyasi, ekonomik, kültürel vb. durumlarına uygun düşecek eklemeler yaparak devam ettiren Roma'nın eğitim anlayışı Hristiyan dünyasında da etkili olmuştur. Hristiyanlık ilk başlarda kendi eğitim kurumlarını oluşturamamıştır. Bu dönemde eğitim esas itibariyle aile içinde verilmekteydi. Gramer ile retorik okulları varlıklarını sürdürdü. Bu etki Roma'nın yıkıntıları arasında Hristiyanlığın bir güç olarak ortaya çıkmasıyla birlikte kaybolmuştur. Bundan sonra da Hristiyanlık kendi anlayışına uygun bir eğitim sistemi oluşturmaya başlamıştır (Aytaç, 1992: 77-81).

1.3 Lonca Örgütlenmeleri Olarak Orta Çağ Üniversiteleri

Orta Çağ kavramı ile köklerini Antik dönemlerden alan, Hristiyan dininin dönemin en etkili gücü olduğu ve Rönesans'ın başlamasıyla sona eren bir zaman dilimi ifade edilmektedir (Rukancı ve Anameriç, 2004: 170). Batı'da üniversitenin oluşumu

köklerini Antik Yunan ve Roma'daki örneklerinden alsa da, tarihsel olarak Orta Çağ'a; zamansal olarak 13. yüzyıl başlarına; mekânsal olarak ise İtalya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerine dayanmaktaydı. Charle ve Verger de (2005: 8-11) yaptıkları çalışmada üniversitelerin tarihsel dönemin ve şartların ürünü olarak uzun bir tarihsel süreç içerisinde ortaya çıktıklarını belirtmektedir. Yazarlara göre bu zaman dilimi ve coğrafi bölgede ortaya çıkan üniversite belirli disiplin alanlarında daha üst düzey çalışmaların yürütülmesi üzerine öğrenci ve öğretmen topluluklarınca oluşturulmakta, kısmen veya tam anlamıyla bağımsızlığa sahip bir Batı kurumuydu.

Batı'da 12. yüzyılın sonlarında kentlerin içerisinde yaşayan öğretmenler bir ayakkabı tamircisi, marangoz ya da demirci gibi kendi bilgisini satabileceğini fark etmiştir. Öğretmenlere göre bilim, kitapların içerisine durması yerine satın alacak kişilere ulaştırılması gerekiyordu. Bu anlamda okul bir mesleğin icra edildiği atölyeler olarak görülmüştür. Öğrenmek isteyen ile öğretmenin bir aradalığı 13. yüzyılın başlarında bir lonca olarak üniversiteleri ortaya çıkarmıştır (Le Goff, 2006: 90-91). Loncalar insanların iktisadi bir temelde karşılıklı yardımlaşma amacıyla bir araya gelmeleriyle oluşmuş hiyerarşik yapılardır (Ülgen, 2013: 473). Öğrenmek isteyen ve öğreten birlikteliği ve yardımlaşması üniversitenin kendisi ile ilişkili olarak ortaya çıkan kelimelerde de görülmüştür. Orta Çağ'da "Universitas" kelimesi farklı milletlerden oluşan bir öğrenci topluluğunu tanımlamak için kullanılmıştır (Rukancı ve Anameriç, 2004: 172). Üniversitelerin gelişmelerinde rol oynayan "Studia generalia" da Avrupa'nın her yerinden öğretim amacıyla gelen öğrencilerin kabul edildiği din eğitimi veren bir mekân anlamını geliyordu (Britannica, 2023). "Universitas magistrorum et scholarium" da anlam olarak öğreten ile öğrenmek isteyen birliğini ifade etmekteydi (Aytaç, 1992: 92). Bu birliktelik ilk başlarda Kilise'nin himayesinde gerçekleşmiştir.

Kilisenin uyguladığı eğitim anlayışının kendisinden önceki örneklerinden ayrıldığı çeşitli zihinsel farklılıklar bulunuyordu. Örneğin Hristiyanlığın insanı ele alış biçimi geçmişten farklıydı. Antik Yunan ve Roma dönemi eğitiminde insan dini bir unsur olarak ele alınmamaktaydı. Bu dönemlerde insan kamusal alanda ortaya çıkan bir varlıktı ve eğitimin şekillenmesinde siyasal yapılar ön plandaydı. Hristiyanlıkla birlikte insanın bu konumunda değişimler yaşanmıştır. Antik Yunan ve Roma'nın kamusal alanda görev alacak insan ihtiyacını karşılama vazifesini okullar görmekteydi. Bu durum Orta Çağ'da Kilisenin dışında varlığını sürdüren laik kesim için devam etmiştir. Ortaya çıkan üniversiteler bu kesimlerin insan ihtiyaçlarını karşılamıştır. Buna ek olarak

üniversiteler artık yeni bir kurum olan Kiliseye din adamı yetiştirmeye de başlamıştır (Aytaç, 1992: 77-81, Charle ve Verger, 2005: 11-14).

İlk kurulan üniversitelerin eğitimsel anlamda tek bir model üzerinde anlaştıkları söylenemezdi. Fransa, İngiltere ve İtalya'da iki farklı eğitsel ve kurumsal model uygulanmaktaydı. Avrupa'da Paris ve Oxford gibi üniversiteler bir çeşit öğretmen örgütlenmeleri oldukları görülmüştür. Buralardaki üniversitelerde en gözde disiplinler güzel sanatlar ve ilahiyattı. İtalya'da ise öğretmenlerin dışarıda bırakıldığı bir öğrenci örgütlenmesi yapısı söz konusuydu. Bu bölgedeki üniversitelerde ise en önemli öğretim alanı hukuktu. Ayrıca sosyal statü anlamında daha üst düzeyde ve daha yaşlı insanların aldıkları tıp eğitimi de önemli bir disiplindi. Kilise dayatmacı bir konumda olsa da hukuk ve tıp eğitimi veren kurumlar bu denetimin büyük ölçüde dışında kalmışlardı. İlk üniversitelerin bu farklılıklarının yanı sıra ortak noktaları da bulunmaktaydı. Bu ortaklıklara öğrenci ve öğretmen örgütlenmeleri olmaları, kendilerine statü vermeleri, yardım toplamaları, temsilciler seçmeleri, kilisenin dışında kurumsallaşmaları gibi örnekler verilebilir. Ortak noktalar incelendiğinde üniversitelerin kendilerine özerklik sağlamaya yönelik çabalar içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte üniversiteler çoğunlukla Kilise okullarının içinden çıkmışlardır. Örneğin, Paris Üniversitesi'nin temeli Notre Dame Piskoposluğu tarafından oluşturulmuştur. 14. ve 15. yüzyıllara gelindiğinde ise üniversite tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Yavaş yavaş da olsa bütün ülkelerde artık üniversiteler açılmaya başlamıştır. Bu yeni üniversiteler ilk kurulanlara göre kent yönetimleri ve prensler gibi siyasal güçlerce daha fazla desteklenmekte ve papaların da onayını almaktaydı. Bu durum üniversitelerin artan başarısının da bir göstergesiydi (Aytaç, 1992: 91, Charle ve Verger, 2005: 11-24).

Üniversiteler, siyasi ve dini güçler tarafından verilen yetkilerle zaman içerisinde kendilerine ait yasalara ve mahkemelere kavuştular ancak ortaya çıkmaları bir anda olmadığı gibi yasal kazanımlarını ve toplumsal statülerini de bir anda elde etmediler. Sayıları arttıkça ve belirli kazanımlar elde ettikçe kendilerine yönelik saldırılar da arttı ve bu sırada işkence ve ölümler de meydana geldi. Bu saldırılar Kilise'nin kendisinden veya laik kesimlerden gelmekteydi. Orta Çağ'da eğitimin birtakım istisnaları olmakla birlikte Kilise tarafından sürdürüldüğü ve denetlendiğini belirtmiştik. Bu açıdan üniversiteler buldukları kentin dini yapısına bağlı sayılırlardı. Manastırların eğitim alanında faaliyetlerinin artmasıyla birlikte üniversiteler arasında eğitimi kimin vereceği konusunda çatışmalar ortaya çıktı. Bu çatışmalar ile birlikte üniversite gittikçe

Kilise'nin dışında bir yere yerleşmeye başladı. Laik olarak adlandırılan -Kilise'nin dışında kalan- kesim için de üniversiteler bir devlet görevlisi yetiştirme merkeziydi. Bu açıdan bu merkezi kendi denetimine almak da onlar için son derece önemliydi. Bütün bu karşılıklı saldırılardan üniversiteler dayanışma ve kararlılık içerisinde olma, grev ve kenti terk etmek gibi mekanizmalar oluşturarak direnmeye çalışmışlardır. Kentin ekonomisi ve hem Kilise hem laik kesimin insan ihtiyacının karşılanması düşünüldüğünde bu ciddi bir tehditti. Bunun yanı sıra Papa'nın da üniversiteleri kendi yanına çekmek için çeşitli destekler vermesi bu çatışmada üniversitenin işlerini kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak bilim insanların Antik Yunan'da olduğu gibi bu dönemde de hayatlarıyla bedel ödeyerek özgürlüklerini korumaya çalıştığı görülmektedir (Aytaç, 1992: 92, Le Goff, 2006: 96-100, Ferrarotti, 2008: 59).

Orta Çağ döneminde üniversite kurumunu değerlendirebilmek için Skolastik kavramının üzerinde durmak gerekmektedir. Çalışma açısından skolastik ile ilgili olarak kilise okullarında çeşitli alanlarda ders veren öğretmenlere değinilmelidir. Öğretmenler incelenen metinler üzerine kendi yorumlarını da katarak dersi sözlü işlerdi ve tartışmalar önemli olarak görülen kişilerin geçmişte söyledikleri üzerine yapılırdı. Bu kavram bir meslek grubuna verilen bir ismin yanı sıra zihinsel bir dünyanın tanımını da içermekteydi. Skolastik kavramı bu açıdan bakıldığında yeni bir şey ortaya çıkarmak için ihtiyaç duyulan meraktan, araştırmadan ya da yaygın görüşlerin dışına çıkılarak yapılan bir tartışmadan çok, fikirsel bir donukluğu ve kendi içinde tekrarı anlatmaktadır (Aytaç, 1992: 85, Charle ve Verger, 2005: 42, Hançerlioğlu, 2008: 120).

Orta Çağ'ın Kilise egemenliğinde, merkezi bir gücün olmadığı, skolastik yapısı zaman içerisinde değişime uğramıştır. Haçlı Seferleri ile kısa vadede Kilise gücünü pekiştirmiştir. Seferlerin ortaya çıkardığı ülkeler arası deniz ticaretinin başlaması ticaret aracılığıyla zenginleşen bir sınıfın yaratılmasına yol açmıştır. Bu "kentsoylu (burjuva)" sınıf zaman içerisinde kendisini sınırlayan feodal ilişkileri ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli alanlarda mücadeleye girmiştir. İktisadi alanda elde ettiği gücü siyasal alana da yansıtmak istemiş ve bu yüzden kent yönetimlerinde etkin olmaya çalışmıştır. Yeni bir sınıfın ortaya çıkmasının yanı sıra savaş teknolojisinde ateşli silahların ortaya çıkması da feodal beylerin kalelerinin yıkılmasına ve böylelikle siyasal gücün el değiştirmesine olanak sağlamıştır (Şenel, 2002: 279-283). Bütün bu gelişmeler Orta Çağ'ın sona ermekte olduğuna işaret etmektedir.

1.4 Rönesans'tan Sanayi Devrimi'ne Üniversiteler

Orta Çağ'ın sona erdiğine dair işaretlerin en önemlilerinden biri olarak Rönesans dönemi, Antik Yunan kültürünün, özellikle İtalyan kent devletlerindeki sanatsal faaliyetlerle birlikte, yeniden egemen kılınması olarak tanımlanmaktadır. Antik Yunan kültürüne ilginin arttığı bu dönemin edebi açıdan gelişen yönünü hümanizm temsil etmiştir. Her iki fikirsel çabanın da amacı insanı bir birey olarak ön plana çıkarmak, onu her açıdan geliştirmektir. Bu dönemde eğitimin merkezine, Tanrı ve onun emirleri yerine insanın geçmesi istenmiştir. Bu düşüncelerin eğitim alanına yansması ise eğitimde son derece aristokratik bir anlayışın yeniden doğması olmuştur. Arzu edilen yaratıcı ve çok yönlü insan eğitimi geniş halk kesimlerine hitap etmek yerine sayıca az bir kitleyi kapsamıştır. Bilimsel faaliyetlerin gelişmesine ve okuryazarlığın artıyor olmasına rağmen üniversitelerin büyük çoğunluğu yeni gelişmelere karşı çıkmakta ve öğrencilerini özel olarak kurulan okullara kaptırmaktaydı (Aytaç, 1992: 97-100, Charle ve Verger, 2005: 65-68, Bernal, 2009: 333-335). Daha sonraki gelişmeler incelendiğinde Rönesans'tan sonra üniversitelerdeki en büyük değişikliğin Sanayi Devrimi ile gerçekleştiği görülmektedir.

Günümüzde, başta bilimsel olmak üzere, bütün ilerlemelerin merkezi olarak gösterilen üniversite tarihin her döneminde aynı durumda değildi. Toplumsal, siyasal ve ekonomik etkisi her zaman olmuştur, ancak bir ilerleme merkezi olması çok daha yakın tarihlerde ortaya çıkmıştır. Bilimsel ilerleme bir süre üniversitenin dışında ve hatta üniversiteye rağmen gerçekleşmiştir. Rönesans dönemi de üniversiteler için böyle bir dönem sayılır. Rönesans ile birlikte üniversiteye yönelik eleştirel bir tutum oluşmaya başlamıştır. Eleştirilerin özünü üniversitenin artık yeniliklere kapalı bir kurum olması oluşturmuştur. Düşünsel faaliyet içinde olanlar üniversite eğitimi alsalar bile üniversitenin içinde bulunmamaktaydı. Araştırma ve bilimsel faaliyetler varlıklı insanların evlerinde, kütüphanelerde vb. üniversite dışı mekânlarda sürdürülmeye başlanmıştır (Timur, 2000: 14, Charle ve Verger, 2005: 69-70). Bilgi üretimi üniversitenin canlanmasını beklemeden üniversite dışında kurulan akademilerde - Napolyon'un "grand ecoles" kurması örneğinde olduğu gibi- devam etmiştir (Gulbenkian Komisyonu, 2018: 18-19).

Üniversite üzerine getirilen eleştiriler kurumun kapatılmasına yol açmamış; aksine 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında üniversitelerin sayısında artışlar yaşanmıştır. Niceliksel artışın sebebi ulusal birliğini uzun yıllar sağlayamayacak olan Almanya ve

İtalya'daki yerel prensliklerinin güçlenmesi ve 16. yüzyılda meydana gelen Reform hareketidir. Reform hareketi ile birlikte Protestan devletler kendilerine ait üniversiteler açmaya başlamıştır. Açılan bu üniversitelerin misyonerlik faaliyetlerini engellemek için Katolik Kilisesi de önemli gördüğü bölgelere üniversiteler kurarak kendini güvenceye almaya çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında Kilise artık üniversiteler üzerinde tekeli yitirmekteydi. Üstelik bu kayıp sadece Protestanlığa karşı değildi. Üniversite Orta Çağ'dan kalma yapısını koruyabilmişti ancak Paris Üniversitesi gibi istisnai örnekler dışında birçok üniversite, maddi ve idari anlamda yeni oluşmaya başlayan ulus devletlere bağımlı hale gelmişti. Daha önce öğrenci-öğretmen örgütlenmesi olan, temsilciler seçip bağış toplayan üniversite yerini kendi ders içeriğini bile özgürce belirleyemeyen bir yapıya bırakmıştı (Charle ve Verger, 2005: 50-54). Diğer bir deyişle ulus devletlerin ortaya çıkışı üniversitenin sayısını artırmasına rağmen bilimsel bir ilerleme sağlamamıştır.

Ulus devletlerle birlikte sayıca artan üniversiteler pazar ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap veren bir kurum haline dönüşmeden önce en köklü değişiklikleri mutlak monarşilerin ve ulus devletlerin kurulmasıyla yaşamıştır. 17. yüzyıl üniversitelerini oluşturan öğrenci ve hocaların sınıfsal konumu da değişmiş; burjuvazi ve aristokrasi sınıfına mensup olmayan kesimin üniversitedeki yeri azalmıştır. Buna ek olarak ulusal ölçekte şekillenen üniversiteler evrensel öğrenci-öğretmen topluluğu özelliklerini de kaybetmeye başlamıştır. Kendisini burjuva sınıfının istekleri doğrultusunda şekillendiren üniversite gittikçe bu sınıfın bir aracına dönüşmüştür. Yeni ortaya çıkan sınıfsal gerçekliklere uygun olacak bir üniversitenin doğuşu 1789 Fransız Devrimi'nin ardından mümkün olmuştur. Devrim, köklerini feodalizmden alan yapıları ortadan kaldırarak bilimsel gelişimin önünün açılmasına yardımcı olmuştur (Timur, 2000: 56-64, Bernal, 2009: 470).

Üniversiteyi ilgilendiren bir başka gelişme Kant'ın (1999: 17) insanlara akıllarını kullanmaya cesaret etmeye davet ederek "Aydınlanma"nın ne olduğunu cevaplandırmaya çalışmasıdır. Kant bu soruyu Aydınlanmayı insanın aklını başkalarının yönlendirmelerinden kurtararak kendisinin kullanmaya başlaması olarak cevaplamıştır. Bu cevabın yanı sıra *The Conflict of Faculties* (Kant, 1979) adlı çalışmasında kendi döneminde ortaya çıkan hukuk, teoloji ve tıp fakülteleri ile felsefe fakültesi arasındaki çatışmayı da incelemiştir. Teoloji, hukuk ve tıp fakülteleri ile -yüksek fakülteler- felsefe fakültesi -aşağı fakülte- halkın isteklerinin karşılanması konusunda çatışma içerisine

girmişti. Felsefe fakültesi bu isteklerin karşılanmasına sadece “akıldan türeyen ilkelere” bakarak cevap aramaya çalışırken halk ise fakültelerden kendi sorunlarına daha “pratik” çözümler getirmesini bekliyordu. Ona göre, insanlar suç işlediğinde davayı kazanmanın, sağlığını kendi elleriyle kötüleştirdiğinde iyileşmenin, günah işlemişse bile cennete gitmenin yollarını aramaktaydı. Bulunan çözüm önerilerindeki farklılıklar ve felsefe fakültesinin eleştiri getirmesine izin verilmemesi çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Kant, 2015: 89-100). Kant’ın yazdıkları incelendiğinde Orta Çağ’ın sonlarından itibaren aklın ve bireyin Kilise’nin argümanlarının yerine geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu durum siyasal ve kültürel alanların yanı sıra teknik gelişmeler aracılığıyla ekonomide de kendisini göstermekteydi.

1.5 Sanayi Devrimi ve Modern Devlet: ÜSİ’nin Başlangıcı

Batı Avrupa’da Orta Çağ’da -özellikle 10. ve 12. Yüzyıllar arasında- başlayan ve daha önceki dönemlerde görülmeyen bir makineleşme dönemine girilmiştir. Geçmişte üretimdeki rolleri daha kısıtlı olan makineler giderek çoğalmış ve zaman geçtikçe de çeşitli iş sahalarında insanın yerine geçmeye başlamışlardır (Gimpel, 2004: II-1). Zaman içerisinde de eski üretim yöntemleri kitlesel üretimler yapabilme kapasitesine sahip olmadığından yerlerini fabrika tipi üretim merkezlerine bırakmıştır. İktisadi alanda gerçekleşen bu değişimlerin etkisi toplumsal, siyasal, kültürel pek çok alanda hissedilmiştir. Huberman’ın 19. yüzyıldaki Avam Kamarası tutanakları üzerine incelemelerinde gösterdiği gibi fabrikaların, zanaatçı ustaları birer işçiye dönüştürmesinden endişe duyulmuştur. Bu endişe zaman ilerledikçe gerçekleşmiş ve birçok usta üretimde kullandıkları el aletlerini satarak kitlesel üretimlerin yapıldığı fabrikalarda işçi olmuştur. Böylelikle yeni bir toplumsal tabaka olan işçi ortaya çıkarken zanaatkarlık ortadan kalkmıştır. İlerleyen zamanlarda insanlığın karşısına Sanayi Devrimi olarak çıkacak bu gelişmeler dizisi bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Sanayi Devrimi’ni başlatacak icatlar ilk başlarda çok karmaşık bilimsel faaliyetlerin sonucunda üretilmemiştir. Bununla birlikte sanayileşme ilerledikçe teknik alandaki araştırmalar “amatör” bir uğraş olmaktan çıkmış ve bilimsel bir faaliyete dönüşmüştür. Örneğin, 1790 ile 1830 tarihleri arasında başta üniversite araştırma laboratuvarları olmak üzere bilimsel araştırma yapılan laboratuvarlarda gelişmeler yaşandığı gözlemlenmiştir (Hobsbawm, 2003a: 159-160, Huberman, 2005: 189-199, Freyer, 2014: 26-43).

Üretimde makineleşme, fabrikaların ortaya çıkışı, kitlesel üretim, zanaatkarın işçiye dönüşmesi gibi olaylar kapitalist üretim sisteminin başlangıcını ifade etmiştir. Marx ve Engels çalışmalarında kapitalist üretim sisteminde bilimsel ve teknik gelişmelerin anlamını ve bu gelişmelerde burjuvazinin rolünü ayrıntılı bir şekilde ele almışlardır. Marx *Kapital*'in ilk cildinde bilimsel ve teknik alanda yaşanan ilerlemelerin üretimi nasıl artırdığına dair örnekler vermiştir. Örneğin, kimya biliminde yaşanan gelişmeler üretimde kullanılan maddelerin sayısını ve kullanım alanlarını genişletmiştir. Böylelikle yatırım alanlarının sayısı artmıştır. “Üretim ve tüketim süreçleri sırasında dışarıya atılan döküntü ve artıkların” tekrar geri dönüştürülmesinin sağlanmasıyla harcanacak sermayeden tasarruf yapılmıştır (Marx, 2013: 584-585). Marx *Kapital*'in üçüncü cildinde de “... emeğin doğa bilimiyle birleşmesi yoluyla, toplumsal emek olarak örgütlenmesi”den kapitalist üretimi oluşturan temel bir olgu olarak bahsetmiştir (Marx, 2015: 270).

Kapitalist üretim sisteminin diğer temel olguları üretim araçlarında tekelleşmenin sağlanması ve piyasanın devletlerin sınırlarının dışına taşmasıdır (Marx, 2015: 270). Bu iki olgu feodalizmin iktisadi ve siyasi parçalanmışlığının altında gerçekleşmemiştir. Kentlerde gelişen burjuvazinin kendi sistemine ters düşen feodal yapıları yıkması bir anda olmamıştır. Burjuvazi zaman içerisinde feodal yapıyla özdeşleşen dağınıklığı kendi çıkarları etrafında yavaş yavaş bütünleştirmeye başlamıştır. Mülkiyet ve üretim araçları belirli kişilerin elinde toplanmaya çalışılmış ve bu çabada başarılı olunmuştur. Feodalizmin dağınık siyasal yapısını değiştirmek adına ulus devletleşme süreci de başlamıştır. Burada siyasi alan ile iktisadi alan arasındaki ayrıma değinilmesi gereklidir. Merkezî devletlerin varlığı kapitalizmin ortaya çıkmasını sağlamamıştır. Merkezi yapıların varlığı feodal sömürü ilişkilerine son verip piyasa koşullarında gerçekleşecek sömürü ilişkilerinin yerleşmesi için gereklidir. Ulus devlet özünde siyasal ve iktisadi güçler arasındaki anlaşmanın sonucuydu. Örneğin, Fransa’da “merkezleşmiş feodal” düzen görülürken İngiltere’de siyasal ve iktisadi güçler arasında anlaşma sağlanabilmiştir. Sağlanan bu anlaşma ile birlikte burjuvazinin kontrolünde ulusal parlamentolar ve ülke genelinde uygulanabilen bütüncül bir hukuk düzeni doğmuştur. Siyasi ve hukuksal bütünleşmeye ters olarak üretim ve pazar gittikçe diğer ülkelere yayılmıştır. Var olmasını ve gelişmesini sınırı olmayan sermaye birikimine bağlayan bir sistem için bu doğal bir ihtiyaçtı. Bu ihtiyacın karşılanması emperyalizm ve sömürgecilikle karşılanmıştır. Birikimin, üretimin, kârın sınırsız olduğu bir iktisadi

düzlemde eski tip lonca sistemi artan üretimi karşılayamadığı için yerlerini büyük sanayi işletmelerine bırakmıştır (Marx ve Engels, 2018: 53-57, Wood, 2021: 187-198).

Söz konusu iktisadi ve siyasi değişimler ülkelerde aynı zamanda gerçekleşme bile giderek dünyanın her yerine yayılmakta ve çoğunlukla kabul görmekteydi. Cılız eleştirel sesler sanayileşmenin bir “ihtiyaç”tan daha öte bir şey olduğu şeklinde öne sürülen yaygın kabulü bastıramadı. Diğer yandan sanayileşmeye çabalayan her ülke başarılı olmasa bile sanayileşme çabaları sonucunda, bu ülkeler arasında yapılan işler veya ortaya çıkan durumlar ülkeler arasında çeşitli alanlarda benzerlikler ortaya çıkardı. Bu benzerliklerden birisi de üniversite de yaşanan dönüşümlerdi. ÜSİ'nin sanayileşmeye çabalayan ülkelerde ortaya çıkması sonucunda yasal ve düşünsel pek çok benzerlik ortaya çıkmıştır. Üniversite, Avrupa özelinde feodal toplumun kendi gereksinimleri ve şartlarına uygun olarak ortaya çıkan bir yapıda iken; kapitalizmin yarattığı dönüşümlerle bu kez kapitalist şartlara uyarlanmanın sahnesi olmuştur (Timur, 2000: 30, Wood, 2021: 198).

Hem Orta Çağ hem de Rönesans sonrası üniversitelerdeki eğitim programlarında bilime doğrudan yer verilmemiştir. Sanayileşme öncesi bilimsel ilerlemeler çoğunlukla üniversite dışında kendini yetiştirmiş çeşitli isimler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Sanayileşmeyle birlikte ise doğa bilimlerinin önemi artmakta ve gerek üniversitede gerekse genel eğitim programlarında doğa bilimleri yer almaya başlamaktaydı. Doğa bilimlerine bu kadar önem verilmesinin arkasında üretim sistemlerine ve ideolojik olarak kapitalist sistemin kendisine sunduğu yararların varlığı bulunmaktaydı. Bilimsel araştırmalar sonucunda elde edilen bilgi, üretim tekniklerinin iyileşmesinde, üretimin artırılmasında ve maliyetlerin düşürülmesinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra sanayinin ihtiyaç duyduğu bilgi ve insan gücü bireysel çabalarla elde edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle üniversitelerin sağladığı imkânların kullanılması gerekli olmuştur (Bernal, 2011: 73, Ünal, 2013: 36, Headrick, 2022: 125).

Sanayi Devrimi'nde yaşanan bilimsel ve teknik gelişmenin yanı sıra üniversitenin insanları ve ulusları geliştirmesi de istenmiştir. Almanya'nın bu doğrultuda 19. yüzyılın ihtiyaçları gereğince oluşturduğu Humboldt tipi üniversiteye göre üniversitenin üç temel özelliği bulunmaktaydı: bilgi üretmek, bir millete ait olmak, öğrenme ve öğretme özgürlüğüne sahip olmak. Humboldt tarafından Almanya'da kurulan ve daha sonrasında kurucusunun adıyla anılan bu üniversite modeli, sanayi-üniversite-ulus arasında bir tür iş birliği gerçekleştirmiştir. Almanya'nın iktisadi

kalkınmasını sağlaması beklenen bu modele göre araştırma, üniversitenin dışında devam edemezdi. Üniversite, kütüphanesi, araştırma laboratuvarları ve insan gücüyle bu hizmeti yerine getirebilir ve bir ülkenin kalkınmasını da sağlayabilirdi. Bunun yanı sıra bu modelde üniversite, insanı yurttaş yapma ve onun iç dünyasını geliştirme (*bildung*) aracı olarak da görülmüştür (Tekeli, 2004: 56, Ünal, 2013: 22-23).

Sanayileşmenin ilk dönemlerinde sanayi ve üniversiteler arasında önemi artarak gelişen iş birliğinde bilimsel faaliyetler artık çok büyük finansal destek olmadan yürütülemez boyutlara ulaşmıştı. Bireysel olarak yürütülen bir faaliyet olmaktan çıkan bilim zaman içerisinde bu finansmanı sağlayanların emri altına girmiştir. Bu dönemde de gelecek dönemlerde olduğu gibi insanlığın genel olarak uğraştığı problemlere bilim çok az çözüm üretebilmiştir. Sebebi ise genel itibariyle sanayiye yararlı olan ve olmayan bilim dalları gibi bir ayrımın içine girilmesidir (Bernal, 2011: 13). İktisadi ölçütlerle oluşan bu ayrım doğrultusunda bilimsel faaliyetlere şirket mantığı uygulanmıştır. Bu doğrultuda patent kavramının ve bilimsel araştırmalarının gizliliğinin giderek bu ikili ilişkinin bulunduğu her yere yayıldığı görülmüştür. Sanayi Devrimi ile birlikte sözleşmeli kavramı üniversitede kadrolu çalışma anlayışının yerini almaya başlamıştır. Sözleşmeli çalışma anlayışı da bilim insanının özgür olmasının önünde bir engel oluşturmuştur (Bernal, 2011: 104-105). Diğer bir deyişle, 19. yüzyılda kullanıma giren bir kavram olarak kapitalizm üniversitenin içerisine yerleşmeye başlamıştır. Bu kavram o tarihlerde “ekonomik büyümenin rekabetçi özel girişime, (emek dâhil) her şeyi en ucuza alıp en pahalıya satma başarısına dayandığına” inanan insanların zaferini anlatmaktaydı (Hobsbawm, 2003b: 13). Kazanılan zafer ve sanayi üniversite iş birlikleri başka kıtalara da yayılarak etkisini devam ettirmiştir.

1.6 Dünya Savaşlarından Küreselleşmeye Amerikan Üniversiteleri

Ulus devletleşme süreci ile birlikte her ulus kendi ihtiyaçları doğrultusunda üniversiteler kurmuştur. 1980’lerden sonra da ulus devlet yapılarının da üzerinde bazı oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu durum çeşitli alanlarda ulusal farklılıklar yerine tekçi bir sistemin her yerde uygulanmasının kabul ettirilme sürecidir. Günümüz dünyasında özellikle üniversiteler açısından sıklıkla örnek üniversite yapılanması olarak gösterilen sistemin Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) olduğu bilinmektedir. Hemen her alanda olduğu gibi Amerikan kültürünün yarattığı üniversite sistemi de kendi kıtasını aşarak dünyayı etkisi altına almıştır. Amerika’da oluşan üniversite sisteminin etkisi

1980 sonrasında bir gerçeği değildir. Girdiği savaşlardan -II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş vb.- ayakta kalarak çıkması sebebi ile ABD dünyayı siyasal, ekonomik, kültürel pek çok alanda etkilemiş hatta dönüştürmüştür.

1.6.1 Amerikan Üniversitelerinin Oluşumları

Kıta Avrupası ve dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi üniversite ABD’de de çeşitli alanlardaki ihtiyaçları gidermek amacıyla kullanılmıştır (Charle ve Verger, 2005: 114, Balaban, 2012: 27-28). Güney Amerika kolonilerinde ilk üniversiteler 16. yüzyılda kurulmaya başlanmıştır. Kuzey Amerika tarafında ise İngiltere’nin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını yetiştirmek amacıyla daha çok bir koleji andırarak yapılar oluşturulmuştur. 1776 tarihine kadar sayıları dokuz kadar olan bu yapılara Harvard (1636), Williamsburg (1693), Yale (1701) örnek gösterilmektedir (Charle ve Verger, 2005: 49-50). ABD bağımsızlığını kazandıktan (1776) sonraki süreçte ise bu sayılar zaman içerisinde artmıştır. ABD’de ilk başlarda geçmişte bağımsızlık mücadelesi içine girdiği İngiltere’nin üniversite yapısının etkisinde kalan üniversiteler açılrsa da ardından İskoçya ve Almanya etkisinde kalan üniversiteler de kurulmuştur (Charle ve Verger, 2005: 49-114, Perkin, 2007: 184).

Bağımsızlığın ilanından sonraki süreçte zaman ilerledikçe çeşitli sermayedarların üniversitelere yatırım yaptıkları görölmüştür. Almanlar tarafından kurulan John Hopkins (1876) ve Rockefeller tarafından kurulan Cornell ve Chicago (1892) bunlara örnek olarak verilmektedir. Avrupa’da yine bu tarihlerde genel kabul görmeyen dersler Amerikan üniversitelerinde verilmeye başlanmıştır. Bu dersler finans ve işletmedir. Pennsylvania Üniversitesi 1881’de finans alanında ders veren bir bölüm kurmuştur (Wharton Finance, 2023). 1908 tarihinde de Harvard’da bir işletme okulu açılmıştır (Harvard Business School, 2023). Her iki bölüm günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir (Charle ve Verger, 2005: 114-115). Amerika’daki üniversitelerde bu bölümlerin açılmasının yanı sıra diğer üniversitelerin açılmasında da ekonomik ihtiyaçların karşılanması etkili olmuştur. Tarımsal üretim artırılması adına tarım bölgelerine üniversiteler kurulması 1862 yılında *Morrill Act* adlı bir yasa ile gerçekleştirilmiştir (Coşkun, 2018: 29). Amerikan üniversiteleri piyasa doğrultusunda hareket etmeye erken bir tarihte başlamışlardır. Böylelikle ABD, üniversiteden de ekonomik anlamda daha erken yararlanmıştır.

Amerikan üniversitelerinin dünya çapındaki etkisi ve bu etki üzerine olumsuz düşüncelerin dile getirilmesi sadece günümüzün meselesi değildir. 20. yüzyıl başlarından itibaren görülen bu etki üzerine eleştirel bir yaklaşıma Max Weber (1946: 131-150) *Science as a Vocation* adlı yazısında yer vermiştir. Yükseköğretim alanında kendi ülkesi olan Almanya ile en keskin farklılığın ABD’de olduğunu ifade eden Weber bu keskinliğin yanı sıra Alman üniversitelerinin de Amerikan sistemi etkisine girdiği bir dönüşümü fark etmişti. Fen bilimlerindeki kapitalist anlayıştan Alman üniversitelerinin de etkilendiğini ve bu durumun üniversitelerin Amerikan etkisinde kalması ile ortaya çıktığını yazmıştı. Bunun yanı sıra üniversitelerdeki öğrenci-öğretmen ilişkilerindeki değişime de değinen Weber’e göre bir Amerikan gencinin eğitimden beklentisi ödediği ücretin tüccar-müşteri ilişkisinde olduğu gibi karşılığını alabilmek olmuştur.

Weber etkisi artmakta olan Amerikan üniversitelere eleştiri getiren tek isim değildi. Thorstein Veblen’in de Amerikan üniversitelere dönük eleştirileri bu dönemlerde mevcuttur. Veblen, eleştirilerinde üniversite yönetimlerindeki değişikliği eleştirel olarak ele almıştır. Üniversite yönetimlerinde eskiden din adamları etkili olurken artık bunların yerlerini iş insanları ve siyasetçiler almışlardır. Üniversite yönetim kadroları dünyevi alana inmiş ama karar alma mevkisi dinden paranın eline geçmiştir. Üniversitelerin sadece yönetimleri değil mantıkları da işletmelerin ellerine verilmiştir. Bu mantık üniversitenin kendine has özelliklerini ortadan kaldırmaya başlamıştır. Öğrenci-öğretmen arasındaki kişisel ilişkilerin yerine daha ölçülebilir ve sayıya indirgenebilir ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Veblen, 2015).

1.6.2 Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş’ta Amerikan Üniversiteleri

Dünya savaşlarının yaşandığı dönemde üniversitelerin bu alanda etkin bir rol oynadığı görülmüştür. I. Dünya Savaşı’nda üniversiteler özerkliklerinden tavizler vererek savaş araştırmalarına dâhil olmuşlardır. Bu dönemlerde kurulan çeşitli kuruluşlar üniversite kampüslerinin askeri amaçlarla kullanılmasını sağlamıştır (Cohen ve Kisker, 2010: 117-118). II. Dünya Savaşı’na gelindiğinde ise bu durum giderek artmıştır. Waters’a (2009: 15) göre Amerikan üniversitelerinde bir sorun varsa bile bu Reagan-Thatcher yönetimlerinde veya sonrasında aranacak kadar güncel bir sorun değildi. Sorun, II. Dünya Savaşı’nda üniversitenin hükümetler tarafından silah üretimlerinde kullanılması sırasında üniversitelerde yaşanan dönüşümlerde aranmalıydı. Bu dönemde bilim büyük paralar ve güçlü organizasyonlar olmadan yaşamına devam

edemeyen bir yapı haline gelmişti. Bu yapıda sadece sanayicilerin verdikleri bağışlar bulunmuyordu. Hükümetler de artık bilime büyük paralar yatırmaya başlamışlardı (Ferrarotti, 2008: 67).

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan iki bilimsel gelişme hem Amerika'yı hem de dünyayı dolaylı veya doğrudan bir şekilde etkilemiştir. Bunlardan ilki Manhattan Projesi diğeri ise Vannevar Bush'un (1945) ABD Başkanı Roosevelt'e sunduğu *Science The Endless Frontier* (Bilim Sonsuz Alan) isimli rapordur. Bush, raporda Başkan'ın bazı konular hakkında kendisinden tavsiye istediğini belirtmiştir. Bu konular savaş sırasındaki bilimsel faaliyetlerin dünyaya duyurulması, tıp ve tıpla ilgili bilim dallarında bilimsel faaliyetlerin gelecekte nasıl yürütüleceği, hükümetin, kamu ve özel kuruluşların bilimsel araştırmalara nasıl yardım edeceği ve gençlerin bilimsel yetenekleri keşfedecek bir programın oluşturulması olarak sıralanmıştır (Bush, 1945: v). Bütün bu meselelerin özü bilimsel gelişmelerle ilgiliydi. Bush'a göre bilimsel gelişme sadece savaş zamanı akla gelmemeliydi. Barış zamanlarında da ulusun sağlığı, refahı, güvenliği için bilimsel faaliyetler önemliydi. Raporunda bu amaca uygun olarak bilimsel faaliyetleri arttırmak amacıyla hükümetin yeni sorumluluklar alması gerektiğini yazmıştır (Bush, 1945: 1-4). Manhattan Projesi ise bu rapordan daha önce başlamıştı. Atom bombasının üretilmesini hedefleyen bu proje kendisinden sonra Soğuk Savaş döneminde yaşanan nükleer yarışa da yol açmıştır. Proje atom bombası üretmekten çok faşizme karşı bir mücadele olarak görülmüştür. Böylelikle projeye çok sayıda bilim insanının katkısını sağlanmıştır (Gül, 2021: 55-67). Projenin başarılı olması ile Amerika II. Dünya Savaşı'nda üniversitelerin ve bilim insanlarının ne kadar etkili olabileceklerini görmüştür. Dünya savaşlarından gücüne güç katarak çıkan ABD'nin artan etkisi bilginin merkezini de etkilemiştir. Sosyal bilimlerdeki birçok konu uzun yıllar Amerikan bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bakış açısı ABD'nin etkili olduğu diğer ülkelerdeki bilimsel faaliyetleri de dolaylı yoldan şekillendirmiştir. Zaman içerisinde bu etki kırılmış ve hatta sorgulanmaya başlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 2018: 42-43).

II. Dünya Savaşı sonrasında bilimde artan ABD etkisi, gelişmişlik ve teknoloji meselelerini de ortaya çıkarmıştır. ABD Başkanı Truman 20 Ocak 1949'taki bir konuşmasında kalkınma, gelişmişlik, teknolojik ve bilimsel ilerleme arasında bir ilişki kurmuştur. Bu ilişki neticesinde ABD'nin bilimsel ve teknik anlamda kalkınmış ülke olduğunu ve bu kalkınmışlığı ile gelişmemiş ülkelere yardım edebileceklerini ifade etmiştir. Bunun bir emperyalist plan olmadığı sözlerine ekleyen Truman bilimsel ve

teknik olarak üretilen bilgiyle kalkınmayı ön plana çıkarmıştır (Truman, 1949). Truman'ın sözlerinde savaşın galibinin belirlenmesinde bilimin ve üniversitelerin oynadığı rolün altı çizilmektedir. Bu rolün etkileri Churchill'in (1946) Fulton konuşmasındaki “demirperde” söylevi ile başlayan Soğuk Savaş süresince de devam etmiştir (Timur, 2000: 240). II. Dünya Savaşı öncesinde ABD'de devletin kolej ve üniversitelere düzenli mali desteğinden söz etmek mümkün değildi. Savaştan sonra ise bu destek gün geçtikçe artmıştır (Lewontin, 1998: 44-55). Üniversitelere ve bilime çeşitli görevler verilmiştir. Katznelson'un (1998: 247) da belirttiği gibi bu dönemde uluslararası ilişkiler disiplini realizm temelinde ABD çıkarlarına uygun bir biçimde ele alınmıştır. Realizm anlayışına göre gelecekteki çatışmaların önlenmesi “olası saldırganları caydıracak bir güç dengesi”nin oluşmasına bağlıydı (Aydın, 2004: 50). Realizm çerçevesince ABD'nin komünist rejimlerle çatışmacı anlayışı bilimsel bir temele oturtulmaya çalışılıyordu. Sömürgecilik sonrası dünyada Sovyetlerle rekabette kullanılmak üzere bölge çalışmaları da üniversitelerde geliştirilmekteydi. Bu araştırmalar ile komünist rejime bağlı bölgeler hakkında bilgi toplanıyor ve yeni komünist rejimlerin oluşmasının nasıl önüne geçileceği araştırılıyordu (Katznelson, 1998: 247, Wallerstein, 1998: 214). Girişimci profesörler üniversitelere akıtılacak para için aracı bir konuma gelmişlerdi. Devlet yeni silahlar için araştırma projeleri geliştirmeye başlamıştı (Cohen ve Kisker, 2010: 275). 1960'lı yıllar boyunca ABD'deki elektronik ile ilgili araştırmaların çok büyük bir bölümü Pentagon tarafından desteklenmiştir (Chomsky, 1998: 197).

Savaşlar sonrasında üniversite; sanayi, işletmeler, hükümet, askeriye gibi birçok alanla girdiği ilişkilerin ve artan bilgi üretiminin sonucunda ciddi dönüşümler geçirmiştir. Üniversite yönetimleri de bu ilişki ve ihtiyaçlara dengeli bir şekilde cevap vermeye çalışmıştır. Bu ilişki ve ihtiyaçlar üniversitenin çeşitli görevler üstlenen bir yapıya evrilmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde üniversitelerde öğrenci yetiştirme, araştırma yapma ve topluma hizmet etme görevleri iç içe geçmiş bir yapıdan çok kendi içlerinde ayrı birer unsur olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu ayrımsal çizgi artık yeni bir üniversite anlayışının doğuşuna da işaret etmiştir. Bu yeni ortaya çıkan üniversitede öğrencilere müşteri, bilgiye fabrikanın bir ürünü gibi yaklaşmış, üniversite yönetimleri de gittikçe bir şirket yönetimine benzemiştir. Bu süreci bir tür radikal demokratikleşme olarak gören Clark Kerr 1960'lardaki bu durumu “multiversite”nin yükselişi olarak değerlendirmiştir. Bu üniversite modeli faydacılık, piyasa odaklı olma ve ticari bir

anlayışla hareket etme gibi amaçlar taşımaktaydı (Tekeli, 2004: 58-59, Lucas, 2006: 289, Yamaç, 2009: 179-180). 1960’larda başlayan bu anlayış 1980’den sonra hem Amerikan üniversitelerinde hem dünya üzerindeki üniversitelerde etkisini artırmıştır.

1.6.3 Küreselleşmeden Günümüze Amerikan Üniversiteleri

Özellikle 1980 ve sonrasında bilginin sıklıkla ticari bir meta olarak ülkelerin ve şirketlerin kalkınmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. 1980 öncesine bakıldığında Fritz Machlup 1962 tarihli *The Production and Distribution of Knowledge in the United States* adlı eserinde bilgi üretimini ekonomik bir olay, bir “endüstri” olarak değerlendirmiştir. Machlup iktisatçıların maden, tarım, demir-çelik, ulaşım vb. iktisadi alanları inceleme konusu olarak ele alırlarken bilginin üretimini ele alamadıklarından yakınmıştır. Eserinde “*The Knowledge Industry*” isimli bir bölüme de yer vermiştir (Machlup, 1962: 9-44). Böylelikle, 1980 öncesinde bilginin üretimi bir “endüstri” alanı olarak görülmeye başlansa da esas dönüşümün 1980 ve sonrasında yaşandığı Amerikan üniversitelerinin yapısı incelendiğinde daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi ABD’de yükseköğretimin idari yapısının bir şirket andırmaktadır. Bu idari yapı içerisinde en güçlü pozisyona ürettiği bilgiyle dışarıdan para getiren araştırmacılar sahiptir. Üniversitenin bir diğer unsuru olan öğrencilerin ise eğitimlerine devam edebilmeleri için zekâlarının yanında paralarının da olması zorunlu bir durumdur. Üniversitelere devam etme açısından Afrika kökenli öğrencilerin azlığının etnik bir boyutu olsa da sınıfsal yönü daha ağır basmaktadır. Amerika’da farklı ırk ve etnik kökene mensup insanlar eğitimlerine devam edebilmek için gerekli masrafı askere giderek karşılamaktadır (Korkut, 2002: 6, Ortaş, 2011: 47, Attie, 2020). Bu açıdan en güçsüz pozisyondukları beyaz olmayan ve sınıfsal olarak alt gelir grubunda bulunanların olduğu ortaya çıkmaktadır. Böylelikle ABD üniversitelerinde bilgiyi üretenlerin ve öğrenenlerin kendi içlerindeki ayırım maddi ölçütlerle belirgin bir duruma gelmektedir.

Daha fazla kazanç elde etmenin çok önemli bir faaliyet olarak görüldüğü Amerikan üniversitelerinde, örneğin spor da ticari bir uğraş olarak ele alınmıştır. Üniversiteler spordan daha fazla para kazanabilmek amacıyla daha düşük puanlı ama sporcu olan öğrencileri üniversitelerine kabul etmişlerdir. Sporcu öğrencilerin düşük notları olsa bile üniversite kadrosunda kalabilmeleri için notları yükseltilmiş, hatta spor

faaliyetlerinde başarılı olmaları için rüşvet de verilmiştir. Üniversiteye gelir getirecek ve bir güç göstergesi olarak kullanılacak olan spor faaliyetlerinde ortaya çıkan bu uygulamalar, akademik değerleri aşındırmış ve parasal katkıdan başka bir şey vermemiştir. Maddi anlamda spordan alınan katkılar ve bunun için harcanan para üniversiteler arasında farklı seviyelerde olduğu için bu durum üniversiteler arasında eşitsizliğe de yol açmıştır (Bok, 2007: 41-56).

Amerikan üniversiteleri gelirlerini artırma konusunda ekonomide yaşanan değişimlere paralel olarak aşağıda söz edilen yeni imkânlar oluşturmuşlardır. 1980 öncesinde üniversitelerin piyasaya sunduğu imkânların ilgi çekmediği ve sayıca az olduğu görülmüştür. 1980 sonrasında ise üniversite ve piyasa arasındaki ilişki artmaya başlamıştır. Bu dönemlerde üniversitelerin, şirketlere danışmanlık yapma, piyasanın ihtiyaç duyduğu bilginin üretimine katılma ve piyasaya uygun tarzda eğitim verme çabası gibi faaliyetlerinde büyük bir artış gözlemlenmiştir. Diğer yandan iki taraf arasında artan bağı yasal olarak da güçlendirecek adımlar atılmıştır. Amerikan Kongresi tarafından 1980’de kabul edilen *Bayh-Dole* Yasası ile kamusal kaynaklarla yürütülen araştırmalara lisans alınması sağlanmış ve vergi indirimleri gibi ÜSİ’yi teşvik edici düzenlemeler getirilmiştir (Bok, 2007: 11-12, Merhacı, 2015: 407). Amerikan üniversitelerinde özel sektör için yapılan araştırma faaliyetlerinin çeşitli yasal düzenlemelerle teşvik edilmesi bazı sorunlara da yol açmıştır. Örneğin, bir bilim insanının şirketlerle ve şirket mantığıyla uyumlu bir şekilde çalışması kademe ilerlemesinin ölçütlerinden biri haline gelmiştir. Bir başka sorun ise gizliliğin giderek akademinin koridorlarına daha fazla rastlanır olmasıdır. Şirketler finanse ettikleri çalışmalardan elde edilen bilgiyi ticari çıkarları için gerekli olduğu zaman kullanmak amacıyla kendilerine saklamaya çalışmışlardır. Bu amaçla araştırma sonuçları yayımlanmadan önce görme ve onay verme gibi hakları da söz konusu olabilmıştır (Bok, 2007: 65-73, Ortaş, 2011: 47).

Amerikan üniversitelerindeki ticarileşme, bilginin ne olduğuyla ilgili çeşitli tartışmaların yanı sıra akademik camia içindeki ilişkilerde de yeni tanımlar ve tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Üniversitenin içinde bir tarafta şirketlerle yapılan anlaşmaların sonucunda elde ettiği avantajlara sahip akademisyenler, diğer tarafta ise bunlara sahip olmayanların oluşturduğu bir ayrım meydana gelmiştir. Araştırma sürecinin sonunda bulunan bilginin hak sahipliğinde sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Öğrenciler ve akademisyenler birbirlerini fikir hırsızlığı ile suçlamışlardır. Bu

suçlamalar sonucunda da kurumsal bağlar zayıflamıştır. Diğer yandan üniversitelerin ticarileşmeleri üniversitenin içinde bulunduğu şehir yaşamını da olumsuz etkilemiştir. Örneğin, John Hopkins Üniversitesi'nin ortak kullanımlı biyoteknoloji binası için o bölgedeki siyahi aileler evlerinden çıkmak zorunda bırakılmışlardır. Bunun gibi birçok olay sebebiyle kurumsal olarak Amerika'da üniversiteler toplum nezdinde itibar kaybetmeye başlamışlardır (Bok, 2007: 112-114, Baldwin, 2021). Amerikan üniversitelerinin ve dünyadaki diğer üniversitelerin özellikle 1980 ve sonrasında ekonomik ve siyasal hayatta yaşanan dönüşümlere benzer süreçlerden geçtikleri görülmüştür. Amerikan üniversite sistemindeki rekabetçi, ticarileşen, para kazanmaya odaklanmış ve üniversiteyi bir bütün olarak kaynak elde etme aracı olarak gören anlayış, üniversitelere örnek model olarak gösterilmiştir. Akademik kapitalizm ve girişimci üniversite kavramları ile doğrudan ilgili olan bu modelin yayılması ile birlikte üniversitede değişimler yaşanmış ve yaşanan bu değişimlere karşı da eleştirel düşünceler geliştirilmiştir. Amerikan üniversite modeli ile ilgili olan her iki kavram ve ÜSİ'nin üniversiteye ve bilime etkisine yönelik geliştirilen eleştirel düşünceler çalışmanın ikinci bölümündeki kavramsal çerçevenin temelini oluşturmuştur. Bu temel oluşturulurken Türkiye'den de benzer örnekler verilerek çalışmanın ana konusu geri planda bırakılmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DEVLET, PİYASA VE ÜNİVERSİTE

Orta Çağ'da üniversitenin oluşumundan da önce başlayan eğitim ve bilgi üretim faaliyetleri üniversitenin bir kurum olarak ortaya çıkmasıyla birlikte farklı boyutlara evrilerek günümüze kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında siyasi ve dini güçler üniversitelerden eğitim ile ilgili beklenti içinde olmuşlardır. Sanayi Devrimi ile birlikte ise üniversitelerden beklenen, fabrikada çalışacak işçilerin, fabrikanın içinde ve dışında ortaya çıkacak çeşitli sorunları çözecek uzmanların yetiştirilmesi ve üretimi artıracak teknik gelişmelerin araştırılmasıydı. Sonuçta insanın "... bir iş kolunun gerektirdiği yetenek ve beceriler"e sahip olması ve "gelişmiş ve özelleşmiş bir emek gücü"ne dönüşmesi için eğitilmesi gerekmektedir (Marx, 2013: 174). Böylelikle üniversiteler sanayinin ihtiyaçlarını karşılayacak, sorunlarını çözecek ve eksikliklerini giderecek bir araç olarak devlet ve piyasa tarafından tasarlanmaya çalışılmıştır.

2.1 İdeolojik Aygıt Olarak Üniversiteler

Günümüzde siyasal iktidarlar tarafından üniversite, "beşerî sermaye" üretme işlevini yerine getirmesi için çeşitli değişimlerden geçirilmektedir. Başta ABD olmak üzere dünya genelinde eğitimin akılcı ve eleştirel tarafı giderek yok sayılmaktadır. Bir üretim merkezi olarak görülen günümüz eğitiminde ön plana çıkan anlayış değerli kâğıt parçaları olarak görülen diplomalara sahip mezunlar yetiştirmektir (Standing, 2014: 121-122). Üniversiteler, yaygın olarak yapılan tanımına göre bilginin üretildiği ve aktarıldığı bir mekân olarak düşünülür. Bunun yanı sıra üniversitenin kapitalist ekonomik sistemin fikirsel olarak devam ettiricisi olan bireylerin üretildiği bir yer olduğu da bilinmektedir (Raunig, 2016: 20). Kapitalist sistemin hem üretim kapasitesi anlamında hem de ideolojik olarak kendisini devam ettirebilmesi için emek gücünü yeniden üretmesi gerekmektedir (Althusser, 2006: 89). Okul, emeğin ve ideolojinin yeniden üretiminde kilit bir noktadadır.

Althusser'in (2006: 128 -132) devlet aygıtı olarak ifade ettiği yapı iki kısma ayrılır: baskı ve ideoloji. Aygıtlar arasındaki bu ikili yapının temel farkı fiziksel şiddette aranmaktadır. Baskıcı aygıtlar fiziksel şiddeti kullanabiliyorken ideolojik aygıtlar da fiziksel şiddet görülmemektedir. Devletin insanların karşısına fiziksel bir baskı unsuru

olarak çıktığı hükümet, asker, polis, mahkeme, cezaevi vb. yapılar bu ikili yapının baskı aygıtları tarafına düşmektedir. Bu ayrımın diğer kanadı olan ideolojik aygıtlar kısmında ise aile, eğitim, basın, din kültür vb. yapılar kalmaktadır. Adı her ne kadar ideolojik aygıt olsa da bunlar çeşitli kurumlar aracılığıyla somutlaşır. Eğitim aygıtının somutlaştığı alan -ilkokuldan üniversiteye kadar- okuldur. Althusser'in (2006: 135) bahsettiği devletin ideolojik aygıtları meselesinde, okul ile ilgili olarak özel ve kamusal alan ayrımına değinmek gerekir. Bu noktada önemli olan aygıtın kime bağlı olduğu değildir. Bir aygıtın devletin ideolojik aygıtı olmasında esas ölçüt, egemen ideolojinin taşıyıcısı ve savunucusu olarak hareket edip etmemesidir. Bu sebeple ister özel isterse devlete ait olsun okul, devletin ideolojik aygıtıdır.

İdeolojik aygıt olarak okul sadece bilginin veya tekniğin öğretildiği bir yer değildir. Bunların yanı sıra okul, çalışma ortamına ayak uydurulması için gereken davranış kalıplarını da öğretmektedir. Okulda öğrenilen okuma, yazma, temel matematik, dil bilgisi kuralları gibi bilgilerin herkese öğretilmek istenmesinin ardında "nitelikli" insandan çok "nitelikli" iş gücünü yetiştirmek yatmaktadır. Verilen emri doğru anlama ve anladığını belirtmek için doğru konuşma, parayı sayabilme, süreyi ölçebilme, işe giriş-çıkış saatini bilme gibi özellikler herhangi bir meslek kolunda çalışabilmenin temel ölçütleridir. Bu ölçütlerin herkeste bulunmasını sağlamak da emek gücünün yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Yeniden üretilen emekte salt akli özellikler aranmamaktadır. Okul, emeği akılsal kıldığı kadar uysal bir hale de getirmektedir. Kurallara saygı, disiplin, otorite, itaat gibi kavramlar hem sözel hem uygulamalı bir şekilde okulda geleceğin işçilerine aktarılmaktadır. Buradan da görülebileceği gibi ideolojik bir aygıt olarak okul iş gücünü sadece bilgi ve teknik anlamda üretmemektedir. İdeolojik olarak da sisteme uyum sağlaması istenmektedir (Althusser, 2006: 88-90).

İdeolojik aygıtlar her ne kadar birden fazla kısma ayrılrsa da hepsinin ortak amacı kapitalist sistemden kaynaklanan eşitsiz ilişkiler düzenini sürdürmektir. Althusser bu aygıtlar arasında en baskınının okul olduğunu belirtmiştir. Feodal sistemde ise bu baskın rol Kilise'ye aitti. Zengin ya da yoksul fark etmeksizin her ailenin çocuğu belli bir yaşta okula başlamakta ve uzun yıllar sistemin içinde kalarak yaşamına devam etmektedir. Özellikle liseden başlayarak yükseköğrenime kadar devam edecek olan bir sisteme katılma söz konusudur. Lisenin ardından bir grup, işçi veya köylü olarak sisteme katılmaktadır. Eğitime devam eden kesim ise genellikle memuriyet gibi küçük

burjuvanın yapacağı işleri yapmaya yönelmektedir. En sona kalanlar da ya profesyonel olarak ideologluk yapanlar veya entelektüel birikimi ile beraber işsizliğe düşenler olmaktadır. Hangi aşamada sisteme dâhil olursa olsunlar bütün bu insanlar sistemin kendilerinden beklediğini yerine getirmektedir. Bu beklentiler diğer ideolojik aygıtlar tarafından bireylere aktarılsa bile bu kadar erken yaşta ve kapsamda bireye ulaşabilen bir aygıt olarak sadece okul bulunmaktadır (Althusser, 2006: 222-226).

2.2 Organik Aydınlar ve Bilim İnsanlarının Tarafsızlığı

Kapitalist sistemde sermaye sahibi üretim araçlarının veya işçilerin yanı sıra teknik, hukuksal, kültürel birçok alanda bilgi üretecek kişilere ve dolayısıyla da bu kişilerin eğitime ihtiyaç duyar. Bu noktada Gramsci'nin organik aydın kavramsallaştırması işlevsel olmaktadır. Ona göre organik aydın ekonomik üretim biçimlerinin değişimi esnasında farklı aydın gruplarının ait oldukları sınıfın hegemonyasını sağlamak amacıyla ortaya çıkar. Gramsci'nin yazdıkları incelendiğinde aydınlar arasında bir ayrıma gittiği görülmüştür. Bunlardan ilki yeni üretim biçimini ortaya çıkaran sınıf ile birlikte gelişen organik aydınlardır. Diğer bir grup ise mevcut siyasi iktidarı ele alabilecek, yeni sınıfların -burjuva ve işçi sınıfı- oluşturduğu aydınlara karşıt olarak ortaya çıkan aydınlardır. Gramsci bunlara örnek olarak Kilise'nin din adamlarını örnek göstermiş ve din adamlarını geleneksel aydın olarak nitelendirmiştir. Kapitalizme geçiş sürecinde geleneksel aydın feodal yapının temsilcisiyken, organik aydın burjuvazinin temsilcisidir. Dolayısıyla aydının ait olduğu sınıfı düşünsel anlamda yaratmaya ve savunmaya çalıştığı görülmüştür. Gramsci iktisadi gücü devralmak isteyen birisinin geleneksel aydınları kendi tarafına çekmesi ve kendi organik aydınları yetiştirmesi gerektiğini söylemiştir (Gramsci, 1967: 17-29). Gramsci'ye göre aydın, bilginin üretilmesine ve bunu başka insanlara aktarılmasına çalışmıştır. Kapitalist sistemin organik aydınları, piyasa mekanizmasının işleyişini sağlamak için insanların düşüncelerini şekillendirmişlerdir. Bu aydınlara benzer işler yapan öğretmen veya din adamı gibi durağan bir yapıda da değildir (Said, 2013: 22-25). Çalışmada bilim insanların da aydın olup olmadığının incelenmesi anlamlı olacaktır.

Sartre, bu konuda bilim insanı ile aydın arasında bir ayrım yapmış ve aydını insanlığın karşılaştığı yıkımlara dur diyecek eylemlere imza atan kişi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla her bilim insanı bir aydın değildir ancak yaptığı eylemlerde insanlığa karşı sorumluluk alarak aydın olması da mümkündür (Sartre,

2014: 18). Bilim insanından ürettiği bilginin ne amaçlarla kullanılabilceği üzerine çeşitli düşünceler geliştirmesi beklenmektedir. Böyle bir çaba içine girilmediği zaman kendisi bir “bilim teknisyeni” olarak görünür (Ünal, 2013: 56). Düşünme profesyonel bir uğraş haline geldiğinde aydın, toplumun sorunlarını değil kendisine iş sağlayanların sorunlarını dert edinir. Toplum gün geçtikçe ihtiyacı olan aydını, kapitalist düzenden faydalanan ancak onun insanı hiçe sayan uygulamalarını nasıl idare edeceğini bilmeyen kişilere danışmanlık hizmeti verir konumda bulabilir (Mills, 2007: 160-161).

Bilim insanının aydın olup olmadığı kadar tarafsızlığı da bir başka konudur. Bu insanların araştırmalarında tarafsız olacağına yönelik inanış yaygındır. Oysaki insanı yaşadığı çevrenin ve zamanın etkilerinden kurtulmuş bir şekilde düşünmek mümkün değildir. İnsanın bilinci “maddi üretim koşulları” tarafından biçimlendirilmektedir (Öngen, 2009: 16, Marx ve Engels, 2013: 30-35). Bilim insanı-aydın olma ve tarafsızlık meselelerinde alt ve üst yapı arasındaki ilişkiye de bakılmalıdır. Alt yapı ile üretici güçler ve üretim ilişkileri anlatılmak istenirken; üst yapı “hukuk, devlet, ideolojiler”den oluşturmaktadır. Althusser yapılar arasındaki ilişkiyi bir bina metaforu üzerinden anlatmıştır. Binanın temeli alt yapı iken üst yapı bu temel üzerinde ayakta durabilmektedir. Ona göre son “kerte”de ise alt yapının üst yapı üzerinde belirleyiciliği söz konusudur. Çalışma açısından önemli olan hangi yapının daha fazla belirleyici olduğundan çok iktisadi değişimin insanın zihinsel yapısı başta olmak üzere pek çok alanı da değiştirdiği gerçeğidir (Althusser, 2002: 24-27; 2006: 45-97). İlerleyen bölümlerde ele alınacak olan bilim insanlarındaki piyasacı bakış açısına veya üniversitelerde yer alan organik aydınlara, yapılar arasındaki ilişki üzerinden de bakmak gerekmektedir. Bilginin alınıp satılmasına imkân sağlayan iktisadi değişimler olmadan onu üreten zihnin piyasalaşması mümkün değildir. Kapitalist üretim sisteminin eğitimdeki yansımaları araştırmacı, öğrenci, uzman, tekniker, aydın vb. olarak üniversitelerde yetişen veya yetişmekte olan insanlarda görülmektedir (Vatansever ve Yalçın, 2015: 19-49). Bu etkilere çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecektir. Üniversitelerin ideolojik aygıt olarak işlevleri ve yetiştirdikleri insanların kapitalist üretim sistemindeki konumları ÜSİ ile doğrudan ilişkilidir. ÜSİ için hayati önemde olan bir diğer konu ise devletin iş birliğindeki yerinin ne olacağıdır.

2.3 Triple Helix Modeli ve İş Birliğinde Devletin Konumu

Etzkowitz ve Leydesdorff (2000: 111-112) teknolojik yeniliğin nasıl ortaya çıkacağı konusunda izlenmesi gereken yollarda ve üniversite-devlet-sanayi arasındaki ilişkinin nasıl olması hakkında bir anlaşmazlığın olduğundan bahsetmişlerdir. Bu anlamda kendi modelleri de dâhil olmak üzere yeniliği ortaya çıkarıcı üç model üzerinde durmaktaydılar. Bunlardan ilki katı bir devletçi anlayışa sahip olan, sanayinin ve akademinin devletin elinin altında durduğu bir sistemdir. Yazarlar bu sisteme örnek olarak Sovyetler Birliği’ni ve Doğu Avrupa ülkelerini örnek göstermekte ve genel olarak başarısız görüldüğünü ifade etmektedirler. İkinci model “*laissez-faire*” modeli, devlet-sanayi-üniversite arasında sınırların olduğu bir modeldir ve ilk modelin kötü etkisini ortadan kaldırmak için uygulanmıştır. Yazarların kendi modeli olan Triple Helix’te ise devlet-sanayi-üniversite arasında içlerinden birisinin hepsini etkisi altına almayacak bir biçimde ve ortak bir çaba içerisinde yeniliğin ortaya çıkarılması için çalışması öngörülmüştür. Yazarların kendi sistemlerinde devlet, sanayi ve üniversiteyi teşvik edici ancak “kontrol etmeyen” bir pozisyonda bulunmaktaydı. Triple Helix modeli, devletin görünmez eliyle sıkı kontrolü arasında bir ara noktada oluşmaktadır. Bu bakımdan model sosyalist ve liberal ötesi kapitalist bir modeldi. Bu sarmalı oluşturan devlet-sanayi-üniversite arasında eşitler arasında birincinin olmadığı bir ilişkinin mevcut olduğu varsayılmıştır (Etzkowitz ve Leydesdorff, 1998b: 200). Etzkowitz ve Leydesdorff (1998a: 203-204) Triple Helix modeli hakkında yazdıkları bir başka makalede de gelişmiş veya gelişmemiş olsun ülkelerin bilginin ekonomik bir araç olarak kullanılması konusunda benzer arayışlar içine girdiğini söylemişlerdir. Devletin bu modelde öngörüldüğü gibi taraflara karışmayan, sadece teknolojik yeniliği üretmeyi amaçlayan bir ortak olup olmadığını incelemek gerekmektedir.

Devletin tanımını yapmaya çalışmaktan kaçınan Jessop’a (2021: 537) göre devletin ne olduğuyla ilgili düşünürler tanımlama çabalarının merkezine toplumsal ilişkileri almalıdır. Devlet, soyut ve biçimsel kalıplara sığdırılmak yerine toplumdaki somut ve karmaşık ilişkilerde aranmalıdır. Bu durumda devletin kesin bir tanımına ulaşılması mümkün değildir çünkü bu ilişkiler sürekli değişmektedir. Çalışmasında değindiği bu zorluğa rağmen Jessop, devlet tanımı geliştirme çabası içerisine girmiştir. Bu tanımlamada devlet “... bir toplumun kolektif çıkarları veya genel iradesi adına o toplumun üyeleri için ortak bağlayıcı...” kararları alan ve uygulayan bir

organizasyondur. Ortak ve herkesi bağlayıcı kararlar almasına rağmen devletin “tüm toplumsal güçler ve politik projeler arasında” tarafsız kalması da mümkün değildir. Kapitalist üretim sistemi içerisinde devlet, kapitalistin sermayesini biriktirmesi için gerekli koşulları hazırlamıştır (Jessop, 2021: 538-558).

Weber, devletin bizzat kendisini, modern olarak nitelendirdiği kapitalist sistem için temel bir ihtiyaç olarak saymıştır. Devletin gücüyle işler bir hukuk sisteminin olmadığı bir dönemde kapitalist işletmenin ortaya çıkamayacağını söylemiştir. Ekonomik etkinliklerin yasaların oluşmasını büyük oranda etkilediğini belirtmiştir. Örneğin, araştırmacının zihinsel emeği sonunda ürettiği, ticari bir metaya dönüşünce, zihinsel emeğin de akademik kapitalizm içinde mülkiyet olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu mülkiyetin korunmasında da devletlerin çıkardığı ve adı “fikri mülkiyet” olan yasal düzenlemeler etkili olmuştur. Devletin yasal desteğinin yanı sıra bilimin Batı’daki serüveni de kapitalizme büyük olanaklar sağlamıştır. Teknolojik gelişimin tarihsel süreci incelendiğinde açık bir şekilde görüldüğü üzere kâr elde etme isteğinin önemli bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir. Weber, kapitalist sistemi açgözlülük olarak değil bu açgözlülüğün durdurulması için gerekli akılcılığın yaratılması olarak görmüştür. Bunun için bilimin, başta matematik olmak üzere çeşitli alanlarda gelişmesi gerekmiştir. Bu gelişmişlik de işletmelerin daha “verimli” olabilmesi için gerek duyduğu verilere, ölçümlere, hesaplamalara ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Hesaplanamayan bir sistem içinde akılcılığa dayanan bir işletmenin ayakta durması Weber’e mümkün görünmemiştir. Bilim ve kapitalizm arasında bu ilişkiyi kuran Weber, kendi dönemi için bilimin gelişmişlik seviyesine sadece Batı’nın ulaştığını da belirtmiştir (Weber, 2002: 13-22; 2012: 179-457). Türkiye’de ise Batı’da yaşanan bu gelişmeler ülkenin kendine has koşulları içinde ortaya çıkmıştır.

Ayşe Buğra (2010) Türkiye’deki iş adamlarının yaşam öykülerini incelediği çalışması *Devlet ve İşadamları*’nda Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar gelmiş olan iş normları hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Bu incelemede girişimciliğin Türkiye’de kişilerin kendi çabalarından çok devletin yönlendirmesiyle, kişilere arka çıkmasıyla ortaya çıktığı savunulmuştur. Türkiye’nin önemli sayılan iş adamlarının yaşam öykülerini inceleyen Buğra, söz konusu iş adamlarının iş dünyasındaki başarılarının devletle kurdukları ilişkilerden geçtiği sonucuna ulaşmıştır. Bu ilişki yeri geldiğinde öfkeye dönüşse de devlet müdahalesini sert bir şekilde eleştiren ve bireysel çabayı ön plana koyan bir şekle dönüşmüyordu. Devletin etrafında

şekillenen ekonomik dünyada bireye ve onun başarısına aşırı bir önem verildiği görülmemektedir. Türk girişimcisi Batı'nın “görünmez el”ine kuşkuyla bakmaktaydı (Buğra, 2010: 16 -17).

Türkiye'nin teknolojik bağımlılığı küçük işletmelerin büyümesini engellemiş ve bu durum da küçük işletmelerin büyümek için yapmak zorunda olduğu teknolojik atılım için devlete ihtiyaç duymasına yol açmıştır. İlâveten, ülke sanayileşmesinin ilk evrelerinde, devletin sunduğu mali ve idari destekleri olmaksızın ayakta durabilecek bir gücün bulunmaması da ortaya çıkacak girişimcilerin zorunlu ortağı olarak devleti ön plana çıkarmıştır. Buğra'nın çalışmasının girişimcilik ve devletin yapısı arasındaki ilişkiyi Türkiye açısından ele alan bir diğer noktası ise ülkedeki aile şirketlerinin varlığı konusudur. Ekonomiyi düzenleyen yasaların belirsiz olduğu bir toplumda aile şirketlerinin ömrü uzamaktadır. Böyle bir ortamda devlet ve girişimci arasında resmi, şeffaf ve rasyonel olmayan ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bu muğlak ilişkiler şirketlerde profesyonel yöneticilerin görev almasını zorlaşmaktadır. Buğra Türkiye'de iş yapım şeklini bireyler ve devletin yapısı açısından ele aldığı bahsi geçen çalışmada ülkenin girişimcilerinin hayat hikâyelerinde “akılcılık” gibi bir kavramın bulunmadığını belirtmiştir (Buğra, 2010: 15-55).

Yapılan bu incelemeler neticesinde, kapitalist sistemde üniversite, sanayi ve devletin eşit şartlara sahip olduğu bir iş birliğinin içerisinde olmadığı anlaşılmaktadır. Etzkowitz ve Leydesdorff'un çalışmalarında devlet, üniversite ve sanayi iş birliğinde model farklılaşmasının temelini, devleti konumlandırma sıkıntısı oluşturmaktadır. En liberal ekonominin işleyişinde bile devletin yasal düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet ve sermaye farklı coğrafyalarda da olsa özü itibarıyla birlikte hareket eden bir yapıya sahiptir (Şahin ve Erşen, 2008: 197). Sonuç olarak üniversite, sanayi ve devlet arasında eşit bir ilişkinin bulunacağını varsayılması mümkün görünmemektedir.

2.4 Lonca'dan Şirketleşmeye Üniversitede Özgürlük ve Özerklik Meselesi

Orta Çağ'da, üniversitelerin lonca örgütlenmesi olarak ortaya çıktığı günden bu yana Kilise'nin, prenslerin, krallıkların ve son olarak da ulus devletlerin himayesi altına girdiği görülmüştür. Bu durum üniversiteye koruma sağladığı gibi üniversitenin özerkliği ile ilgili çeşitli çatışma ve tartışmalara da yol açmıştır (Timur, 2000: 71-73). Ünal'a (2013: 119) göre üniversite özerkliği üçe ayrılmaktadır: akademik, idari ve mali.

Akademik özerklik bilimsel çalışmaların yapılması ve öğretim görevlisinin vereceği dersle ilgilidir. Üniversitedeki yönetim yapılarının nasıl seçileceği, denetim mekanizmaları, iş güvencesinin olup olmaması gibi konular ise idari özerkliğin kapsamına girmektedir. Üniversitenin kullanacağı mali kaynakların nereden geldiği, nasıl kullanıldığı vb. kısımlar da mali özerkliğin kapsamında değerlendirilmektedir. Üç parçaya ayrılan özerklik üzerinde dönen tartışma ve mücadele, üniversitenin kendi içinden ve dışından bir takım kişi veya gruplarla girdiği farklı düzey ve biçimdeki ilişkilerden kaynağını almaktadır.

Üniversitenin kurmuş olduğu bu tür ilişkiler, idari ve mali özerklik kavramları arasındaki ilişki ile de yakından bağlantılıdır. Şöyle ki; üniversitelerin kendi yönetimleri ve iç işleyişlerini belirlemeleri hususunda dışarıdan gelecek etkilere kapalı olması idari özerkliğin sağlanması açısından gereklidir. Aynı zamanda mali anlamda devletten destek görmesi mali özerkliğin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Devletten gelecek maddi destek üniversitenin kamu tarafından finanse edilmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle üniversite yerine getirmesi gereken işlevleri toplum adına yerine getirmiş olacaktır (Önder, 2000: 16). Diğer bir deyişle mali ve idari özerklik birbiri ile çelişmektedir. Çünkü pek çok akademisyen devletin “gölge”sinden arınmış, kendine yeten bir üniversiteyi arzulamaktadır. Böyle bir üniversitenin siyasal etkilerden uzak olacağı varsayılmıştır (Özipek, 2004: 4, Nalbantoğlu, 2009: 61-62). Ancak devletin yerini piyasa güçlerine bırakmasının olumlu etkisine dair iddialar da yaygındır. Üniversitenin özgürlüğünü ve özerkliğini tehdit eden tek unsur devletin baskısı değildir. Devletin araştırmaya ve düşünmeye uyguladığı baskıcı etkinin bir benzerini şirketler, fabrikalar gibi devletten farklı gelir sağlayıcılar da uygulayabilmektedir. Öğretim görevlisinin nasıl ki klasik devlet memuru olmaması gerekiyorsa aynı şekilde bir şirketin personeli de olmaması gereklidir. Her iki görünüm de akademik özgürlüğe ve özerkliğe zarar vermektedir (Yıldırım ve Duman, 2004: 81). Bu durumu açıklamak açısından Türkiye’de 1946 yılında üniversitelere verilen özerkliğin üniversitelerde özgürlüğü sağlamadığını da göz önünde tutmak gerekmektedir. Fransa örneğine bakıldığında ise üniversiteler 1970’li yıllara kadar özerkliğe sahip değillerdi ve Ulusal Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir şekilde çalışmışlardı. Buna rağmen Fransız üniversitelerinde diğer ülke örneklerinin çok üzerinde bir özgürlük ortamı mevcuttu (Yamaç, 2009: 255). Bu bağlamda özel veya kendine gelir kaynakları yaratan bir

üniversitenin özerk bir üniversite anlamına gelmediği anlaşılmalıdır. Gelir kaynakları yaratma mevzusu da üniversitelerin gelirlerinde yaşanan azalma ile ilişkilidir.

Neoliberalizm temel olarak devletin sunması gereken çeşitli sayıda ve türde hizmetin özel girişime devredilmesi olarak tanımlanır (Harvey, 2015: 34). Bu anlayış doğrultusunda neoliberal politikaların ortaya çıktığı 1980’li yıllardan itibaren devlet gelirlerinden üniversitelere ayrılan payda azalmalar meydana gelmiştir. Öğrenci sayısının artması, teknolojik gelişmeler doğrultusunda daha pahalı araç-gereç kullanımının başlaması, devlet gelirlerinin kazancı yüksek yatırım alanlarına aktarılması ve ideolojide meydana gelen değişimler sonucunda ekonomide devletçiliğin yerini piyasaya bırakması üniversite gelirlerinde azalmanın başlıca sebepleri arasında sayılmıştır. Devlet gelirlerinde azalma yaşandığı için sorunları çözme konusunda 1980 öncesinde kullanılan araçlarda da sistemsel değişikliğe gidilmiştir. Devletlerin üniversitelerle ilgili yaşadığı problemlerin çözümünde uygulaması gereken araçlar artık piyasanın içinde aranmıştır. Devletlerin nerede durması, ne yapması gerektiği konusunda çözümler ülkelere göre çeşitlendirilmemiştir (Gürüz, 1999: 18-23). 1980 sonrasında yaşanmaya başlayan bu durumu çeşitli yasal düzenleme örnekleri ile açıklamak mümkündür.

Devlet-piyasa ilişkisinde önemli bir yeri olan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)² ülkelerin yaşadıkları sorunlara aynı çözümü -neoliberal politikaların yayılması ve sürdürülmesi- öneren bir anlaşmadır. Bu anlaşma uluslararası hizmet ticaretini düzenleyen “ilk çok taraflı anlaşma” özelliğine sahiptir. Anlaşma ile hizmet sektörünün ülke ekonomisi içindeki payının artırılması ve bu hizmetlerin sunulmasında yerli ve yabancı yatırımcı ayrımı gözetilmeden yatırımcılara eşit fırsat tanınmasının sağlanması hedeflenmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2021). Yerli ve yabancı yatırımcıya eşit fırsat tanınmakla birlikte anlaşmaya taraf ülkeler “taahhüt listeleri” ile yabancılara çeşitli kısıtlamalar uygulayabiliyordu. Anlaşmanın konusu olan hizmetler, “profesyonel, iletişim, mühendislik ve müteahhitlik, dağıtım, eğitim, çevre, mali, sağlık ve sosyal, kültürel, turizm ve seyahat, ulaştırma, diğer hizmetler (enerji dağıtımı gibi)” olarak sıralanmıştır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009). Çalışmamız açısından önemli olan kısım devletin sunduğu bir hizmet olarak eğitimin de özel sektörün ellerine bırakılmasıdır (Akış, 2020: 355).

² GATS: General Agreement on Trade in Services

İkinci örnek ise doğrudan üniversitenin kendisini ilgilendirmekte ve 1995 tarihli Hizmet Ticareti anlaşması ile ilişkisi bulunmaktadır. 19 Haziran 1999 tarihinde Avrupa'yı eğitimsel anlamda bütünleştirme ve belirli bir standarda oturtma amacıyla Bologna Bildirgesi denen bir bildiri açıklanmıştır. Bu bildiri de üniversite eğitimi lisans ve yüksek lisans olarak ikiye ayrılmış ve bu iki aşamalı sistemin ilk aşamasının başarıyla tamamlanması için yeterli görülen seviyenin "Avrupa işgücü piyasasında aranan nitelikleri karşılayacak derecede" olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Üniversite eğitiminde kalite standardının sağlanması adına "eğitim ve araştırma konularında bütünleştirilmiş" programların oluşturulması istenmiştir (YÖK, 2023). Bildiri incelendiğinde kalite standartlarının ölçülmesi ve akreditasyon denilen uygulama ile üniversitelere kendisinden kaynağını almayan bir denetimin uygulanması amaçlanmıştır. Piyasa ihtiyaç duyduğu insan kaynağı denetimini üniversiteye yaptırmak istemiştir. 1999 yılında Bologna Süreci olarak adlandırılan ve üniversitelere belirli zorunlulukları dayatan bu süreç ile üniversiteler özelleştirilmekte, eğitim süreci paralı ve piyasa odaklı bir duruma getirilmekteydi (Korkut, 2002: 5, Gümüş, 2011: 91, Gümüş ve Kurul, 2011: 41-47). Bu açıdan hem Hizmet Ticareti Genel Anlaşması hem Bologna uluslararası nitelikte olma, özelleştirmenin arzulanması, devletin yerini piyasaya bırakılmasının istenmesi, özellikle eğitim ve ekonomik sistemin anlaşmaya taraf ülkelerde aynı olmasının sağlanmaya çalışılması açısından birbirine benzemektedir.

Devletten gelen gelirlerde azalma sonrası üniversitelerin ve eğitimin nasıl şekilleneceği konusunda benzer tavsiyeler ülkelerin kendi iç işlerinde ve 1990'lı yıllar öncesinde de ortaya çıkmıştır. Bu duruma 29 Mart 1985'te Birleşik Krallık'ta hazırlanan ve günümüz üniversitesinin şekillenmesine yol gösterecek bir rapor örnek olarak gösterilebilir. Rapor, *Report of the Steering Committee for Efficiency Studies in Universities* adına³ sahip olsa da raporu hazırlayan kurulun başkanı Sir Alex Jarratt'tan dolayı Jarratt Raporu olarak da adlandırılmıştır (Gürüz, 1999: 28-29). Raporda 1981 yılında üniversitelere sağlanan ödeneklerin kesilmesi durumunun üç yıla yayılmasına rağmen üniversiteler üzerinde çok kötü etkiler bıraktığı ve bu kesintilerinden etkilenen üniversitelerin ise kapanıp kapanmayacakları konusunda şüphelerin olduğu belirtilmekteydi. Üniversiteler kendilerini yaşatmak adına ek kaynak elde etmeli ve

³ Üniversitelerde Verimlilik Çalışmaları Yürütme Komitesi Raporu

kaynakları ne kadar etkili kullandığı da yine bu rapora göre bilinmeliydi. Rapor üniversitelerin bu durumdan kurtuluşunu, “güvenli ve tutarlı performans göstergelerinin geliştirilmesi, üniversitenin hesap verilebilir kılınmasının sağlanması”nda aramıştır. Performans göstergeleri olarak araştırma fonları, patent, akademik personelin yapmış olduğu yayınlar gibi ölçütler sıralanmıştır (Committee of Vice-Chancellors and Principals, 1985).

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği'nin (TÜSİAD) (Kavrakoğlu vd., 2002: 182-185) *Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi* başlıklı bir yayınında da hesap verilebilirlik ve kaynakların etkili kullanımı üniversiteler için önemli bir ölçüt olarak kabul edilmiştir. Üniversite ve sanayi arasında gerçekleşen iş birliğinin Türkiye’de birçok yasal kazanım elde etmesine rağmen istenilen seviyede olmadığından bahsedilmiş ve başarısızlık olarak kabul edilen bu durumda üniversitenin payının daha yüksek olduğu yazarlar tarafından ifade edilmiştir. Yayında iş birliğindeki başarısızlıkta üniversiteye daha fazla sorumluluk verilmesi ile üniversiteye aktarılan kaynakların ne kadar yararlı kullanıldıkları arasında bir ilişki kurulmuştur. Çeşitli kamu kaynaklarını kullanarak kendisini işler hale getiren kamu üniversitelerinin hesap verebilir olması son derece doğal bir istektir. Söz konusu tavrın vakıf üniversiteleri konu edildiğinde de değişmemesi gerekir çünkü bu üniversiteler de tamamen özel girişimler sonucunda kurulmuşlardır. Bu üniversiteler kurulurken kendilerine devlet tarafından arazi tahsis edilmiş, parasal destekler verilmiş ve kurulmalarını kolaylaştıracak çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır (Hatipoğlu, 2015: 38-39). Üniversitelerden hesap sorulmasının yanı sıra üniversitelerin akademik ölçütler kullanılarak ne kadar girişimci olduklarının çeşitli kurumlar tarafından ölçümden ve sıralamalardan geçirildikleri görülmüştür. Bu tarz sıralamalar ile çeşitli ölçütler konularak en iyi girişimcinin bulunması hedeflenmiştir. Türkiye’deki üniversiteler de Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından ilki 2012 yılında yapılan girişimcilik endeksi ile sıralanmışlardır. Bu alandaki en güncel verilere bakılacak olursa girişimciliğin toplamda 23 gösterge ile ölçüldüğü ve bunların da 4 başlık altında incelendiği görülmektedir (TÜBİTAK, 2023a).

2.5 Şirketleşen Üniversitelerde *Yuppie* Akademisyenlik

Bilimsel faaliyetin sürdürüldüğü bir kurum olarak üniversite nasıl ki değişimden geçiyorsa bu faaliyetin yürütücüsü olan araştırmacı(lar)da da değişimler yaşanmaktadır.

Üniversitede sağlanması arzu edilen araştırma ve düşünce özgürlüğü için sadece yasal düzenlemeler yeterli değildir. Yapılan bir araştırmanın başlaması, sürdürülmesi ve sonuçlarının sunulması için yeterli bir maddi gücün sağlanamıyor olması da yapılacak olan araştırmanın özgürlüğünü zedeleyici unsurlardan birisidir. Sonuçta ekonomik özgürlük ile araştırma ve düşünce özgürlüğü birbirleriyle ilişkili konulardır (Yalçın, 2004: 67). İhtiyaç duyduğu finansmanı sağlamak adına bilim insanı birden fazla çıkar çevresinin etkisi altına girdiğinde kendi görüşlerinde bir tutarlılık oluşturmaktan uzaklaşmaktadır. Bir maden veya inşaat şirketinin yaratacağı doğa yıkımına olumlu bir rapor veren bilim insanı kendisini üniversitede ekoloji üzerine yazılar yazıyorken bulabilir (Baş, 2008: 213). Bu duruma yol açan sebep Ulutaş'ın (2016: 186) çalışmasında da ortaya koyduğu gibi yasal "rahatlığın" etiğin yerini almasıdır. Bilim insanları silahların üretiminde yer almayı veya hayvanların deneylerde kullanılmasını ilkesel bir meseleden çok yasal mevzuatın izin verip vermemesi olarak ele almaya başlamışlardır. Bir konu hakkında yasal düzenleme olması o alanda bilim insanlarının gönül rahatlığıyla çalışmalarına imkân sağlamaktadır. Etik, ticarileşen bir akademide ikinci planda kalmaktadır.

Kızıllan (2021: 505) üniversitenin içinde bulunduğu değişim sürecinde akademisyenlerin bilimsel çalışmalarını ele alış şekillerinin değiştiğinden bahseder. Üniversitelerde bir proje içerisinde bir grup ile hareket eden akademisyen ile bunun dışında kalarak tek başına çalışma faaliyetlerini yürüten akademisyenler gibi ayrımlar ortaya çıkmaktadır. Bilimsel herhangi bir faaliyetin yazıya dökülmesi söz konusu olduğunda "deadline"ı göz önüne alan bir anlayış devreye girmektedir. Akademik "kariyer" basamaklarını tırmanmak için ihtiyaç duyulan yayın "sayısı"ni elde etme uğruna daha fazla yazmak zorunda bırakılan -yayınla ya da yok ol- akademisyen bu süreyi ele aldığı konu üzerinde daha az düşünerek elde etmektedir. Bu doğrultuda akademisyenlik gibi son derece yoğun bir düşünsel ve fiziksel emek şirket mantığının içine yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Rekabet, kadro bulma ve bulunan kadrolarda ilerleme, karar almalarda çeşitli bölümlerin önceliği ve ağırlığı gibi herhangi bir şirkette bulunabilecek birçok kurumsal özellik günümüz akademisyenlerinin üniversitelerde karşılaşılabileceği durumlardır. Bu eşitsiz iş ilişkileri tıpkı şirketlerde olduğu gibi üniversitelerde de adı resmiyette konmamış bir hiyerarşinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yücebaş, 2007: 58, Vatansever ve Yalçın, 2015: 108-152). Akademisyenler araştırma yapma ve bilgi üretiminin yanı sıra pek çok idari görev de üstlenmektedir.

Formlar, raporlar, anketler, bütçeler, toplantılar vb. birçok farklı iş bir dönem boyunca akademisyenler tarafından yapılması istenmektedir. Ordine'e (2018: 70) göre bu durum akademisyenin bürokrata dönüşmesi anlamına gelmektedir. Aynı durum ayrıca iş kavramının esnekleşmesi olarak da değerlendirilebilir.

Üniversitede harcaması gereken zamanı sanayide, şirketlerde vb. ek gelir getirecek yerlerde harcamayı kendine görev edinen akademisyen ile üniversite arasında zaman içerisinde bir kopma yaşanmaktadır. Akademisyendeki bu yabancılaşma üniversiteye ve öğrenmek isteyen öğrenciye de zarar vermektedir. Para bulma, özel ders verme, müşterileriyle daha fazla vakit geçirme gibi yeni görevler üstlenen günümüzdeki pek çok akademisyen aynı ilgiyi ait olduğu kuruma ve bir şeyler öğretme sorumluluğu duyması gereken öğrenciye gösterememektedir. Akademisyenlerin alması gereken ücretler bilinçli bir şekilde düşük tutularak onların ek ders yapmaları sağlanmaktadır (Kepkep, 1997: 52). Ayrıca yeni gelir elde etme konusunda çözüm aranması nasıl ki 1980 sonrasında üniversite için yeni yollar açtı ise aynı durum ek gelir elde etmek veya daha fazla kazanmak isteyen akademisyen için de çeşitli yollar açtı. Bora (2015: 270) çalışmasında akademisyenin üniversitede geçirmesi gereken zamanı ve öğrencilerine öğretmesi gereken bilgi-birikimini nasıl piyasa mekanizmasına sattığını Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) örneğiyle göstermektedir. Yazar üniversitelerdeki öğretim görevlilerinin adlıği ücretlerden fazlasını kazanmak amacıyla KPSS kurslarında çalıştığını ve bu kurslarda üniversitelerdeki derslerinden “farklı şeyler” anlattıklarını bir görüşmeci ile yaptığı mülakat aracılığıyla ortaya koymaktadır. Üniversite-dershane-KPSS ilişkisine Yalçıntaş ve Akkaya (2019: 797) her ile açılan üniversiteler yönünden dikkat çekmektedir. Yazarlara göre üniversite sayısında yaşanan artış ile öğrenci ve öğretim görevlilerine sunulan olanaklar arasında bir bağlantı bulunmamaktadır. Üniversitede alınan dersler öğrenciyi hayatın bir gerçeği olarak karşılarına çıkan çeşitli sınavlarda bir başarıya ulaştıramadığı gibi ders veren ve araştıran açısından da maddi bir getirisi bulunmamaktadır. Bu durumda da hem ders alan hem de ders veren piyasanın kollarına yani dershanelere bırakılmaktadır. Bu anlamda öğretim görevlilerinin dershanelerde çalışması açgözlülük olarak yorumlanabileceği gibi yaşamını sürdürme amacı olarak da değerlendirilebilir.

Bu anlamda günümüz akademisyenlerinin birçoğunu Nalbantoğlu (2009: 166-167) “ersatz-yuppie akademisyen” olarak adlandırır. Bu akademisyen ile hırsını kötü amaçlar için kullanan, ülke menfaatini düşünmeyen, eğitimle ilgili olmayan, kariyer

peşinde koşan bir kişilik anlatılmak istenmektedir. Yuppie olarak adlandırılan bu kişi kendi çıkarları çerçevesince hareket etmesiyle bilinir. Kendi çıkarına uymayan her şeyi eski ve kullanılmaz olarak görür (Işıklı, 2002: 18). Bir insanın öğrenme, okuma, gerçeği ortaya çıkarma, bilgiyi keşfetme gibi konularda içinde oluşan yoğun arzu, “Daimon” olarak adlandırılır (Nalbantoğlu, 2009: 71). Tekeli (2004: 64), bir Daimon’a sahip akademisyen yerine, para kazandıran, proje yapan, “girişimci ya da yıldız” akademisyenlerin üniversiteler tarafından tercih edildiğini belirtmektedir.

2.6 Akademik Kapitalizm ve Girişimci Üniversite

Sombart (2008: 31-32) *Burjuva* adlı çalışmasında “girişimcilik ruhu ve burjuva zihniyeti” arasındaki düşünsel farklara dikkat çekmiştir. Birincisini paraya olan tutku, macerayı sevme, yaratıcı olma gibi değişik duyguların bir karışımı olarak görürken ikincisini ise duygular yerine rasyonelliğe sahip bir kişilik olarak tarif etmiştir. Bu tanımlar zaman içerisinde üniversitelere yerleştirilmeye çalışılmıştır. Sonuçta bilimin ve burjuvazinin yükselişi arasında bir ilişki bulunduğu ve üniversiteyi girişimci ve burjuva zihnine uygun bir yapıya dönüştürmek için çeşitli çabalar gösterildiği bilinmektedir. *Komünist Manifesto*'da da ilerici bir rol oynadığı söylenen burjuvazinin zaman içerisinde gerici bir duruma geldiği ve bu durumun bilimin kendisini de etkilediği (Ünal, 2013: 54, Marx ve Engels, 2018: 55-59) iddia edilmektedir.

Sanayi Devrimi ile birlikte çeşitli alanlarda yürütülen bilimsel faaliyetlere bu kadar önem atfedilmesi bilimin üretim sürecinde oynadığı rolün değişmesinden kaynaklanmıştır. Bilim sayesinde üretimde maliyetler azalmıştır. Hatalı ürün sayısında azalma ve bu sayede hammadde tasarrufu sağlanması gerçekleşmiştir. Ürünlerin pazarlara hızlı ulaşımının sağlanması yine bilimsel gelişmeler ile mümkün olmuştur. Bütün bunlar bilimi başta sanayi olmak üzere para kazanma uğraşında olan her kesim için değerli bir duruma getirmiştir (Bernal, 2011: 27). Para kazanmanın dışında başta üretim araçları olmak üzere hayatın çeşitli alanlarında meydana gelen teknolojik gelişim hem insan varlığının devamı için bir zorunluluk hem önünde durulması imkânsız bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır (Braverman, 2008: 40).

Üretim araçlarının sahibi olarak burjuvazi gerek maddi gerekse ideolojik hedeflerini gerçekleştirme amacıyla üniversiteyi bir araç olarak kullanmıştır. Doğa ve insani bilimler bu kullanıma uygun olarak ilki piyasaya ikincisi ise devlete yönelik olarak kullanılmıştır (Çiğdem, 2008: 263). Bir araç olarak eğitimin ve üniversitenin

finansmanının bu kadar önemli bir konu olmasının esas sebebi ise eğitim sürecinin çıktılarının kimler için yararlı olacağı düşüncesidir. Örneğin, Galileo icat ettiği teleskopla coğrafi bulgular elde ettiğinde bununla ilgilenen kesim akademi dünyasından çok denizlerde aktif ticaret yapan Hollandalı şirketlerdi (Hessen, 2016: 83). Günümüzde de bilim ve bilimsel uğraşlar sonucunda elde edilen bilgiye karşı büyük bir ilgi duyulmakta ve çeşitli konularda bir ölçüt olarak da kullanılmaktadır. Örneğin yakın dönemlerde ortaya çıkan bilgi toplumu ifadesi ile dünya kendi içerisinde bilgiye sahip olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Terzioğlu, 2003: 5).

Bu eşitsizlik sadece toplumlarda değil üniversitede de ayrımlara gidilmesine yol açtı. Günümüzde üniversitelerin geldiği veya gelmesi gerektiği yeri açıklamak için sıklıkla kullanılan “girişimci üniversite” kavramına yazdığı çalışmalarla Burton R. Clark dikkatleri çekmiştir (Yamaç, 2009: 210, Sakınç ve Bursalıoğlu, 2012: 98). Clark (2004: 174-179; 2005: 2) bu konuda yazdığı çalışmalarda 1980’den 1995’e kadar Avrupa’daki üniversitelerin geçirdiği değişimleri izlediğinden bahsetmiştir. Gözlemleri neticesinde girişimci bir üniversitenin temel birtakım özelliklerini tespit etmiştir. Bu özelliklerin üniversitelerin elde ettiği gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, üniversitenin yönetsel anlamda yeniliğe ve girişimciliğe uymasını sağlayacak idari değişikliklerin yapılması olmak üzere iki başlık altında özetlenmesi mümkündür. Gelir elde etmede bağış toplama, patent, fon bulma, sanayi ile iş birliği gibi gelir getirici uygulamalar girişimci bir üniversitede sıklıkla tercih edilmektedir. Klasik anlamda üniversiteye bakıldığında piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak iş gücünü üretmediği görülür. Böylelikle bu üniversitelerden mezun olan kişiler, iş bulabilmek adına eksikliklerini çeşitli kurs, sertifika gibi programlara katılarak karşılamaktadır. Girişimci bir üniversitede ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bu üniversite modelinde öğrencinin piyasaya öğrenim döneminin içinde hazırlanılması amaçlanmaktadır (Özer, 2018: 21). Girişimci üniversite olarak adlandırılan üniversitenin yapısı, öğrencinin mezuniyetine kadar öğrenecekleri iş piyasasının ihtiyaçları tarafından belirlenmektedir. Bu durumda da öğretim görevlisi olarak piyasanın çeşitli alanlarında ve kademelerinde görev almış ve başarılı olmuş kişiler tercih edilmektedir. Akademisyenin veya mezun olacak öğrencinin ne olması gerektiğini belirleyen piyasa bilginin içeriğine de karışmaktadır. Girişimci üniversite için bilgi, üretimi artırmayı sağlar. Girişimci üniversitede üniversitelerin yönetsel anlayışı kuruluşundan bu yana mücadele ettiği

özgürlük ve özerklik kazanmaktan çıkıp devlete yük olmama, para bulma, kârlılık temeline oturmaya başlamıştır (Ersoy ve Kaya, 1997: 285).

1980'lerden sonra üniversitelerde ön plana çıkan değişim sadece girişimcilik değildir. Girişimci üniversite ile ilişkilendirilebilecek bir başka kavramın da daha sonraları ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarihten sonra değişen iktisadi anlayışa uygun olarak devletin, üniversitelere yönelik aktardığı kaynakları azalttığından söz etmiştik. Üniversiteler kaynak eksikliğini gidermek amacıyla eğitim ve araştırma olmak üzere sahip olduğu çeşitli imkânları bir şirket gibi pazarlamaya çalışmıştır. Üniversitelerin bu doğrultuda giriştikleri faaliyetleri anlatmak için kullanılan bir kavram olarak Akademik Kapitalizm 1990'ların ortalarında Sheila Slaughter, Larry Leslie ve Gary Rhoades tarafından kullanıma sunulmuştur (Hoffman, 2012: 12).

Slaughter ve Leslie 1997 tarihli *Academic Capitalism Politics, Policies, and the Entrepreneurial University* başlıklı çalışmada 1970 ile 1995 yılları arasında üniversitelerdeki değişen çalışma koşullarını 1980'li ile 1990'lı yıllara odaklanarak incelediklerini ifade etmişlerdir. Yazarlar, üniversitenin gelir elde etmek amacıyla bir işletme gibi davrandıkları faaliyetler bütününe akademik kapitalizm olarak adlandırmışlardır. Kavram üzerine birtakım tartışmaların ve ek önerilerin -akademik girişimcilik veya girişimci faaliyetler- bulunduğunu ancak ne tartışmaların ne de farklı adlandırmaların kapitalist sistemin üniversiteye yaptığı esas müdahaleye karşılık gelmediğini savunmuşlardır. Bu nedenle "akademik kapitalizm" kavramının kullanılmasında karar kıldıklarını ifade etmişlerdir. Yazarlara göre üniversiteler gittikçe artan rekabet koşullarında bir çelişkinin içindedir. Üniversitede çalışan araştırmacı devlet ve doğal olarak toplum tarafından gelirleri sağlanmasına karşın kapitalist sistem için hareket eden birer girişimciye dönüşmüştür. Yazarlara göre akademik kapitalizm kavramı bu çelişkiyi son derece açık bir biçimde dile getirmiştir (Slaughter ve Leslie, 1997: 8-9).

Eğitimin satılabilir bir meta olduğu akademik kapitalizm koşullarında üniversite rektörleri kendilerini bir şirket yöneticisi gibi görmeye başlamıştır. Belirtildiği gibi, üniversiteler şirket mantığına uygun bir şekilde yönetilmektedir. Örneğin, üniversitelerin yönetim kurullarına iş insanları dâhil olmuştur (Rhoades, 2005: 40-42). Mills (1974: 300), II. Dünya Savaşı sonrası ABD üniversitelerinde artan askeri sanayii etkisinin, üniversite yönetimlerine yapılan atamalarda da görüldüğünü Eisenhower örneği üzerinden göstermiştir. Bir general olan Dwight D. Eisenhower ABD Başkanı

olmadan önce Columbia Üniversitesi'nin başkanlığı yapmış ve eğitim ile ilgili bir komisyonunun üyeliği görevine getirilmiştir. Kapitalist bir mantık içerisinde hareket eden üniversitelerde yöneticinin yanı sıra gerek duyulan çalışan ihtiyacında da değişimler yaşanmıştır. Bu sistem içerisinde üniversiteye dışarıdan gelen araştırmacıların etkisi ve sayısı artmıştır. Bir şirket gibi hareket etmesiyle birlikte üniversitede belirli bir güvenceye sahip tam zamanlı bir çalışan olan akademisyenin sözleşmeli bir çalışana dönüşmeye başladığı görülmüştür.

Kavram üzerine çalışmalar yürüten bir diğer önemli isim Gary Rhoades'e (2005: 40) göre kapitalizmin akademideki görüntüsü en açık bir şekilde patent ve teknoloji transferlerinde görülmektedir. Patent sıklıkla üniversite ve sanayi ilişkisinin önemli ölçütlerinden birisi sayılmaktadır. Patent ise yaygın tanımının tersine sadece bilimsel faaliyetin sonucunda ortaya çıkan bilgi üzerinde ticari bir kullanım hakkı elde etmek için alınmamaktadır. Şirketler veya araştırmacılar rakiplerinin bir sonuç elde etmemesi amacıyla da patentler satın alabilmektedir. Bernal kitabında satın alınan bu tarz patentleri "yasal şantajın en emin yollarından" birisi olarak tanımlamıştır. Bu durum tıp alanında çıktığında ise ortaya ticari rekabette üstünlük kazanmaktan çok daha kötü sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Bernal, 2011: 137-138). Bu yasal şantaj bir yerden sonra cehaletin yaratıcısı konumuna da gelebilir. Sanayiciler yaptıracakları araştırmalarda ileride kullanılacak bilgilerin gizli tutulmasını isteyebilir. Rekabetin kazanç için önemli sayıldığı bir sistemde rekabete giren kişi veya gruplar arasında iş birliği kurulması ve haberleşmeleri istenmez. Araştırmalarda toplum adına yararlı bir bilginin bulunup bulunmadığı başkaları tarafından öğrenilemez. Böylelikle çeşitli alanda meydana gelen gelişmelerin toplum adına kullanımları da engellenmiş olur (O'Neill, 2001: 235-251, Tekeli, 2004: 89).

Patent konusunda bir başka mesele ise daha önce sözünü ettiğimiz fikri mülkiyet konusunda ortaya çıkar. Flexner, radyonun icadına giden süreçte Maxwell, Hertz ve Marconi arasındaki ilişkileri karşılaştırmıştır. Radyoyu icat ederek patentini alan kişinin Guglielmo Marconi olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte radyo bulununcaya kadar geçen sürede Clerk Maxwell ve Heinrich Hertz hiçbir ticari beklenti içine girmeden fizik alanında çeşitli çalışmalar yapmış ve radyonun icadına giden sürecin önünü açmışlardır. Bilimsel bilginin birikerek ilerleyen bir süreç olduğunu unutup sadece üretilen bilginin ticari işletim hakkına odaklanmak, hem bilim insanlarının emeğini yok saymak hem bilimin kendi içsel mantığını görmezden gelmek demektir (Flexner, 2018:

122-123). O'Neill'in (2001: 253-254) ifadesi ile “bilgiye dayalı serbest piyasada iyi fikirler kötü fikirleri” kovalar. Bununla birlikte piyasa, kâr-zarar, arz-talep gibi anlık ölçütlerle çalışmaktadır. Bilimsel bir bilginin etik anlamda iyi mi ya da kötü mü olduğunun ise uzun yıllar sonra bile ortaya çıkmama ihtimali bulunur. Bilimin bu belirsiz yapısı girişimciye kazanç sağlamamaktadır. Bilginin ekonomik bir değere sahip olması için piyasanın ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir (Akçomak vd., 2016: 21).

Şirketler tarafından finanse edilen bilimsel çalışmaların amacı kendileri yararına bir şeyler bulup patenlerini almak olmasa bile, bu durum, çalışmanın sonuçları üzerine gölge düşürmesi ihtimalini zayıflatmamaktadır. Örneğin, 500 akademisyenin yazdığı halka açık bir mektupta fosil yakıt şirketlerinin amacı yeşil enerji sağlamak olsa dahi bu yakıt şirketlerinden üniversitelerin para kabul etmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu akademisyenler, şirketlerin bu fonları kendilerini çevre dostu göstermek için kullandığını (*greenwash*) belirtmiştir (Harvey, 2022). Bhatnagar'ın (2021) yazısının son kısmında da belirttiği gibi bilimsel bilginin sadece ücretsiz olmasının talep edilmesi yetersizdir. Buna ek olarak toplum tarafından kontrol edilebilir olması da istenmelidir.

Araştırma sonucunda elde edilen bilgi sunulma yöntemiyle de pazarlanabilir hâle gelebilmektedir. Bu doğrultuda bilim ve bilim insanı kavramlarının kendisine de odaklanması gerekir. Örneğin, bazı ilaç şirketleri ürünlerini satmak için ünlü bilim insanlarına ürünleri hakkında tanıtımlar yaptırmaktadır. Bu bilim insanları ürünün hazırlanma aşamasındaki araştırmalara katılmasa dahi ürünü pazarlanabilir kılmak açısından isimleri şirketler tarafından kullanılmaktadır (Kansu, 2008: 54). Bunun yanı sıra bilim kavramı şirketlerce amaçlarını gizlemek için bir örtü olarak da kullanılabilir. Sanayi Devrimi öncesinde de insanların uğraştıkları işlerle ilgili teknik gelişmelerle ilgilendikleri bilinmektedir. Kapitalizmle birlikte iş üzerine düşünsel faaliyet üretim araçlarına sahip olanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. İş yerinde üretimin ve kârın artırılması adına insanı yok sayacak bir biçimde çeşitli disiplinlerin kullanılması, çalışmaya bilimsel bir yönetimin uygulanması anlamına gelmemektedir (Braverman, 2008: 106-108).

Yukarıda yazılanlara örnek olarak, Frederick W. Taylor'ın (2018: 3-4) işçinin ve sermayedarın kazancını artırmak için üretimdeki verimliliği artırmak amacıyla fabrikadaki çalışmaya bilimsel metotların uygulanmasını önerdiği *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* adlı çalışması gösterilebilir. Braverman'ın (2008: 106-128) da belirttiği gibi bu yöntem bilimsel değildir çünkü “kapitalistin üretim koşullarıyla ilgili bakış açısından

başka bir şeyi yansıtmaz". Bu amaçla üniversitenin özerkliği ve özgürlüğü üzerine yayımlanan *Lima Bildirgesi* Madde 14'ün de açıkça belirttiği üzere üniversitenin insanların temel haklarını kullanmasını sağlamayı amaçladığının üzerinde durmak gerekmektedir. Bilimsel araştırmanın insanın temel haklarına zarar verici bir amaç doğrultusunda kullanılmaması, dünyanın üniversitelerden beklentisi olmalıdır (Fernando, 1989: 51).

Bilimin isminin veya bizzat bir araç olarak kendisinin kâr elde etmek için sorumsuzca kullanımı insanlığın sadece bir kesimini tehlikeye atmamaktadır. Beck'in (2014: 49-105) çalışmasında da bahsettiği risk toplumu bu konu hakkında tespitlerde bulunmuştur. Bilimselliğin, sorunlara çözüm bulmak yerine ortaya çıkarıcısı ve saklayıcısı olduğu bir pozisyonda insanlık kendisini tehdit eden risklerle birlikte yaşamaya başlamaktadır. Bu zararların dünyada yaşayan belirli bir kesime, daha açık konuşmak gerekirse çoğunlukla yoksullara, zarar verdiği düşüncesi geçerliliğini giderek kaybetmektedir. Kirlenen hava, su, gıda vb. maddelerin kirlenmemesi için çözüm bulmak yerine bunların kirlenmesini saklayan veya kirleten bir bilim, yeryüzünde yaşayan herkese zarar vermektedir. Bilim aracılığıyla yeryüzüne verilen zararlardan kâr elde edenler bir süre kendisini bu tahribatlardan koruyacak yerler inşa edebilir. Bununla birlikte kesilen ormanlar, tedavisi bulunmayan hastalıklar, bitmeyen savaşlar başta olmak üzere bu yıkımlardan etkilenmeyecek bir kesimin varlığı gün geçtikçe azalmaktadır. Yoksulluğun ve zenginliğin dağılımında adaletsizlikle yaşayan insanoğlu dünyanın yok olma tehlikesi karşısında eşitlenmektedir. Bütün bu tehditler ve yaklaşan tehlikeler ÜSİ'nin bilimi ve üniversiteyi tahrip eden yaklaşımı ile ilişkilidir. Üniversitenin ve bilimin ÜSİ'nin uygulamaları ile birçok yönden zarar görmesi dünyaya olduğu kadar ülkemizi de tehlikede bırakmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde KÜSİ planındaki hedef ve eylemler incelenmiş ve planın üniversiteye ve bilime verdiği zararlar tespit edilmeye çalışılmıştır. KÜSİ planından önce ise ÜSİ'nin ülkedeki gelişimi incelenmiştir. Böylelikle KÜSİ'nin bir anda ortaya çıkan bir plan olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU, ÜNİVERSİTE VE SANAYİ İLİŞKİLERİ

ÜSİ, üniversite ve sanayinin kaynaklarını topluma ve çıkarlarına yarayacak şekilde belirli bir sistem dâhilinde kullanması olarak adlandırılmaktadır. Bu kullanım özü itibariyle iktisadi bir hizmete karşılık gelmektedir (Dura, 1994: 101). İktisadi hizmet olarak ÜSİ'nin başlangıcı Sanayi Devrimi'ne dayanmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte teknolojik gelişim, üniversite laboratuvarlarında gerçekleşecek olan bilimsel çabalar ile sağlanır hale gelmiştir. II. Dünya Savaşı ve bu savaşın ardından Avrupa ülkelerindeki sanayileşme çalışmaları da ÜSİ'nin gelişmesine hız kazandırmıştır (Özüğurlu, 1998: 48).

Zaman içerisinde bilgi, ister ulusal ekonomilerde isterse firmalar ölçeğinde rekabetin ve kârın temel ölçüsü konumuna gelmiştir. ABD'nin bugünkü dünya gücünü kazanmasında, üniversite ve sanayi arasındaki ilişkiyi ilk uygulayan ülkelerden birisi olması önemli bir etken olarak görülmüştür (Kiper, 2010a: 18-19). Ulusların veya şirketlerin güç kaynağı olarak kullandıkları bilginin konumu 1980'lerde yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmelerle birlikte daha da önem kazanmıştır. Üniversitelerin piyasa lehine değişimden geçirilmek istenmesinin nedeni de özellikle bu tarihten sonra ekonomik gücün elde edilmesinde bilginin çok daha önemli hale gelmiş olmasıdır (Aktan, 2004: 13). Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Eski Başkanı Gürüz'ün (1999: 15) tanımlamasıyla üniversiteler 1980'li yıllardaki küreselleşme ile birlikte ülkelerin ekonomik kalkınmalarının esas aktörleri haline gelen "bilgi toplumu-bilgi ekonomisi" aşamasının üreticisi konumunda olan "bilgi fabrikası" olarak görülmüşlerdir.

Orta Çağ üniversitesi öğrenmek isteyen ile öğreten arasındaki bir birliktelikten meydana gelmekteydi ve birlikteliğin anlamını karşılayan kavramlar da zamanla ortaya çıkmıştı. ÜSİ'de de üniversitede meydana gelen değişimi karşılayan kavramların ortaya çıktığı görülmüştür. Aktan (2004: 13-21), 1980'li yılların sonrasında yaşanan gelişmelerin bir özeti olacak şekilde üniversiteyi bir dizi temel ilkeyle açıklamaya çalışmıştır. Üniversitede bulunması gereken bilimsellik, akademik özgürlük ve özerklik, demokratik özerklik, akademik ahlak, liyakat gibi özelliklerin yanına rekabet, kalite ve sanayi ile iş birliği eklemiştir. Aktan'ın yanı sıra üniversite verimliliğini çeşitli ölçütler getirerek ölçmeye çalışan Marangoz'a (2004: 163) göre bu verimliliğin ölçütleri

şunlardır: mezun öğrencilerin kalite ve iş başarıları, üniversitenin bilimsel katkıları, insanlığa verdiği katkılar. Bu ölçütlere eklediği bir diğer madde ise üniversitenin ürettiği bilginin satılabilir olmasıdır. Pazarlanabilir ve satılabilir bilgi üretmesi sonucunda üniversite diğer maddelerdeki koşulları da sağlarsa verimli olarak değerlendirilebilecektir. Bu kavramsal değişimde, neoliberal politikaların ekonomik alandaki hakimiyeti ile eğitimin “hizmet” olarak piyasalaşması önemlidir. Alt-üst yapı ilişkisi açısından değerlendirildiğinde rekabet, girişimcilik, verimlilik gibi kavramların iktisadi değişimlerle ortaya çıktıkları görülmüştür. Günümüzde de şirketleşen üniversiteyi tanımlamak için yeni kavramlar ortaya çıkmıştır.

Üniversitenin etrafında biriken bu kavram ya da kavrayışların esasında 1980’li yıllarla birlikte değişen ekonomik koşullarla ilişkili olduğundan bahsedilmişti. Bu dönemde hızla gelişen ve değişen bir dünyada sanayinin, içinde bulunduğu rekabet ortamında ayakta kalabilmek için üniversitelerden nasıl yararlanacağı, üniversitelerin bu durumda nasıl destek olacağı ve devletin bu iki taraf arasında nasıl bir rol oynayacağı sorularına geçmişten günümüze kadar değişik çözümler üretilmiştir. Bu çözüm önerileri, büyük ölçüde ÜSİ şemsiyesi altında gerçekleştirilecek iş birliği şekillerinin oluşturulmasına neden olmuştur. Bu iş birliği şekilleri temel olarak “genel araştırma destekleri, informel araştırma işbirlikleri, sözleşmeye bağlı araştırma çalışmaları, bilgi transferi ve eğitim projeleri, üniversite-sanayi işbirliğiyle yürütülen devlet destekli araştırma projeleri, araştırma konsorsiyumları, üniversite-sanayi işbirliği merkezleri ya da enstitüleri, kuluçkacılıklar ve teknoparklar, teknoloji transfer merkezleri”dir (Kiper, 2010a: 7-46). Geliştirilen modellerdeki amaç ÜSİ’nin gelişiminin yazılı belgelerden – yasa, yönetmelik, raporlar, vb.- hayatın içerisine aktarılmasıdır. İşletmelerin ihtiyaç duyduğu bilgi akışının sağlanabilmesi adına ÜSİ’nin çeşitli kurum, sözleşme veya teşviklerle somutlaştırılması gerekmektedir (Tiryakioğlu, 2016: 98). Örneğin, ileride Türkiye’de sıklıkla ortaya çıkacak olan teknopark iş birliği şekliyle yapılmak istenen çeşitli sanayi kollarının üniversiteye yakın merkezlere yerleşip üniversiteyle proje temelli çalışmasının sağlanmasıdır (Korkut, 2002: 4).

Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen burjuvazinin eğitimi, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzerine tasarlamaya çalıştığından söz edilmişti. ÜSİ bu amaçla taraflar arasında karşılıklı birtakım ihtiyaçların giderilmesi üzerine kurulmaktadır. Sanayi tarafının üniversiteden beklentileri genel olarak, ilişkiye açık olma, üniversitenin Araştırma Geliştirmeye (Ar-Ge) önem vermesi, ihtiyaç duyulan alanlarda istihdam

edilecek insan kaynağının eğitilmesi, sorunları çözecek bilgilerin üretilmesi yönündedir. Üniversitelerin beklentileri ise maddi olarak ekonomiye katkı sunma, gelir elde etme, öğrencileri için iş olanakları yaratma, laboratuvarlarını geliştirme, patent ve yayın üretmedir. Beklentilerin karşılanması sonucunda elde edilecek yararlar gelindiğinde ise bu ilişkiden her iki tarafın da yarar elde edebilmesi söz konusudur. Sanayi tarafı, teknolojik gelişmeleri zamanında elde etme, üretim aletlerini ve emek gücünü üniversite aracılığıyla karşılama, maliyetleri düşürerek tasarruf sağlama, üretilen ürünün kalitesinde yükselme, rekabetin içinde olma ve kâr elde etme gibi yararlar sağlayabilmektedir. Üniversite açısından ise ÜSİ’den elde edilecek yararlar, akademisyenlerin bilimsel çalışmalarını uygulayacakları alanlar bulması, öğrencilerinin teknik meselelerde tecrübe elde etmeleri ve hem üniversitenin hem akademisyenin finansal anlamda ek gelir kazanmasıdır (Dura, 1994: 101-103, Akdoğan, 2007: 88-92, Çetin ve Orman, 2009: 205).

Bilgi konusunda ÜSİ ile ilgili akademik çalışmalarda sıklıkla görülen bir kavram olan mode 1 ve mode 2 bilgi üretimlerinden de bahsedilmelidir. Mode 1 ile anlatılmak istenen üniversitelerde akademik bir amaç doğrultusunda üretilen bilgilerdir. Bu bilgi, bilim insanlarının dergilerde yayımlamak yoluyla kendi meslektaşları ve toplumla paylaştığı bilgidir. Mode 2 ise üretilen bilginin akademik amaçların da dışında “günlük hayattaki pratik bazı problemlerin belirlenip çözülmesi” üzerine üretilen bilgidir. Mode 2’nin üretilmesinde “akademik önceliklerin ötesinde bir yaklaşım” gerektiği ifade edilir. Böylelikle bilgi üretimi üniversite koridorlarının dışına taşmaktadır. Mode’lar arasında ayırım, sanayinin ve akademik kaygıların da ötesinde çözülmesi gereken sorunlarının olduğunu açığa çıkarmaktadır. Bu açıdan üniversite ve sanayi arasında kurulacak ilişkilerde araştırma konularındaki farklılıklar bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmacı olarak akademisyenin sanayinin istediği konularda çalışmaması aralarındaki iş birliğini zorlaştıran bir etkidir (Kiper, 2010a: 29-30). Mode sistemi incelendiğinde bilginin nerede ve hangi amaçla kullanılacağına piyasa ölçütleriyle bir ayırım geliştirildiği görülmektedir. Bilginin günlük hayattaki problemleri çözmek amacıyla üretilen bir meta oluşu yeni bir konu değildir. Sofistler de bilgiyi bu amaçla ele almışlardır. Bu ele alış biçimine karşı da başta Sokrates olmak üzere dönemin filozofları tarafından eleştiriler getirilmiştir. Günümüze gelindiğinde ise akademik kapitalist bir mantık çerçevesince bilginin bir meta olarak ele alınmasının devam ettiği görülmektedir. Bilginin sadece eğitimsel ve akademik amaçlarla üretilmesi

onun piyasa koşullarında kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Üniversitelerdeki araştırma faaliyetlerinin çoğunlukla eğitime dönük olması ve satılabilir bir metaya dönüştürülememesi dünyada olduğu gibi Türkiye’deki plan, rapor ve akademik çalışmalarda sıklıkla eleştirilmiştir.

Ekonomik kalkınma ve ülke refahı için ilişki kurmaları hayati bir önem taşıyan bu iki kesimin birbirlerine karşı önyargıları da mevcuttur. Sanayi için üniversite toplumun sorunlarından uzak, kendi meseleleri ile ilgilenen ama buna rağmen toplum tarafından finanse edilen bir fildişi kule olarak görülmektedir. Yaptıkları araştırmalar toplumun sorunlarına çare olmayan araştırmalardır. Üniversite için sanayi kesimi ise kendisinden zihinsel olarak daha geri, birlikte çalışılmayacak, çalışma sürecinde veya sonucunda araştırmacıları yalnız bırakabilecek bir çalışma ortağı olarak görülmektedir. Üniversite ve sanayi arasında sağlanması istenen iş birliğinin sağlıklı ilerleyebilmesi için firmaların geleceğe yönelik teknoloji araştırmaları yapmak zorunda olmalarının farkına varmaları beklenmektedir. Üniversitelerin ise bu iş birliğinde karşı tarafın sorunlarını anlayabilecek ve bu sorunları giderebilecek kadar tecrübeli olması gerekmektedir (Kiper, 2010b: 7-9).

Bütün bu gelişmeler değerlendirildiğinde iş birliğinin somutlaşması, karşılıklı güvensizliklerin giderilmesi ve kazançların artırılması adına bu ikili iş birliğine üçüncü bir tarafın da eklenmesi dünyada olduğu gibi Türkiye’de zaman içerisinde gerekli görülmüştür. İkinci bölümde kapitalist sistemin devlet gücüyle yürütülmesi gereken bir özel hukuka ihtiyaç duyduğundan bahsedilmiştir. Türkiye’de de üniversite ve sanayi arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi adına çeşitli yasal düzenlemelerin, planların, toplantıların devlet tarafından hazırlandığı görülmüştür. Bu süreçte ülkedeki burjuvazi de gereken ideolojik ortamın oluşmasına organik aydınları aracılığıyla katkı sunmuştur. Bu sürecin incelenmesi KÜSİ eylem planının anlaşılması açısından önemlidir.

3.1 Türkiye’de ÜSİ’nin Gelişimi: 1980 Öncesi Hazırlıklar

Türkiye’nin üniversite tarihine geçmeden önce Osmanlı Devleti’nin son dönemlerini değerlendirmek anlamlı olacaktır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, yöneticilerin toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel alanlarda çok köklü değişiklikler yapması beklenen bilimsel bir faaliyetin peşinde olmaktan çok, geri kalmışlığını kapatacak pratik bilgileri toplamaya odaklandığı görülmüştür (Şen, 2016: 95). 1960’a kadar olan süreçte ise Osmanlı’nın yıkıntıları arasından yeni bir devlet olarak ortaya

çıkan Türkiye Cumhuriyeti için eğitim uluslaşmanın ve kalkınmanın aracı olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar eğitimde yapılan düzenlemeler, birbirlerinden kopuk, anlık, sorun çözme odaklı ve iktidarlara göre değişen bir niteliktedir (Güllüpinar, 2015: 190-194). Özetle, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren eğitimsel faaliyetlerin uzun dönemli olmadığı ve anlık sorunları çözmeye bir araç kullanıldığı yaygın olarak kabul edilmektedir. San (1993: 149), ülkedeki üniversitelerin günümüzdeki durumlarının kaynağı olarak gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde gerek Cumhuriyet boyunca bilimsel anlamda özerklik ve özgürlük kavramlarına yeterince önem verilmemesini göstermiştir. Söz konusu durum halen devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devletin, yönetimde ihtiyaç duyduğu insan kaynağını yetiştirmek adına eğitim alanında çeşitli düzenlemeler yaptığı görülmüştür. Bu anlamda askeri ve teknik alanda yüksekokulların yanında Darülfünun açılmıştır. Darülfünun'un açılması 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde planlansa da 1900 yılında gerçekleşmiştir. 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte kurulan yeni rejim üniversite alanında kendi devrimlerini yapmaya kadar bu üniversite ile devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanından 1933'teki Malche Raporu'na kadar yeni yönetim tarafından Ankara'da devrimin yasal düzenlemelerini hazırlamak için 1925'te hukuk mektebi, öğretmen yetiştirmek için de 1926'ta öğretmen okulu açılmıştır. Okulların yanı sıra yeni ulus devletin ideolojik temelini sağlamlaştıracak milliyetçi düşünceyi oluşturabilmek adına 1931'te Türk Tarih Cemiyeti ve 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Bütün bu gelişmeler İstanbul'daki Darülfünun'un dışında gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu 1924'te Darülfünun'a tüzel kişilik verse de bu kurum beklentileri karşılamamıştır. Bu alanda bir reform hazırlaması amacıyla yurt dışından Albert Malche adında eğitim uzmanı getirilmiştir. Malche 1932 yılında hükümete sunduğu raporda Darülfünun'undaki öğrenci-öğretmen sayısındaki tutarsızlıklar, ezberci eğitim yöntemleri, kütüphane ve laboratuvar eksikliğini, öğrencilerin yabancı dillerinin yetersiz olmasını eleştirmiştir. Bu eleştiriler doğrultusunda hazırlanan bir kanun ile 1933'te Darülfünun yerine günümüzdeki İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Darülfünun'da çalışan 87 öğretim görevlisi yeni kurulan üniversiteye alınmamışlardır (Tekeli, 2019: 284-287, Şimşek, 2021).

Almanya'daki Hitler iktidarından kaçan öğretim görevlileri Türkiye'ye gelerek ülkedeki üniversitelerde çalışmışlardır. Ülkedeki üniversite reformunun yapılmasında bu olayın bir etkisi olsa da temelini oluşturduğu söylemek mümkün değildir. Esas olarak

1929 ekonomik krizinin arkasından 1934 ve 1936 tarihli iki sanayi planının önemli bir etken olduğunu söylenebilir. Çünkü sanayileşme hamleleri ile ortaya çıkan araştırmacı ve teknik personel ihtiyacı, Alman akademisyenler ülkeye göç etmeseler dahi üniversitenin reformunu kaçınılmaz kılmıştır (Türkcan, 2009: 471). Savaşın bitimine doğru 1944 yılında ülkenin ikinci üniversitesi olarak İstanbul Teknik Üniversitesi kurulmuştur. 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla üniversite özerk bir yapıya kavuşturulmak istenmiş ancak o tarihlerde başta Muzaffer Şerif ve Behice Boran olmak üzere bir grup öğretim görevlisi üniversitelerden tasfiye edilmiştir. Tasfiyeler ile üniversitelerin “sola kapalı olması” istenmiştir. Bu istek dünyada başlayan Soğuk Savaş’ın ülkeye bir yansımasıdır. Ülke, 1950 seçimleriyle birlikte çok partili hayata geçtikten sonra da üniversitelerde ideolojik olarak birtakım tasfiyeler gerçekleşmeye devam etmiş ancak Demokrat Parti döneminde üniversite sayısında artışlar yaşandığı da görülmüştür. Bu dönemde Ege, Karadeniz Teknik, Atatürk, Orta Doğu Teknik üniversiteleri kurulmuştur. Üniversite sayısında artış olmakla birlikte burada çalışan öğretim görevlilerinin ücretlerinde bir artış yaşanmamıştır. İktisadi olarak kötüleşen yaşam koşullarının yanına Menderes Hükümeti’nin üniversiteyi hedef alan uygulamaları da eklenince 1960 darbesine giden süreçte öğrenci ve öğretim görevlileri eylemleriyle aktif olarak rol almışlardır (Alpkaya ve Tellal, 1999: 286, Timur, 2000: 245-251, Tekeli, 2019: 287-291).

1960 darbesinden sonra özgürlükçü bir anayasa ortaya çıkarılma çabası sürerken üniversiteden ideolojik tasfiyeler devam etmiştir. Yeni anayasa tarafından kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) eğitim alanında daha planlı uygulamaların hazırlanmasına yol açmıştır. Bilimsel faaliyetin geliştirilmesi adına TÜBİTAK yine bu dönemlerde kurulmuştur. 1960’ların ortalarında nüfus artışına bağlı olarak öğrenci sayısında yaşanan artış üniversite kontenjanlarıyla uyuşmayınca öğrenci-üniversite sayısı arasındaki dengenin sağlanması için yeni çözüm yolları aranmıştır. Sorunun çözülmesi adına 1965 yılında 625 sayılı Özel Okul Yasası çıkarılsa da bu yasa daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. 1968 yılında Fransa’da ortaya çıkan öğrenci hareketleri bütün dünyada olduğu gibi Türk üniversitelerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Eylemlerden etkilenerek gelişen öğrenci hareketi Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana varlık gösteren Humboldt tarzı üniversite anlayışına yönelik çeşitli eleştiriler getirmiştir. Eylemciler tarafından üniversitelerdeki öğretmen *otoritesi* ve eğitimin kalitesi eleştirilmiştir. Üniversite etrafında yaşanan ve

sadece üniversite içerisinde kalmayan bu gerilim neticesinde ordu 12 Mart 1971’de Türkiye demokrasisine yeniden müdahale etmiştir (Timur, 2000: 267-273, Tekeli, 2019: 291-295).

Askeri müdahale sonrasında öncelikli olarak ele alınan konunun üniversiteler olduğu görülmüştür. 1973 yılında üniversitelerle ilgili büyük bir değişikliğe gidilmiş ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılmıştır. Müdahale sonrasında merkezi bir üniversite seçme sınavının yapılması, evden üniversite eğitime geçmek için “mektupla eğitime” geçilmesi, Anadolu’nun farklı bölgelerinde üniversitelerin açılması, Robert Kolej’in Boğaziçi Üniversitesi’ne dönüştürülmesi gibi adımlar bu dönemde atılmıştır. Öğrenci hareketi ise gün geçtikçe giderek daha radikal hale gelmiş ve eğitim yapılamaz bir boyuta ulaşmıştı. Üniversiteler bütün çabalara rağmen öğrenci sayısındaki artışı karşılayamıyordu. 1971 müdahalesi ülkede çeşitli alanlarında yaşanan sistemsel krizi aşamamış ve bunun sonucunda da ülkede 12 Eylül 1980 yılında yeniden bir askeri darbe gerçekleşmişti. Bu darbe sonucunda kurulan ve günümüzde de varlığını sürdüren YÖK darbenin neden yapıldığı konusunda önemli göstergelerden birisidir (Timur, 2000: 284-292, Türkcan, 2009: 480, Tekeli, 2019: 295-297).

DPT, bu süreç zarfında toplamda dört kalkınma planı yayımlamıştır. İlk plan 1963-1968 yılları arasını kapsamıştır. Planlarda ÜSİ’yi doğrudan veya dolaylı olarak ele alan hedeflere yer verilmiştir. İlk planda ülke ekonomisinin ihtiyaçları doğrultusunda üniversitelerden ve yüksekokullardan sanayide ve işletmelerde çalışacak iş gücünü yetiştirmesi beklenmiştir. Ülkedeki işletme sahipleri de bu süreçte farkındalığı artıracak eylemlerde bulunmak üzere görevlendirilmiştir (DPT, 1963: 492-493). İkinci kalkınma planında üniversitedeki öğretim görevlilerinin araştırma yapmak amacıyla ek gelir elde etmelerine “bilimsel araştırma niteliğinde kalmak ve öğretim fonksiyonunu aksatmamak” şartıyla izin verileceği söylenmiştir (DPT, 1967: 201). Üçüncü kalkınma planının diğer planlardan farklı olarak rekabet, teknoloji ve üniversite kelimelerini birbirleri ile ilişkilendirdiği görülmüştür. Ülkelerin teknolojilerinin dışa bağımlı olmasının zararlı bir durum olduğundan bahsedilmiştir. Yerli teknolojinin üretilmesi gerektiği belirtilmiş ve üretimi yapacak yerler olarak da üniversiteler, işletmelerin Ar-Ge birimleri gösterilmiştir. Üniversite, sanayi ve kamu sektörleri arasındaki sağlıklı bir ilişkinin geliştirilememesi eleştirilmiştir. Üniversitelerdeki araştırmaların çoğunlukla eğitimde kullanılmak için yapılıyor olması eleştirilmiştir. Araştırmaların üretimi artırma ve geliştirme amacıyla yapılması istenmiştir. TÜBİTAK’a ve ona bağlı kuruluşlar

sanayinin ihtiyaçları doğrultusunda bilimsel çalışma yapılmasını teşvik etmekle görevlendirilmiştir. Yüksek lisans açılmasında ve açılan alanlara mali destek verilmesinde sanayinin ihtiyaçları ön plana alınmıştır (DPT, 1973: 682-689). Dördüncü kalkınma planında ise bir önceki plandaki hedeflerin gerçekleşmemesine ve “ulusal bilim-teknoloji” politikasının belirsiz oluşuna yönelik eleştiriler getirilmiştir (DPT, 1979: 48-274).

İlk dört kalkınma planını Weber ve Althusser’in kuramsal katkıları üzerinden değerlendirmek mümkündür. Türkiye’de ÜSİ’den askeri müdahalelerin, dışarıdan ve içeriden kaynaklanan siyasal krizlerin de etkisiyle, ancak 1970’lerin sonlarında söz edilebilmiştir. Planlarda sıklıkla sanayinin ihtiyaçlarının karşılanması, teknolojik üretimin veya genel olarak üretimin artırılması amacıyla iş gücü ve araştırmacı ihtiyacının giderilmesinden bahsedilmiş ve görev verilen kurumların bu ihtiyaçları istenilen seviyelerde sağlayamaması eleştirilmiştir. Üniversitelerdeki bilimsel araştırmaların sanayi açısından kullanılmıyor oluşuna dikkat çekilmiştir. Genel itibariyle planlarda eğitimin ideolojik bir aygıt olarak tasarlanmak istendiği görülmüştür. Buğra’nın da bahsettiği gibi devlet bir ortak olarak “iş insanlarına” ilerlemeleri için yardım eden, Triple Helix modelinde bahsedildiği üzere “karışmayan ama destekleyen” bir taraf olarak bulunmaya çalışan bir görüntü içerisinde. Türkiye’nin bu zaman diliminde ortaya çıkardığı kalkınma planlarında, bilim ve kalkınma arasında ilişki kuran, bilimsel kuruluşlara ekonomi ile ilgili görev veren, eğitimsel faaliyetleri üretimden kopuk olmakla eleştiren ifadelerden anlaşılacağı üzere devlet bu doğrultuda girişimlerde bulunmakta ancak yetersiz kalmaktadır. Bu noktada devletin üniversitelerle ilgili çıkardığı yasal düzenlemelerin çoğunlukla siyasal olaylardan ve nüfus artışından kaynaklanan problemleri çözme odaklı olduğu göze çarpmaktadır. Türk üniversitelerinin kapitalist üretimin sisteminin içerisinde doğmakla birlikte Batı’daki örneklerinin aksine devletin iş birliğini gerçekleştirecek yasal düzenleme ile düzenlenmediğini söylemek mümkündür. Ancak yasal alandaki bu yetersizlik, 1980’lerde yaşanan gelişmelerle birlikte ortadan kalkacaktır.

3.2 12 Eylül Askeri Darbesinden 1990'lara: ÜSİ'nin Ortaya Çıkışı

12 Eylül darbesi öncesi Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak kararları ile ülke ekonomisi dışa açılmaya hazır duruma getirilmiştir. Ülke ekonomisi uluslararası piyasa koşullarına entegre edilerek serbest piyasaya geçiş sağlanmıştır. Kararların

genelinde, çeşitli alanlarda devlet desteklerinin kaldırıldığı, zamanın ekonomik anlayışına uygun bir biçimde devletin ekonomideki etkisinin azaltıldığı, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edildiği ve fiyatlar üzerindeki baskının kaldırıldı görülmüştür. Ekonomide alınan piyasa odaklı kararlar ile “Türkiye hikayesinin yönü” değişmiştir (Karagöl, 2019). 24 Ocak 1980 kararlarının getirdiği iktisadi değişimler üniversiteye ve bilime yeni roller verilmesini de gerektirmiştir. Ülkenin dış piyasaya açılmasıyla birlikte hem içeride hem dışarıda rekabet ortamıyla baş başa kalan üreticinin teknolojik gelişimini sağlamak ve güncel tutmak bir zorunluluk haline gelmiş ve teknolojinin ve bilginin, aracı kurumlarla ülkemize getirilmesi ihtiyacı doğmuştur (Yücel, 2006: 130-131). Bu gelişmelerle ilişkili olarak Tekeli (1985: 7), 1984 yılı itibariyle çeşitli sermaye çevrelerinin üniversite üzerinde etkisini artırdığından bahsetmiştir. Türkiye ekonomisinin dış pazarlara açılma süreci de 1980-1990 arasında başlamış ve yine bu zaman diliminde tamamlanmıştır. 1990’larda başlayan ekonomik kriz üzerine yapılan yorumlar incelendiğinde sıklıkla krizin baş aktörü olarak devletin uyguladığı politikalar gösterilmiştir. Oysa iktisadi veriler incelendiğinde bu yorumların doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Devletin artan borçlanmasının altında hesapsız ve keyfi harcamalardan çok özel sektörün büyümesi amacıyla devlet tarafından harcanan paralar yatmaktaydı (Yeldan, 2006: 25-125).

3.2.1 1980’li Yıllarda Dünyadaki Değişimler ve Türkiye’ye Etkileri

1980 ve sonrasında yeni ortaya çıkan finans, medya, reklamcılık gibi alanlarda çalışacak iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu alanlarda çalışacak insanlarda özellik olarak yabancı dil bilgisi, Batı kültürüne hakimiyet, gelişen teknolojilere uyumluluk gibi özellikler aranmıştır. Bu tarz bir iş gücünü yetiştirmekten uzak olan YÖK ve üniversitelerden iş çevreleri şikâyetçi olmuşlardır. Şirketler, üniversiteden mezun insanların niteliklerini kendi istedikleri seviyeye getirmek için şirket içi eğitim programları düzenlemek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Dönemin üniversite mezunlarına yönelttikleri eleştirilerin bir benzerini üniversitelerdeki araştırma faaliyetleri üzerinden de tekrar etmişlerdir. Şirketlerin gözünde dünyaya açılan, onunla bütünleşmeye ve rekabet etmeye hazırlanan bir ülkede üniversiteler, birçok alanda yetersiz kalmıştı. Bu eleştirilerin giderilmesi için şirketlerin ihtiyaçları doğrultusunda eğitimin ve üniversitelerin yeniden tasarlanması önerilmiştir (Ersoy ve Kaya, 1997: 283). İş dünyasından gelen eleştiriler darbeden sonra hazırlanan 5. ve 6. Kalkınma

Planları'nda giderilmeye çalışılmıştır. İlk planda yükseköğretim “toplum değerlerinin koruyucusu, milli birliğin teminatı, gençliğin yönlendiricisi” ve “iş hayatı” ile yakından ilişkili olarak tanımlanmıştır. Diğer planda üniversite ders programlarına girişimcilik becerilerini geliştirecek dersler konulması tasarlanmıştır. Tez konularının sanayinin gereksinimleri dikkate alınarak belirlenmesi ve teknoparkların kurulmasının teşvik edilmesi istenmiştir. Her iki planda da ÜSİ'nin çalışma alanlarının -elektronik, kimya, madeni eşyalar- genişletildiği görülmüştür (DPT, 1984: 68-159; 1989: 153-310). Marx ve Althusser'in çalışmalarında bahsettiği gibi insanları belirli bir alanda çalışabilecek nitelikli iş gücü haline getirmenin yolu eğitimden geçmektedir. Girişimci ve klasik üniversite arasındaki ayırmda da değinildiği üzere sanayide çalışacak işçinin veya işletmede çalışacak muhasebecinin de nerede eğitildiği bir ayırım çizgisi haline gelmiştir. Öğrencinin çalışabilecek birer işçi olarak hazırlanması şirketlerin şikâyet ettikleri eğitim maliyetlerinden kendilerini kurtarmaktadır. Bu anlamda üniversitelerin girişimci olmaları için gösterilen çaba 1980'lerde olduğu gibi 2015 yılında yayımlanan KÜSİ planında da devam etmiştir.

Yeni iş kollarının ortaya çıkmasının yanı sıra küreselleşme ve neoliberal politikalar da üniversiteleri etkilemiştir. Küreselleşme ile iletişim, ulaşım, finans, teknoloji gibi alanlarda yaşanan gelişmeler karşısında sınırların önemsizleştiği bir dünya kastedilmiştir. Sınırların önemsizleştiği bu ortamda gelişmiş-gelişmemiş ülke ayrımının sürdüğü görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin Batılı devletler gibi gelişebilmeleri için çeşitli “reçete”ler yazılmıştır. Bu reçetelerin içeriğini büyük oranda kapitalist sisteme tam anlamıyla uyum sağlayan programlar oluşturmuştur (Yücel, 2006: 57-58, Kalfa, 2005: 28-32). Timur'a (2000: 315-316) göre küreselleşme devletin sağladığı hizmetlerin özelleşmesini savunan neoliberal iktisadın diğer adıydı. Küreselleşen dünyada da üniversiteler devletin sundukları bir eğitim hizmeti olmaktan çıkıp şirketleşmeye başlamışlardır. Örneğin, üniversiteler borsalarda işlem yaparak gelir elde etmeye çalışmışlardır. Şirketleşen üniversitelerin ortaya çıktığı bu dönemlerde iktisadi anlayışa uygun olarak devletin üniversitelere aktardığı maddi kaynaklarda azalmalar meydana gelmiştir (Yılmaz, 2022: 157). İngiltere'deki üniversitelerde de devlet kaynaklarında azalmalar meydana gelmiş ve problemler ortaya çıkmıştır. Sorunları aşma yolları daha önce değindiğimiz gibi Jarratt Raporu'nda dile getirilmiştir. Performans ölçme, hesap verme, fon veya proje bulma, patent elde etme temelleri üzerine kurulmuş bu çıkış yollarının 1980'den günümüze Türk üniversitelerinde de uygulandığı görülmüştür.

3.2.2 12 Eylül Sonrasında ÜSİ ile İlgili Faaliyetler

Türkiye’de ÜSİ vurgusuna yasal düzenlemelerin ve bilimsel çalışmaların yanı sıra iş insanlarının söylemlerinde de rastlamak mümkündür. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı olarak 2014 tarihli bir rapora⁴ yazdığı Sunuş yazısında Rifat Hisarcıklıoğlu (2014: V), üretimin ve üretim zihniyetinin Özal ile başlayan ve Gümrük Birliği⁵ ile artarak devam eden bir süreç ile değiştiğini ifade etmiştir. ÜSİ’yi hayati bir konuma koyan Hisarcıklıoğlu, maddi teşviklerin gerekli ancak yeterli olmadığını belirterek bu alanın geliştirilmesi adına “bir dizi yapısal reform” yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu anlamda 1980 askeri darbesinden sonra ÜSİ’nin farklı bir evreye girdiğini bu dönem ve sonrasında yapılan faaliyetlerden de görmek mümkündür.

1970’lerin sonlarında başlayan ÜSİ’yi kurumsallaştırma çalışmaları 1981 yılında yasalaşan ve 17506 sayılı Resmî Gazete’de (1981) yayımlanarak yürürlüğe giren 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile belirli bir temele oturmuştur. Bu yasal düzenlemeye ek olarak kurumsal anlamda YÖK’ün içinde Üniversite-Sanayi İlişkileri Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. YÖK’ün kuruluşundan önce ÜSİ konusunda ilk başarılı girişimlerde bulunan Orta Doğu Teknik Üniversitesi⁶ 1972 yılında “üniversite dışı kuruluşların talebi üzerine” araştırma yapmak için 14337 sayılı Resmî Gazete’de (1972) yayımlanan bir yönetmelik çıkarmıştır. YÖK’ten sonra ise ÜSİ ile ilgili faaliyetlerde bir artış yaşandığı görülmüştür. 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi ile İstanbul Ticaret Odası arasında ÜSİ için bir komisyon kurulmuştur. Bu alanda bir başka girişim Ege ve Fırat Üniversiteleri tarafından hayata geçirilmiştir. Her iki üniversite de bu iş birliğini yürütebilmek adına yönetmelikler çıkarmışlardır. Bu yönetmelikler 19124 sayılı Resmî Gazete’de (1986) yayımlanan Ege Üniversitesi-Sanayi İşbirliği Geliştirme Merkezi Yönetmeliği ile 19388 sayılı Resmî Gazete’de (1987) yayımlanan Fırat Üniversitesi-Sanayi İşbirliği Geliştirme Merkezi Yönetmeliği’dir (Dura, 1994: 113-114). Kuruluşundaki ilk gelişmelere bakıldığında Vatansever ve Yalçın’ın (2015: 72) da

⁴ Bu rapor KÜSİ Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde de geçmektedir.

⁵ Gümrük Birliği 12 Eylül 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile başlayan bir sürecin devamıdır. Temel amaç birliğe üye ülkelerin sanayi ürünlerinin ve işlenmiş tarım ürünlerinin birlik alanı içinde satılmasında tek bir gümrük alanı kabul edilmesidir (Dışişleri Bakanlığı, 2023).

⁶ Orta Doğu Teknik Üniversitesi on birincisi 1 Nisan 2023 tarihinde açıklanan Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi’nde 83,61 puanla 1. olmuştur (TÜBİTAK, 2023a).

ifade ettiği gibi Türk üniversitelerinin ticarileşmesinin YÖK ile başladığını ve yine bu kurumla birlikte sürecin devam ettiğini belirtmek mümkündür.

Dönemin değişimleri sadece yasal düzenlemelerde değil, isimlerdeki değişikliklerde de görülmüştür. 1980 askeri darbesinden sonra çıkarılan üniversitelerle ilgili yasada daha önce kullanılan isimler değişmiştir. 1933 reformundan YÖK yasasına kadar çıkan yasaların isminde üniversite kavramı kullanılsa da 1981 yılı itibariyle de üniversite kavramı yerini “yükseköğretime” bırakmıştır. İsimsel değişiklik dönemin siyasal, ekonomik, kültürel yapısı dikkate alındığında sıradan değildir. Yasa yapıcılar üniversite kavramının çağrıştırdığı anlam ve işlevden farklı bir kurum oluşturmayı istemişlerdir (Hatipoğlu, 1997: 29-30, Ünal, 2013: 107).

1980 sonrasındaki yasal düzenlemeler, yönetmelikler ve farklı adlandırmalara bakıldığında devletin ÜSİ konusunda önemli bir aktör haline geldiğini görülmektedir. Bilim politikası oluşturmak amacıyla ortaya çıkan ilk belge de bu dönemde hazırlanmıştır (Arap, 2008: 325). *Türk Bilim Politikası (1983-2003)* iki seneden daha fazla bir zaman içerisinde TÜBİTAK, DPT, Bakanlıklar, Üniversiteler olmak üzere çeşitli kuruluşlardan yaklaşık üç yüz araştırmacının katıldığı birçok toplantı sonucunda yoğun bir çalışma ile ortaya çıkmıştır (Elmacı, 2015: 59). Hazırlanan politika belgesinde, ülkede Ar-Ge çalışmalarındaki çeşitli eksiklikleri gidermek amacıyla Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) kurulması kararlaştırılmıştır. 4 Ekim 1983 tarihinde 18181 sayılı Resmî Gazete’de (1983) yayımlanan bir Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan BTYK’nın ülkenin bilimsel gelişmişliğinin artırılması amacıyla karar alıcılara çeşitli politikalar önerecek bir kurum olması planlanmıştır. Hükümetlere önerilerde bulunmak dışında yasal düzenlemeler yaparak, planlar hazırlayarak, iş birliklerinde ve görevlendirmelerde bulunarak bilim politikası oluşturma süreçlerinde aktif bir şekilde rol almıştır. BTYK kurulmasından ancak altı yıl sonra ilk⁷ toplantısını gerçekleştirmiştir. 6. Kalkınma Planı’nda bu durum göz önüne alınarak BTYK’nin aktif olarak çalışması hedeflenmiştir (DPT, 1989: 309, Özdaş, 2000: 40-41).

⁷ Kurumun resmi internet sitesinde yer alan en yakın tarihli toplantısı ise 17 Şubat 2016 tarihli 29. Toplantısı’dır (TÜBİTAK, 2023b). Kurum, “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması...” amacıyla 2018 yılında kapatılmıştır (Resmi Gazete, 2018a).

3.3 1990'lardan 2000'lere ÜSİ'nin Gelişimi

Bilim ve Teknoloji Şurası, BTYK'nin ilk toplantısından bir yıl sonra 14-16 Mayıs 1990 tarihinde toplanmıştır. Şura'da hükümet⁸ teknolojiye, üretim süreçlerine yardım eden, ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir araç olarak yaklaştığını belirtmiştir. Bu araçtan beklentileri “üretimi artırmak, daha az kritik ve ucuz hammadde kullanmak suretiyle üretim maliyetini düşürmek, yeni ürünler geliştirmek”ti. Teknoloji aracının düzgün ve istenilen şekilde ilerlemesi için “bilim ve teknoloji politikalarına” gereksinim duyulmuştur. Gereksinim duyulan politikayı karşılamak amacıyla altı yüz “üst düzey yönetici ve araştırmacı” ile yaklaşık iki yüz gözlemci üç gün boyunca Şura'da çalışmalar yapmıştır (TÜBİTAK, 1990: XV-XVI). Şura'nın amacı ülkenin orta ve uzun vadeli bilim ve teknoloji politikalarının ana hatlarını gözden geçirerek güncelleştirmektir. Ar-Ge çalışmalarının kamu kesimi dışında daha yaygın yapılmasını sağlamak için alınması gerekli özel teşvik tedbirlerin belirlenmesi ve Ar-Ge çalışmalarını kurum ve proje bazında değerlendirmeye tabi tutabilmek için gerekli kriterlerin ortaya çıkarılması yine Şura'nın çalışma konuları arasındaydı. Kaynak kullanımında verimliliğin elde edilmesi ile bilim ve teknolojiye sorumlu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlanması için gerekli tedbirler belirlenmeye çalışılmıştı (TÜBİTAK, 1990: 4).

Devlet Bakanı Mehmet Yazar, Şura'da yaptığı konuşmasında gelişmiş-gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine dikkatleri çekmiştir. Gelişmiş ülkelerde devletin sunduğu Ar-Ge teşvikleri ile özel ve sanayi kesimde pek çok önemli iş yapıldığını ve bunların örnekleri olduğunu söylemiştir. Bakanı olduğu hükümet, bilime ve teknolojiye önem vermekteydi çünkü amacı “dışa açılmak, ekonomiyi rasyonelleştirmek ve işletmelerin rekabet gücünü sürdürebilmek”ti. Esas mesele dışarıdan teknoloji satın almaktansa teknolojiyi içerde üretilmesinin sağlanmasıydı (TÜBİTAK, 1990: 18). Şura'da teknoloji üretmek amacıyla bilim ve sanayi arasında gerçekleşecek olan iş birliğine devletin hangi teşvikleri verileceği tartışılmıştır. Üniversitelerde sanayi temsilcilerinden oluşan bir “danışma” kurulunun kurulması, bir bölgenin probleminin o bölgeye en yakın üniversite tarafından çözüme kavuşturulması için çalışılması, üniversitelerdeki yükseltmeler söz konusu olduğunda bilimsel

⁸ Şura düzenlendiğinde Başbakan Yıldırım Akbulut'un kurduğu 47. Hükümet iktidardaydı. Cumhurbaşkanı da Turgut Özal'dı (Neziroğlu ve Yılmaz, 2014: 604).

yayımların ön planda olduğu “acımasız” -Şura metnindeki tabiriyle- bir eleme sisteminin getirilmesi önerilen teşviklere örnek olarak verilebilir (TÜBİTAK, 1990: 67-103).

YÖK’ün kurulduğu tarih olan 1981’den 1990’ların ortalarına bile gelmeden düzenli olarak çıkan Kalkınma Planları dışında, hükümetin ve bilim çevrelerinin katılımıyla içeriğini ÜSİ’nin oluşturduğu bir Şura’nın düzenlendiği, bilim politikası üzerine bir belge hazırlandığı, bilim alanında politika oluşturacak yardımcı bir kuruluşun kurulduğu, üniversitelerde ÜSİ’yi düzenleyecek yönetmeliklerin çıkarıldığı görülmektedir. Şura’da hükümet gerekli sermaye birikimi gerçekleştirmek için teknolojiyi işaret etmiştir. Teknolojinin ticari amaçlarla kullanılmasında bilimin önemi vurgulanmıştır. “Teşvik” adı altında ÜSİ’ye işlerlik kazandıracak adımlar atılmıştır. Siyasal ve ekonomik atmosferin ÜSİ’ye işlerlik kazandırmada önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemlerde girişimci üniversitenin yanı sıra akademik kapitalizmin de dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi Türkiye’de de izlerinin ortaya çıktığını görmek mümkündür. Örneğin, 1990’ların başlarında gerçekleşen bu Şura’da üniversitelerde sanayi temsilcilerinden oluşan bir kurulun kurulması gündeme gelmiştir.

6.5 Yıllık Kalkınma Planı’nda daha düzenli toplanması yönünde adımlar atılacağı söylenen BTYK, 1993’te ikinci kez toplanmış ve bu toplantısında *Türk Bilim ve Teknoloji Politikası 1993-2003* metnini kabul etmiştir (TÜBİTAK, 1993). Metinde yer alan hedefler *Türk Bilim Politikası 1983-2003*’teki yazılanların 10 yıl ileriye alınmasıyla oluşturulmuştur ve böylelikle ilk politika belgesindeki hedeflerin gerçekleşmediği görülmüştür. BTYK’nin ikinci toplantısında kabul edilen politikalara göre gelecek 10 yıl içinde ülkedeki araştırmacı sayısında, Ar-Ge’ye ayrılan bütçede ve harcamalardaki özel sektör payında artışlar öngörülmüştür. Ülkenin bilimdeki dünya sıralamasının değiştirilmesi hedeflenmiştir (Özdaş, 2000: 54). 4-5 Kasım 1994 tarihinde de Türkiye Üniversite Sanayi İşbirliği Birincisi Şurası, ÜSİ’nin taraflarının birbirlerinden beklentilerini ortaya koyan ve iş birliğini geliştirmek adına bir model geliştirmeye çalışan alt komisyonlarıyla toplanmıştır (Göker, 2008: 9).

Yeni bir yüzyıla girmeden önceki son kalkınma planı olan 7. Kalkınma Planı’nda yükseköğretimin bürokratik ve merkezi yapısı eleştirilmiştir. Devletin vakıf üniversiteleri bütçelerine katkı sunması, ÜSİ’ye akademisyenlerin etkin katılımının sağlanması ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri’nin kurulması konularında yasal düzenlemeler planlanmıştır (DPT, 1995: 30-76). 1990’lı yılların sonlarına doğru 7.

Kalkınma Planı'nda ve öncesinde ortaya çıkan düşünceler *Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi*⁹ ve *Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası* (TÜBİTAK, 1997) raporlarıyla geliştirilmiştir. Her iki raporda da ÜSİ'yi geliştirmek ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nin kurulması ile ilgili tespitler yapılmıştır (Göker, 2008: 9-15). Sonuç olarak amacı “üretim maliyetlerini düşürmek, teknolojik bilgiyi ticarileştirmek, girişimciliği desteklemek” olan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) 2001 yılında kabul edilmiş ve 24454 sayılı Resmî Gazete'de (2001) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'deki 1980 askeri darbesinden sonra üniversitelerdeki değişim ve ÜSİ ile ilgili süreç incelendiğinde ülkenin hem kendine özgü bir işleyişle bu işi yürüttüğü hem neoliberalizmin ve küreselleşmenin etkisi altında kaldığı görülmüştür. Vakıf üniversitelerinin, teknoparkların açılması resmî belgelerde gündeme gelmiş ve açılmaları için çabalar gösterilmiştir. Öğrencilerin piyasaya hazır bir iş gücü olabilmeleri için adımlar atılmıştır. Teknoloji, bilim ve üniversiteler ülkenin dışa açılmasında, kalkınmada, üretimin artırılmasında bir araç olarak görülmüştür. Jessop, kapitalistin sermayesini biriktirmede gerekli koşulları devletin yarattığından bahsetmiştir. Aynı zamanda ortak ve herkesi bağlayıcı karar alan ancak tarafsız kalamayan bir devlet tanımına ulaşmıştır. Bu döneme kadar ilan edilen kalkınma planlarında, uzun dönemli bilim politikası belgelerinde, düzenlenen toplantılarda görülen de Jessop'un tanımına uygun bir devlettir. Bu açıdan devletin bir bütün olarak ÜSİ konusunda, 1980 öncesinden daha görünür olduğunu ve yasal alandaki yetersizliğini üzerinden attığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan ÜSİ'nin işleminde aksaklıklar da meydana gelmiştir. BTYK düzenli olarak toplanamamış, ilk bilim politikası belgesindeki hedefler de on yılda gerçekleştirilememiştir.

3.3.1 Türkiye'ye Özgü Bir Üniversite: Taşra Üniversiteleri

Bilim Teknoloji Şurası'nda bir kentin veya bölgenin sorunlarının “en yakındaki üniversite” tarafından çözüme kavuşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Kent ve bölge sorunlarının çözümü ile üniversite arasında kurulan bu ilişki zaman içerisinde üniversitelerin sayısında artışlara yol açmıştır. Bu durum ÜSİ'yi etkilemiştir. ÜSİ'ye

⁹ Metnin tam adı *Yüksek Planlama Kurulun'ca VII. Beş Yıllık Plan Döneminde Öncelikle Ele Alınması Öngörülen Temel Yapısal Değişim Projeleri Kapsamındaki Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi Çalışma Komitesi Raporu (24 Şubat 1995) ve Ekleri: TÜBİTAK'ın VII. Beş Yıllık Plan Stratejisine İlişkin Görüşleri, TÜBİTAK'ın Eğitim ve Öğretim Reformu Konusundaki Yaklaşım Çerçevesi ve Görüşleri*'dir. İlgili rapor hakkında ayrıntılı bilgi Göker'in (2008) ve Renda'nın (1995) yazılarında bulunabilir.

yönelik akademik çalışmaların bir ilde açılan üniversitelerde bulunan akademisyenlerin veya lisans ve lisansüstü öğrencilerin, söz konusu iş birliğini buldukları il örneğinde değişik açılardan ele aldıkları görülmektedir¹⁰. Erciyes Üniversitesi İktisat Bölümü 4. sınıf öğrencisi Yıldray Yüksel hazırladığı lisans bitirme ödevini *Üniversite Sanayi İşbirliği (ÜSİ) ve Kayseri Uygulaması* başlığıyla makale haline getirip 1996 tarihinde aynı üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisinde yayınlamıştır. Yazar bu çalışmasının “Kayseri’de bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan birisi” olduğunu belirtmiştir. 2004 yılında Gaziantep Üniversitesi’nde Yavuz Akçi tarafından yapılan Yüksek Lisans tezi de ÜSİ’yi *Gaziantep İli Organize Sanayi Örneğinde* sanayicilerin bu konudaki algıları açısından incelemektedir. 2010’lara gelindiğinde bu alanda yapılan çalışmaların devam ettiği görülmüştür. 2010 yılında Dumlupınar Üniversitesi’nde Manolya Coşkun tarafından yapılan Yüksek Lisans çalışmasında ÜSİ’nin *Kurumsal İmaj Bağlamında ...* değerlendirilmesini Kütahya ili örneğinde ele almıştır. 2014 yılında Fırat Üniversitesi’nde çalışan Nurcan Yücel ve Yavuz Atlı’nın ÜSİ konusunda buldukları üniversitedeki akademisyenler üzerinde bir alan araştırması yapmışlardır. 2016 yılında Bartın Üniversitesi’nde Özlem Yıldız tarafından yazılan Yüksek Lisans tezinde Bartın’ın önemli bir sektörü olan *Orman Ürünleri Sektörü* ÜSİ çerçevesince değerlendirilmiştir. 2019 yılında yapılan başka bir çalışmada Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi’nde Hidayet Akman tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezinde de Karaman ili örneğinde hem akademik personelin hem sanayicinin ÜSİ’den beklentilerini anlamaya dönük bir anket çalışması hazırlanmıştır.

1990’lı yıllardan başlayarak günümüzde de devam eden bu çalışmalar ÜSİ’nin üniversiteler tarafından kuruldukları illerde farklı yöntem ve sorularla incelendiğini göstermektedir. Coğrafi açıdan birbirlerine son derece uzak bu üniversitelerin varlığı Türkiye’nin kendine özgü koşulları neticesinde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne kadar üniversitelerin sayısında artışlar yaşanmıştır. Artışların sebepleri olarak öğrenci sayısının artması veya üniversitelerin ekonomik kalkınma aracı

¹⁰ Burada ismi geçen makale ve tezler bahsedilen ölçütler çerçevesince yazılmış bütün çalışmaların kronolojik bir şekilde sıralanmış biçimi değildir. Bunun yanı sıra örnek olarak verilen her çalışmanın içeriğinden, araştırma yönteminden ve bulgularından bahsedilmesi çalışma sınırları düşünüldüğünde mümkün görünmemektedir. Bu doğrultuda verilen örneklere yönelik herhangi bir eleştirel değerlendirme yapılmamıştır. Burada sadece konunun daha iyi anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Verilen örneklerin tamamına Kaynakça’da yer verilmiştir.

olarak kullanılması gösterilmiştir (Dura, 1994: 103-104, Türkcan, 2009: 478). Üniversitelerin ülke geneline yayılması akademik çalışmalarda “her il’e bir üniversite” adıyla yer almıştır. Her il’e bir üniversite açılmak istenmesinde yerelin ve bölgelerin kalkınması amaçlanmıştır (Bolay, 2011: 106-107).

Türkiye’de iktidarların uyguladığı her il’e bir üniversite açma politikası başta üniversite olmak üzere pek çok alana devletin müdahale biçimidir. Bu politika ile kentle birlikte gelişmemiş bir üniversite varlığı üretilmiştir. Avrupa’daki örneklerine bakıldığında üniversiteler yerel güç odaklarıyla birlikte yaşayarak veya onlarla çatışarak var olmuşlardır. Türkiye’de ise kentlerden daha sonra kurulmuş üniversiteler göze çarpmaktadır. Yereldeki siyasi ve ekonomik güçlerle ilişkiye girmek zorunda kalan üniversiteler bu ilişkiler sonucunda özerklik ve özgürlük açısından sorunlar yaşayabilmektedir. Bu bölgelerde ortaya çıkan sanayileşme, kalkınma arzusu üniversiteyi adeta bir meslek öğrenim kursu haline dönüştürmüştür (Yıldırım ve Duman, 2004: 81-83). İktidarların bu bakış açısına uygun olarak akademisyenlerin çalışmalarında eleştirel bir konu olarak incelenen her il’e bir üniversite açılması meselesi TÜSİAD’ın hazırladığı *Yeni Bir Anlayışla Geleceği İnşa: İnsan, Bilim, Kurumlar* adlı raporda “doğru politikalarla ve kaliteyi artıran adımlar” ile ülke açısından yararlı olması beklenen bir konu olarak ele alınmıştır (İzmen, 2021: 57).

Taşra kelime köken olarak “taşgaru” (dışarı) kelimesinin bozularak değişime uğramasından oluşmuştur. Taşra sürgün edilen yer; merkezden uzakta, merkez dışında yaşayan insanlara verilen bir adlandırma olarak kullanılmıştır. Kelime anlamsal olarak olumsuz ve merkezin tersi anlamına gelmesiyle hiyerarşik ilişkilere işaret etmektedir (Özarslan, 2019). Taşranın taşıdığı anlamlar üniversiteye de etki etmiştir. Taşra üniversitesi olarak adlandırılan üniversitenin iç işleyişi iktidara yakın güç odakları tarafından şekillendirilmektedir. Güç sahibi makamlar değişse de gücün kaynağı olan iktidara yakınlık taşrada son derece önemlidir (Meşe, 2018a: 71-72). Taşra üniversitelerinin hız kesmeden artmasının sebebi merkeze uzak mekânlara bilgi götürmek değildir. Buradaki amaç merkezde şekillenen iktidar ilişkilerinin en uzak yerlerde bile yayılarak kendisini gösterdiği yapılar oluşturmaktır. Taşra üniversitesi demek sadece merkezdeki iktidar ilişkilerinin yayılması demek değildir. Taşranın merkeze yaslanarak kendi siyasal, ekonomik, kültürel vb. iktidarını kurması da demektir. Buradaki yaşam esnaf ve siyasal partilerin il-ilçe başkanlıklarının belirlediği dar bir çevre etrafında dönmektedir. Taşra üniversiteleri de bu sınırlı sayıda insanının

dâhil olduğu bir yaşamın talepleri ve ilişkileri ile karşı karşıya bırakılmaktadır. Taşra'daki bu dar ilişkiler içerisinde üniversiteler dünya çapında girişimci üniversiteler olmak yerine "aile işletmelerine" dönüşmektedir (Meşe, 2018b: 110-114, Kaynar, 2019, Yılmaz, 2022: 161).

Coğrafi bölge olarak birbirinden çok uzakta bulunan şehir sakinleri, gerektiğinde siyasi baskı da kurarak şehirlerinde bir üniversitenin açılmasını istemektedir. Mardin halkı ile Yozgat halkı üniversite açılması isteğinde buluşmuşlardır. Üniversite açılma isteği ise bu bölgelerdeki bilim ve öğrenme aşkından kaynaklanmaz. Esas istenilen açılan üniversitenin sağladığı ekonomik imkânlardan mahrum kalmamaktır. Bir kente üniversite açılması esnafın, ev sahibinin, sanayinin vb. ekonomik birimlerin kazanması anlamına gelmektedir (Kaynar ve Parlak, 2005: 9-14). Bir ilde veya ilçede üniversite açılması aynı zamanda o bölgedeki iş alanlarının da çeşitlenmesi demektir. Çünkü bir üniversite sadece akademik kadrolara, rektörlere, dekanlara ihtiyaç duymaz. Temizlik personeli, güvenlik görevlisi, makam sahiplerinin şoförlüğü gibi farklı iş kollarında da istihdam oluşmasına olanak sağlar (Tekerek, 2023: 387). Ekonomik olarak son derece geniş bir alanda kazanç yaratacak eğitim sektörüne yerel esnafın doğrudan ekonomik katkı sunduğu da görülmüştür. Örneğin, Giresun'un Bulancak ilçesinde açılacak olan Meslek Yüksekokulu binasının yapımına Bulancak dolmuş kooperatifi maddi katkı sunmuştur (Tekerek, 2023: 76-77). Taşra üniversitesindeki fakültelerden beklenen adeta esnafı veya ev sahibini memnun etmesidir. Bu açıdan üniversiteler kendilerini ülke ekonomisine katkı vermekten çok yerel ihtiyaçlara pratik cevaplar ararken bulunmaktadır¹¹. Benzer ilişkiler ve istekler geçmişte de ortaya çıkmıştır. Kant'ın (2015: 99) daha önce belirtilen çalışmasında ifade edildiği gibi halkın hukuk, tıp ve ilahiyat fakültelerinden beklentileri, ihtiyaçlarını karşılayacak "pratik" yolları sunmalarıydı. Örneğin, suçlu hapisten kaçmanın yollarını aramaktaydı. Hukuk fakültesi kendisine bunu sağladığı müddetçe değerliydi. Weber'in (1946: 133) aktardığı üzere Almanya'da üniversiteler daha fazla öğrenci elde etmek için rekabet içine girmiş ve bu rekabetten ev sahipleri mutluluk duymuştur.

¹¹ Taşra üniversiteleri ilgili bu konuya KÜSİ planı ele alınırken de değinilmiştir.

3.3.2 ÜSİ'nin Gelişiminde TÜSİAD'ın Çabaları: 1990'lar ve Sonrası

1980 Askeri darbesinden itibaren 20 yıllık zaman dilimi içerisinde ÜSİ açısından çoğunlukla devletin yaptığı düzenlemeler ön plana çıkmıştır. Devlet, ÜSİ için bu tarihlerde elinden gelen imkânlarla üniversiteyi değiştirmeye başlarken; sanayi tarafında ise en az devlet kadar üretken bir yapının oluşmaya başladığı görülmüştür. ÜSİ'nin sanayi tarafı Türkiye örneğinde incelenmek istendiğinde özellikle hazırlattığı yayınlar açısından TÜSİAD'ın ele alınması gerekir. TÜSİAD kendisini “1971 yılında kurulan ..., Türkiye'nin önde gelen girişimcilerinin ve iş dünyası yöneticilerinin oluşturduğu gönüllü bir iş dünyası” kuruluşu olarak tanımlamıştır (TÜSİAD, 2023a). Kuruluşundan günümüze kadar hazırlattığı yayınlar incelendiğinde tanımında da yazdığı gibi eğitimi “iş dünyasının” bir temsilcisi olarak görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi, 1984 yılında açılan Bilkent Üniversitesi'dir. Üniversitenin mütevelli heyetinde dönemin YÖK Başkanı İhsan Doğramacı ve iş insanı Rahmi Koç'un da yer aldığı görülmüştür (Karataş, 1990: 91). TÜSİAD'ın üniversitelere ilgisini artıran sebebin, özel üniversitelerin açılması olduğunu söylemek, başta Koç ve Sabancı aileleri olmak üzere iş insanlarının kendilerine ait birer üniversiteye sahip oldukları göz önüne alındığında, yanlış olmayacaktır. Askeri darbeden bir süre sonra vakıf üniversitelerinin birçok yerde açılması üniversitelerde yapılmak istenen değişimlere bir kılıf olarak kullanılmış ve üniversitelerde özelleştirmeler yaygınlaştırılmıştır. Devlet üniversitelere kaynak sıkıntısından dolayı çeşitli finansman bulma yolları önerilmekteyken, vakıf üniversitelere kurulmaları için devlet kaynakları tahsis edilmiştir. Vakıf kurmanın amacı bir bireyin zenginliğinin kamusal amaçlar doğrultusunda kullanılması anlamına gelmektedir. Türkiye'de ise kamusal varlıkların bireysel çıkarlar doğrultusunda kullanılması veya kullanıma açılması söz konusu olmuştur (Işıklı, 2011: 28-29).

Vakıf üniversitelerinin sistem içindeki payının büyütülmesi devlet tarafından hedeflenmiştir. Bunun için vergi muafiyetleri, kamu kaynaklarından yardım, hazine tahsis edilmesinin kolaylaştırılması, meslek okullarının önündeki engellerin kaldırılması gibi birçok yasal düzenleme hayata geçirilmiştir. Devlet üniversitelere de kendilerine ek gelirler oluşturmaları, girişimci bir zihniyetle hareket etmeleri, gelir getirici ulusal ve uluslararası işler yapmaları söylenmiştir. Üniversitelerin öğretim görevlilerine ve idari personellere performanslarına bağlı ek ödeme yapmalarında, sözleşmeli personellere ödeyecekleri ücretlerde ve ürettikleri ürünler için isteyecekleri fiyatlarda serbest

bırakılması, üniversitelerin ihtiyaç duyduğu hizmeti satın alması ve personel istihdam etmesine imkân verecek düzenlemeler yapılması tipik örnekler olarak sıralanabilir (Gürüz, 1999: 44-51).

Özel üniversitelerin yaygınlaştırılmaya çalışılması, iş çevrelerinin ilgi alanını daha önce belirtildiği gibi eğitime yönlendirmiştir. TÜSİAD’ın 1990-2015 yılları arasında eğitim üzerine yaptığı çalışmaların toplandığı yayın kataloğu *Kalkınmanın İtici Gücü: Eğitim* başlığını taşır (TÜSİAD, 2015). 2018’de yeniden yayınlanmasında başlığa *Geleceğin Güvencesi* ifadesi eklenmiştir (TÜSİAD, 2018). 45 yılda yaptığı çalışmalar dikkate alındığında TÜSİAD’ın Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve YÖK kadar eğitim ile ilgilendiği anlaşılmıştır (TÜSİAD, 2023b). Örneğin, 1994 yılında Kemal Gürüz koordinatörlüğünde bir yazar grubuna¹² *Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji* başlıklı bir çalışma TÜSİAD tarafından hazırlanmıştır (Gürüz vd., 1994). Ekonomik kalkınma, teknolojik yatırımlar ile üniversitenin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği söz konusu çalışmada vurgulanmıştır. Üniversitenin yönetiminde “modern işletmecilik ve finansal analiz tekniklerinin” uygulanmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması istenmiştir. TÜBİTAK’ın 1964-1993 tarihleri arasında kurum dışından çeşitli Ar- Ge çalışmalarını desteklediğini, bunlardan 8 adet patent elde edildiği ancak hiçbirinden ekonomik bir getiri elde edemediği belirtilmiştir. Yazarlar, bu gibi istek ve eleştirilerin ardından üniversitenin 21. yüzyılda gelmesi gereken nokta için bir dizi hedef koymakla birlikte, esas hedefin bilgiyi üreten ve ürettiği bilgiyi ekonomik bir metaya dönüştürebilen bir “elit insan gücü” yaratılması olduğunu söylemişlerdir (Gürüz vd., 1994: 221-248). Savran (1997: 179), 1994 yılında TÜSİAD tarafından hazırlanan bu raporun sıkı bir şekilde çalışılarak hazırlandığını ve amacını çok açık bir biçimde ifade ettiğini söylemektedir. Beş bilim insanı tarafından hazırlanan raporun ardından tartışmalar başlamıştır. Timur’a (2000: 353) göre bu rapor “küreselleşme çağında Türk üniversitelerine neoliberal anlayışı egemen kılma ve onları bir ‘şirket’ yönetimine kavuşturma” amacıyla yazılmıştır. Bu rapor çerçevesince yasalaşmamış olsa bile bir yasa tasarısı hazırlanmıştır (Akşit, 2004: 145).

2008 tarihli Türkiye’de *Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar* başlıklı bir başka TÜSİAD (Visakorpi vd., 2008: 145-146) çalışmasında da YÖK’ün

¹² Kemal Gürüz, Erdoğan Şuhubi, A. M. Celal Şengör, Kazım Türker, Ersin Yurtsever.

üniversiteler konusunda son derece önemli bir konumda yer aldığından ve bu konumunu devam ettirmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Üniversiteler konusunda yaşanan sorunların sorumlusu bir kurum olarak YÖK'te değil, kurumun uygulaması gereken yasal mevzuatta ve üniversiteye müdahaleci anlayışında aranmıştır. TÜSİAD'ın yükseköğretimin yanı sıra eğitimin diğer aşamalarına yönelik çalışmalarının bulunduğu ve genel olarak TÜSİAD açısından eğitimin -ilkokuldan üniversiteye kadar -ekonomik bir değer olarak ele alındığı görülmüştür (İnal, 2013: 36-37).

Bu veriler incelendiğinde iş dünyasının özel üniversite açmanın dışında eğitim ve üniversite hakkında çok sayıda çalışma yaptığı görülmüştür. 1980 ve 1990'lı yıllarda dünyadaki üniversitelerin geçirdiği değişimlerle uyumlu bir şekilde Türk üniversiteleri de iş dünyası ve devlet tarafından girişimci bir hale getirilerek ve bir şirket gibi yönetilmesi hedeflenerek akademik anlamda kapitalistleştirilmeye çalışılmıştır. Burada önemli nokta TÜSİAD'ın hazırladığı raporlarda sadece özel üniversitelerin değil, genel olarak Türkiye'deki bütün üniversitelerin girişimci ve kapitalist bir biçime dönüştürülmeye çalışılmasıdır. Bu açıdan Althusser'in bir ideolojik aygıt olarak okulun kime ait olduğundan çok, okulun işlevini ön plana çıkardığı yaklaşımı açıklayıcı olmaktadır. İdeolojik aygıt olarak okulun görevi ister özel bir gruba ister devlete ait olsun kapitalizmin ihtiyaç duyduğu eğitim sistemini hayata geçirmektir. Çalışmaların kapsadığı alan ve sonuçları kadar kimler tarafından yazıldığı da önemlidir. Üniversitenin sanayi için faydalı olabileceği yapı hakkında fikirler sunulmuştur. ÜSİ ile ilgili fikirlerin üretilmesi ile açıklanmasında da yine bilim dünyasından isimlerden faydalanılmıştır. Gramsci eski üretim biçimi ve ilişkilerini ortadan kaldıran sınıfın kendi hegemonyasını kurmak için organik aydınlara ihtiyaç duyduğundan bahsetmiştir. Kapitalist sistemin organik aydınları sürekli olarak ait oldukları sınıfın siyaset, ekonomi, kültür gibi alanlarda düşüncelerini üretmekte ve yaymaktadır. TÜSİAD'ın 1994 yılında başta Kemal Gürüz ve Celal Şengör olmak üzere bir grup yazara hazırlattığı bu yayını ve diğerleri, özlerinde kendi organik aydınları aracılığıyla iş dünyasının üniversite ve eğitim hakkında düşüncelerinin topluma yansıtılması olarak ele alınabilir.

3.4 2000'lerin Başından Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliğine Doğru

Türk Bilim ve Teknoloji Politikası 1993-2003 on yıllık ömrünü tamamladıktan sonra yerine *Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi*

hazırlanmıştır (Göker, 2008: 15). Belgenin hazırlanmasına 13 Aralık 2000’de toplanan BTYK toplantısında karar verilmiştir (TÜBİTAK, 2000). 24 Aralık 2001 tarihli bir başka BTYK toplantısında ise belgenin adı “Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri” olarak değiştirilmiştir (TÜBİTAK, 2001). Belge ulaşım, gıda, iletişim, sağlık, eğitim gibi alanlarda ülkenin 2023 yılında gelmesi istenen yerleri planlamıştır. Bilginin meta haline dönüşmemesi, ekonomik rekabette geri kalmaya yol açacak olan bir sorun olarak görülmüştür. ÜSİ’yi özendirici alınması istenmiştir (TÜBİTAK, 2004: 9-52).

8. Kalkınma Planı’nda bir önceki plan doğrultusunda 15 vakıf üniversitesinin kurulduğu ve böylelikle üniversite sayısının 74’e çıktığı belirtilmiştir. Yükseköğretimin merkezi ve bürokratik yapısına değinilmiştir. Üniversitelerin kendi içlerinde ve aralarında bir rekabet ortamı oluşmamış; ÜSİ tam anlamı ile gerçekleşmemiştir. Rekabetin ortaya çıkması ve ÜSİ’nin gelişmesi için yasal düzenlemeler tasarlanmıştır. Yükseköğretim kurumlarının gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi istenmiştir (DPT, 2000: 80-127). 9. Kalkınma Planı’nda Ar-Ge çalışmalarının yapıldığı üniversiteler ve kamuya ait araştırma kurumlarından elde edilen bilgilerin sanayinin ihtiyaçlarına cevap verir nitelikte olmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun sorumlusu olarak üniversite ve sanayi arasındaki zayıf bağlar gösterilmiştir. Taraflar arasında bağların geliştirilmesi ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak iş gücünün eğitilmesi hedeflenmiştir. Üniversitelerde gerçekleştirilen Ar-Ge çalışmalarının akademik yükseltmelerde kullanılması amaçlanmıştır. ÜSİ’nin gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olan TGB’nin geliştirilmeye devam edileceği söylenmiştir (DPT, 2006: 29-92). Kalkınma planlarında ve bilimsel politika belgelerinde ÜSİ’nin gelişmesini engelleyici unsurların yeniden vurgulandığı görülmektedir. Burjuvazinin feodal ilişkileri bir anda ortadan kaldırmayıp mücadeleyi etmeyi sürdürmesi gibi ülkedeki politika yapıcılarının bilginin ticarileşmemesi, üniversitenin kurumsal olarak şirketleşmemesi konuları üzerinde ısrarla durdukları anlaşılmaktadır.

ÜSİ’nin geliştirilmesi adına bir başka aşama olan Üniversite Sanayi İşbirliği Merkezleri Platformu (ÜSİMP), 2007 yılında 1997’de kurulan TÜBİTAK ÜSAM’ın (Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri) kapatılmasıyla kurulmuştur. Platform kendi kuruluş amacını üniversitelerde ve sanayi sektöründe iş birliğinin geliştirilmesi için gerekli yapıların ortaya çıkarılması olarak açıklamıştır (ÜSİMP, 2023a). ÜSİMP’in kurulmasıyla birlikte Üniversite Sanayi İşbirliği Kongresi ilk kez 26-27 Haziran 2008

tarihinde Adana ÜSAM tarafından Çukurova Üniversitesi'nde toplandı. 2018 yılından bu yana bu ulusal kongreler Patent Fuarı ile birleştirilerek düzenlenmeye başlandı. En son yapılan ÜSİMP Ulusal Patent Fuarı ve Üniversite Sanayi İşbirliği Ulusal Kongresi 22-23 Kasım 2022 tarihinde düzenlendi (ÜSİMP, 2023b). Üniversite Sanayi İşbirliği'nin 9-10 Haziran 2015 tarihli 8. Kongresi'nde ÜSİMP Yürütme Kurulu Başkanı Prof. Dr. A. Hamit Serbest'in (2015) yaptığı sunumda ÜSİ tarihiyle ilgili çeşitli bilgiler verilmiştir. 1974-1978 tarihinde Türkiye'ye ABD tarafından uygulanan ve 1979'da kaldırılan silah ambargosu neticesinde silah üretecek sanayi tesisleri kurulmakta ve firmaların kuruluşundan dolayı sanayinin üniversitelerden bir şey öğrenebileceği görülmekteydi. 1979 yılında ÜNİSAM (Üniversite Uygulama ve Araştırma Merkezi) Başkanı Prof. Dr. Akın İlkin tarafından ÜSİ konulu bir sempozyumun yapılması dile gelse de bu konuya ilgi gösterilmediği yine Serbest'in yaptığı sunumda yer almıştır.

KÜSİ Stratejisi ve Eylem Planı'na giden bu süreçte BTYK'nın ilk yıllarına göre daha düzenli toplanmaya başladığı, Kalkınma Planlarında ÜSİ'nin geliştirilmeye devam edildiği, ÜSİMP gibi iş birliğini doğrudan ilgilendiren bir platformun kurulduğu, iş dünyasının üniversiteleri, raporları ve organik aydınlarıyla daha görünür olmaya başladığı görülmüştür. 2000'li yıllardan sonra bu alanda daha görünür olan bir başka kurum ise yukarıda çeşitli vesilelerle dile getirilen askeri darbeden sonra kurulan YÖK'tür. Darbeden bu yana varlığını sürdürse de darbe ürünü olan görüntüsünü gelişime ve yeniliğe açık, kaliteye önem veren bir anlayışa dönüştürmeye çalışmış ve bu doğrultuda 2000'li yıllarda ÜSİ'nin gelişimi için çeşitli adımlar atmıştır (Kasap, 2020). *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi* belgesinde YÖK (2007), öğretim ve araştırmanın bütçesinin giderek farklı kaynaklardan karşılandığını belirtmiştir. Azalan kamu kaynaklarının telafisi doğrultusunda öğretim için öğrenciler, araştırma için ise sanayi yeni bütçenin ortakları olarak gösterilmiştir (YÖK, 2007: 17). ÜSİ'nin geliştirilmesinin yanı sıra bir bütün olarak YÖK'ün kendisinin değiştirilmesine yönelik adımlar da ilerleyen tarihlerde atılmıştır. YÖK eski Başkanı Gökhan Çetinsaya döneminde 2012 yılında kamuoyuna bir taslak (Memurlar.net, 2018)¹³ olarak sunulan ve ardından üzerinde bilimsel tartışmaların yürütüldüğü (Fakültesi, 2013, Altundemir ve Cibo, 2015) yeni bir YÖK yasası yayınlanmıştır.

¹³ Taslak pdf olarak bu sitede yer almaktadır. Yasa ile ilgili alıntılar buradan yapılmıştır.

Bu yasa on bölümden oluşmakla birlikte çalışmamızın kapsamına giren ilgili kısımlar ele alınacaktır. Madde 14'ün e bendinde “Araştırma Geliştirme ve Yenilik Daire Başkanlığı” kurulması hedeflenmiştir. Başkanlık “üniversitenin sanayi ve iş dünyası ile olan ilişkilerini düzenlemek, geliştirmek ve üniversitenin araştırma geliştirme faaliyetlerini koordine etmek” ile görevlendirilmiştir. Bu başkanlığın yanı sıra Madde 10'da bir “Üniversite Konseyi”nin kurulması amaçlanmıştır. Konsey'in görevleri 6. fıkrasının ilgili bentlerinde belirlenmiştir. Bu bentlere bakıldığında, Konsey, rektör ve dekan seçme ve atamalarında, üniversite için plan ve tasarı hazırlanmasında, üniversite taşınmazları üzerinde söz sahibi olmada, öğrenci kontenjanlarının ve sözleşmeli öğretim görevlilerinin ücretlerinin belirlenmesinde, üniversite içerisinde fakülte, enstitü, meslek yüksekokulu, araştırma merkezi vb. yerlerin kurma veya kurulmasını teklif etmede, üniversitenin yıl sonunda çeşitli ölçütlerde gösterdiği performansının açıklanacağı değerlendirme raporunu hazırlama ve açıklamada yetkilendirilmiştir. Konsey'in üyeleri, öğretim üyelerinin farklı fakültelerden seçtiği beş öğretim üyesi, YÖK'ün seçtiği iki profesör unvanlı öğretim üyesi, Bakanlar Kurulu'nun seçtiği iki kişi ve bu dokuz kişinin seçtiği iki kişiden oluşmaktadır. Seçimi tamamlanan bu dokuz üye bağlı buldukları üniversitenin mezunlarından bir kişi seçmektedir. Sonuncu üye için aranan şart Madde 10'un 4. fıkrasında şu şekilde belirtilmiştir: “... son üç yıl içinde üniversitenin bulunduğu ildeki vergi mükellefleri içerisinde en çok gelir vergisi ödeyen gerçek kişiler ya da kurumlar vergisi ödeyen tüzel kişi temsilcileri arasından veya ilgili üniversiteye en çok bağış yapanlar arasından seçtiği bir kişi”. Bu ölçütlere bakıldığında son üyenin “para”nın miktarına göre belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2012 yılında YÖK'ü yeniden tasarlayan bu yasa ve çalışma ile ilgili maddeler ile Amerikan üniversitelerindeki girişimci mantığın ve bu mantığı destekler nitelikteki kurumsal yapının işler hale getirilmek istendiği görülmektedir. Sonuçta Amerikan üniversitelerinde de idari birimlere, dışarıdan insanların -özellikle iş insanlarının- katıldığı bilinmektedir. Veblen Amerikan üniversite yönetimlerinde iktidarın dinden paraya geçtiği yönündeki eleştirilerini 20. yüzyılın başlarında yapmıştır. 1990'larda akademik kapitalizm üzerine yapılan çalışmalarda da üniversitelerin bir şirket gibi yönetilmeye başladığından bahsedilmiştir. Birbirlerinden oldukça uzak tarihlere yazılanlar arasında paralellik bulunması kapitalizmin doğasının değişmemesinde aranmalıdır. Sermaye ve devlet ilişkisi birbirlerini geliştirecek bir biçimde devam

etmektedir. Son kişinin konseydeki etkisinin yapılacak oylamada kaldırılacak “el”den daha fazlasını ifade ettiği tarihsel gerçeklikler göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

Yeni bir yasa tasarısının hazırlanmasının yanı sıra Gökhan Çetinsaya (2014) tarafından *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası* başlıklı bir çalışma 2014 yılında yayımlanmıştır. Üniversitelere yol haritası sunan çalışmada yazar, öğrenci ve akademisyen sayılarındaki orantısızlıklara değinmiştir. Öğrenci sayısında artış yaşanmasına rağmen akademisyen sayısında artış yaşanmadığını tespit etmiştir. Bu konuda akademisyen ve doktoralı mezunlarının sayısının çoğalmasa gerektiğini söylemiştir. Yazdığı çalışmanın genelinde doktora mezunu kişilerin üzerinde daha fazla durmuştur. Yazara göre bu kişiler, akademinin yanı sıra Ar-Ge çalışmalarında, devlet kadrolarında, sivil toplum kuruluşlarında da görev alabilmektedir. Bu sebeple doktoralı öğrenci ve mezun sayısındaki artış, birçok alanı olumlu anlamda etkileyecektir (Çetinsaya, 2014: 136).

Gerek çalışmanın başlığında gerekse bir bölüm başlığında yer verdiği uluslararasılaşmaya dikkatleri çeken Çetinsaya’ya (2014: 141-166) göre bu kavram dönemin ve geleceğin üniversiteler açısından en önemli kavramdı. Uluslararasılaşma kendisini en açık bir biçimde öğrenci etkileşiminde göstermiştir. Küreselleşen bir dünyada öğrenciler üniversite seçimlerini artık ülke sınırlarını düşünmeden yapmaya başlamıştır. Farklı ülkelerde eğitimlerini tamamlayarak bir diploma elde eden öğrencilerin varlığı aynı zamanda küresel rekabette de ülkeler ve insanlar açısından önemli olmuştur. Öğrenci hareketliliğinin katkılarına dikkat çeken Çetinsaya’nın çalışmasında Bologna süreci de üniversitelerin uluslararasılaşmasında önemli bir adımdı.

Çetinsaya’nın ardından YÖK’e Başkan olarak atanan Yekta Saraç *Yükseköğretim Politikalarında Yeni YÖK* (YÖK, 2019: 24-25) isimli çalışmada, ülkenin 2023’teki kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmesinin koşulu olarak nitelikli bilgi ve insan gücünün üretilmesini şart olarak sunmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda göreve geldiğinden itibaren kaliteyi, uzmanlaşmayı, bilgi üretmeyi ve insan yetiştirmeyi amaçlayan politikalar gerçekleştirdiklerini ilgili çalışmada ifade etmiştir. Çalışmada ÜSİ’yi geliştirmek adına yapılan icraatlar ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bu başlıkta, meslek yüksekokullarının sanayi bölgelerinde açılması teşvik edilmiştir. Fen ve Mühendislik alanlarında öğrenim gören öğrencilerin iş yerinde eğitim almasının sağlanması ve Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) yönetmeliğince

ihtiyaç duyulan alanlarda yapılan lisansüstü çalışmalara karşılıksız burs verilmesi amaçlanmıştır. 7 Aralık 2017 tarihli ve 30263 sayılı Resmî Gazete’de (2017) yayımlanan, YÖK’ün düzenlediği Teknoloji Transfer Ofisi yönetmeliği aracılığıyla üniversitedeki bilginin ticarileştirilmesi kolaylaştırılmıştır. ÜSİ kapsamında savunma sanayii ile iş birliği programları imzalanmıştır (Anadolu Ajansı, 2018).

YÖK tarafından, dünyada meydana gelen Ar-Ge gelişmelerine ayak uydurmak amacıyla 2016 yılında BAP yönetmeliğinin içeriğinde köklü bir yenileşmeye gidilmiştir. BAP ile ilgili yönetmelik ilk kez 10 Nisan 2002 tarihinde 24722 sayılı Resmî Gazete’de (2002) yayınlanmıştır. 26 Kasım 2016 tarihli ve 29900 sayılı Resmî Gazete’de (2016) yeni yönetmeliğin yayımlanmasıyla eskisi yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yönetmeliğin Madde 18’in 2. fıkrasında ekonomik bir getirisi olan buluşun nasıl bölüşüleceğine dair telif hakları ile ilgili bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Telif hakları, patent, fikri mülkiyet gibi kavramların da kapitalist sistemde devlet tarafından düzenlenip korunmasının kapitalizmin doğasında olması Weber tarafından gösterilmiştir. Bu durum 2016’daki yasal bir düzenlemeyle sınırlı kalmamış ve KÜSİ de ayrı bir hedef başlığı olarak yer almıştır¹⁴. Yayınlandığı ilk tarihten itibaren söz konusu yönetmeliğin bazı maddelerinde değişiklikler yapılmış olsa da ancak 2016 yılında Saraç Başkanlığındaki YÖK’te yeni bir yönetmelik yürürlüğe girmiştir.

Yekta Saraç Başkanlığında YÖK (2021), Temmuz 2021 tarihli *Üniversite Sanayi İşbirliğinin Geliştirilmesi Eylem Planı*’nı açıklamıştır. Eylem Planı için YÖK-Üniversite Sanayi İşbirliği Komisyonu farklı konu başlıklarına sahip 13 toplantı yapmıştır. Toplantıda alınan ve tavsiye niteliğinde olan kararların, 11. Kalkınma Planı’nda, Cumhurbaşkanlığı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu’nun hazırladığı *Üniversite Sanayi İşbirliğinin Geliştirilmesine Yönelik Politika Belgesi*’nde ve Ekonomi Reform Paketi’nde yer aldığı belirtilmiştir. Belgelerde, ÜSİ ile ilgili yasal mevzuatın geliştirilmesi, girişimciliğin özendirilmesi, ÜSİ’yi geliştirmek adına üniversitelerde mali özerkliğin sağlanması, fikri mülkiyetin korunması, ÜSİ’nin yenilikçilik anlamında etkilerinin ölçülmesi gibi maddeler yer almıştır.

10. Kalkınma Planı’nda (2014-2018)¹⁵ uluslararası anlamda diğer üniversitelerle rekabet edebilen, ekonomik ve teknolojik anlamda ülkeye katkı sağlayan bir üniversite

¹⁴ Bu konuya KÜSİ’nin ilgili hedefi incelenirken daha detaylı değinilmektedir.

¹⁵ Devlet Planlama Teşkilatı yetkileri 2011 yılında kurulan Kalkınma Bakanlığı devredilmiştir. Bu sebeple plan Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır (Resmî Gazete, 2011a).

modelinin yaratılması hedeflenmiştir. Yükseköğretim yeniden yapılandırılırken öğretim görevlileri ile öğrencilerin girişimcilik ve Ar-Ge'ye özendirilmesi istenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 31-87). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçildikten sonra çıkan ilk Kalkınma Planı olan 11. Kalkınma Planı'nda (2019-2023)¹⁶ üniversitelerin kamu ve sanayi ile de iş birliği içerisinde olduğu, bilginin ekonomik bir çıktı olarak dönüşmesinde aktif olarak rol aldığı *girişimci üniversite modeline* geçtiğini yazılmıştır. KÜSİ Planı Resmî Gazete'de yayımlandıktan daha sonra yürürlüğe giren bu Plan'da *Kamu Üniversite Sanayi İşbirliği* geliştirilmektedir. KÜSİ'yi geliştirmek adına iş birliğini geliştirici yasal düzenlemelerin yapılmasının yanı sıra iş birliğinden doğacak sonuçları engelleyen yasal düzenlemelerin kaldırılması planlanmıştır. Önemli Ar-Ge çalışmalarının üniversite ve kamu tarafından yapılması neticesinde işin girişimciye yansıyan maliyetinin belirli bir kısmının yine kamu tarafından üstlenileceği; fikri mülkiyet hakları konusunda ilgili taraflara konuyla ilgili bilgi verileceği planda ifade edilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 7-105).

İncelenen son Kalkınma Planı dışında KÜSİ Stratejisi ve Eylem Planı öncesinde yaşanan gelişmeler YÖK'ün ve TÜSİAD'ın 1990'ların ortalarından KÜSİ'nin yürürlüğe girdiği tarihe kadar ÜSİ'yi geliştirmek adına son derece aktif çalıştıklarını göstermektedir. YÖK tarafından yapılan yönetmelik değişiklikleri, eylem planları, başkanlarının yazılı çalışmaları, kurumsal yenileşme adına YÖK'te köklü bir değişikliği öngören bir yasa taslağının kamuoyuna sunulması gibi faaliyetlerin son derece geniş bir yelpazeyi kapladığı görülmektedir. Belirli zaman aralıklarında yayımlanmaya devam eden Kalkınma Planlarında da yasal, kurumsal düzenleme ve yenilikler ortaya çıkarılmaya devam etmektedir. 11. Kalkınma Planı'nda KÜSİ, geliştirilmesi desteklenecek bir politika olarak yer almıştır. Bu açıdan çalışmanın son bölümü olarak, devletin, iş dünyasının ve kendilerine bu konuda destek veren akademik çevrelerin 1980'lerin başlarından itibaren ısrarlı bir şekilde yürütmeye ve geliştirmeye çalıştığı bir politikanın farklı bir aşaması incelenecektir. On bir kalkınma planında, bilim politikası belgelerinde, iş çevrelerince hazırlatılan raporlarda, yeni kurulan veya zaten var olan kurum ve kuruluşların eylemlerinde veya üstlendikleri görevlerde görüleceği üzere ÜSİ'nin geliştirilmesinde her dönem aynı verim alınamasa da ısrarlı bir çaba olduğu görülmüştür. KÜSİ ile birlikte de devlet, bilim ve iş dünyasının ÜSİ'yi farklı bir

¹⁶ Bu Plan 2018 yılında kurulan ve 30488 sayılı Resmi Gazete'de kuruluşu yayımlanan Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır (Resmi Gazete, 2018b).

aşamaya taşıyacak olan resmî bir belgenin hazırlanmasında ortaklaşa bir çaba içine girdiği görülmüştür.

3.5 Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)¹⁷

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı¹⁸ koordinatörlüğünde 29399¹⁹ sayılı Resmî Gazete’de (2015) Yüksek Planlama Kurul Kararı ile 2015 yılında *Türkiye Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği (KÜSİ) Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)*²⁰ başlıklı bir plan yayımlanmıştır. Planda yer alan sunuş yazısı KÜSİ’nin amacını, ortaya çıkışını, hazırlanışını ve kısa bir biçimde hedef ve eylemlerini ele almıştır. Plana göre, bilim, teknoloji ve Ar-Ge alanlarına yatırım yapan ülkeler hem ekonomik hem sosyal alanda ilerleme sağlayacak, diğer yandan yaptığı yatırımlar neticesinde küreselleşen dünyada yerini alacaktır. Kalkınmak ve uluslararası dünyada bir konum elde edebilmek için devletin elindeki kaynakların doğru alanlara aktarılması son derece kritik bir iştir. Bu işin hayata geçirilmesi amacıyla KÜSİ’nin geliştirilmesi ve sonrasında da işlerlik kazandırılması amaçlanmıştır. Planı işler hale getirme konusunda da devletin yasal düzenleme yaparak ÜSİ’yi teşvik edici bir ortam yaratma gibi bir görevi bulunmaktadır. KÜSİ, *Ulusal Bilim Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (2011-2016) (UBTYS)*²¹’nin 2014 yılındaki bir stratejiyi gerçekleştirmek amacıyla (TÜBİTAK, 2014²²) başta Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve tarafların katılımı ile birlikte hazırlanmıştır (Resmi Gazete, 2015: 2-5).

Hazırlanma aşamasında 2013 yılı boyunca toplantılar yapılmış ve toplantılara valilerin, rektörlerin, akademisyenlerin, sanayicilerin ve sanayicilerin oluşturdukları örgütlerin, Kalkınma Ajanslarının, TGB’nin, Organize Sanayi ve Endüstri Bölgelerinin yöneticilerinin katılım gösterdikleri görülmüştür. KÜSİ’yi tanıtmaya ve önündeki engelleri kaldırma faaliyetleri, 2013 yılında ülkenin tamamına yayılan tanıtım toplantıları ile başlamıştır. Toplantılarda KÜSİ ile ilgili fikir alışverişlerinin yapıldığı ve

¹⁷ Bakanlık, Kurum ve Kuruluş isimleri yasanın çıktığı 2015 tarihi esas alınarak değerlendirilecek. Sonradan yapılan değişiklikler dikkate alınmayacaktır.

¹⁸ Çalışmanın sonraki kısımlarında sadece Bakanlık olarak yer alacaktır.

¹⁹ Çalışmanın ana konusunu oluşturan ilgili Plan burada yayımlanmıştır.

²⁰ Plandan yapılacak alıntılarda sadece tarih ve sayfa (Resmi Gazete, 2015, s.) numarası gösterilecektir.

²¹ UBTYS 2011-2016 (TÜBİTAK, 2010). Çalışmanın sonraki kısımlarında UBTYS olarak kısaltılacaktır.

²² *Stratejik Amaç D1, Amaç D1.1, D1.1.3: Bilginin yayılımını ve ticarileşmesini artırmak amacıyla paydaşların (üniversite-kamu-sanayi) bir araya geldiği platformların etkinleştirilmesi, disiplinlerarası araştırmaların artırılması ve araştırma sonuçlarının paylaşımının teşvik edilmesi.*

anketlerle bilgi toplandığı planda belirtilmiştir. Planda toplantıya katılanlar ile ilgili rakamsal veri de verilmekteydi. Toplantılara toplamda 186 panelist katılmıştı. Katılımcıların “82’si rektör, 64’ü sanayici, sanayi organizasyonlarında yönetici ve destek projesi yapan sanayici, 28’i akademisyen ve kamu temsilcisi” idi. Toplantılar tamamlandıktan sonra elde edilen verilerin değerlendirilmesi amacı ile 7 Şubat 2014 tarihinde Ankara’da 132 kişinin katıldığı bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştay sonunda da 2015 yılında yayımlanacak KÜSİ planı hazırlanmıştır. Planın vizyonu “ülkeyi teknoloji üssü haline getirmek”tir. Amacı ise “paydaşlar arasında sinerjiyi artırmak, işbirliğini geliştirmek” ve sanayiye küresel pazarda diğer şirketlerle rekabet edebilir bir duruma getirmektir. KÜSİ bu vizyon ve amaç doğrultusunda 6 hedef ve 31 eylem belirlemiştir. KÜSİ planının vizyonu, amacı, hedefi ve eylemleri belirlenirken GZTF (güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar, tehditler)²³ analizinden yararlanılmıştır (Resmi Gazete, 2015: 2-3, Aslan, 2013: 5). Analizin bulgularına geçmeden önce KÜSİ’nin planda belirtilen tarihsel gelişimine bakılması gerekmektedir.

KÜSİ’nin kendisini tanııtma amacıyla 2013’te başladığı toplantıların 2014’te bir çalıştaya dönüştüğünden, çalıştay sonunda da 2015 tarihli bir strateji ve eylem planı hazırlandığından yukarıda bahsedilmişti. Bununla birlikte planda bu işin temellerinin 1990’lardan itibaren atılmaya çalışıldığı belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2015: 5-6). Bu tarihsel gelişim çalışmanın üçüncü bölümünde KÜSİ’nin incelenmesi öncesinde anlatılmıştır. Bununla birlikte 2001 tarihli TGB Yasası’ndan ve 2008 tarihli Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun’dan -planda önemi vurgulanmasından dolayı- ayrıca söz edilmesi gerekli görülmüştür.

KÜSİ açısından önemli görülen 4691 Sayılı TGB Kanunu 2001 tarihinde 24454 sayılı Resmî Gazete’de (2001) yayımlanmıştır. Yasada BTYK kararlarının göz önünde tutulduğundan, ÜSİ’nin işlerlik kazanmasından, teknolojik alanda üretilen bilginin ticari olarak metalaştırılmasından, girişimciliğin desteklenmesinden, işletmeleri rekabete hazır hale getirilmesinden bahsedilmiştir. TGB ile kastedilen ise teknolojiyi geliştirecek olan işletmelerin üniversitenin veya araştırma kurumunun olanaklarından yararlanarak faaliyetlerde bulunmasıdır. Kuruldukları bölgeye ekonomik bir değer sağlayan işletmeler “akademik, sosyal ve ekonomik yapının bütünleştiği site” veya “teknopark” olarak adlandırılmıştır. KÜSİ ilgili bir diğer yasal düzenleme ise Aslan (2013: 5)

²³ GZFT: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler. Çalışmanın sonraki kısımlarında GZFT olarak kısaltılacaktır.

tarafından da ifade edildiği gibi San-Tez²⁴ programıdır. San-Tez programı 2006 yılında 26284 Sayılı Resmî Gazete’de (2006) yayımlandı. Sanayi ve Ticaret Bakanı’nın yürütücüsü olduğu bu yönetmelik ÜSİ’nin geliştirilmesine yönelik lisansüstü çalışmaların desteklenmesini amaçlamıştır. KÜSİ açısından vurgulanması gereken bir başka kanun ise 2008 yılında 26814 sayılı Resmî Gazete’de (2008) yayımlanan 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun’dur. Bu kanun kapsamında desteklenecek programlar matematik, fizik, kimya ve biyoloji lisans programları ile YÖK’ün görüşü ve Bakanlık kararı ile belirlenen diğer programlar olarak ifade edilmiştir. Kanun, Ar-Ge konusunda yapılacak indirim, istisna, destek ve teşvik unsurları Madde 3’te belirtilmiştir. Bu maddede “Ar-Ge ve tasarım indirimi, gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta prim desteği, damga vergisi istisnası, teknogirişim sermaye desteği” yer almaktadır. Madde 3’ün 2. fıkrasında yasanın tanımladığı herhangi bir projede çalışan doktoralı çalışanın, bu çalışmalardan elde ettiği gelirin yüzde doksanının, diğerleri için ise sekseninin vergiden muaf tutulduğu ifade edilmiştir.

KÜSİ’ye işlerlik kazandıran yasal düzenlemelerden sonra, planda, 2015 yılı öncesinde KÜSİ’nin bahsedildiği dört belge ele alınmıştır. Bunlar 10. Kalkınma Planı, Türkiye Sanayi Stratejisi, UBTYS ve BTYK’nın 23. Toplantısıdır. Burada çalışmanın bu bölümüne kadar ele alınmayan Türkiye Sanayi Stratejisi ve BTYK’nın ilgili toplantısı ele alınacaktır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nca hazırlanan ve 27828 sayılı Resmî Gazete’de (2011b) yayımlanan *Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi*’nin 38., 39., 40. ve 47. eylemlerinin içeriği KÜSİ’yi desteklediği için planda ayrıca belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2015: 7). İlgili eylemler San-Tez programının desteklenmesi, TGB’nin geliştirilmesi, artırılması ve güçlendirilmesi; Ar-Ge ve patent konularında tanıtım ve destek programlarının yaratılması, araştırma sonuçlarının ticarileştirilmesinin ve teknolojinin transferinin etkin hale getirilmesidir. BTYK’nın 2011 yılındaki 23. Toplantısı’nda alınan kararlar ÜSİ’yi geliştirmeyi amaçlamıştır (TÜBİTAK, 2011). Toplantıda alınan Ar-Ge üzerine çalışmalar yapan işletmelere işlerlik kazandırmak ve sayılarını artırmak, üniversitede yenilikçilik ve girişimcilik anlayışlarını yerleştiren uygulamaları düzenlenmek, kamunun alım ve kullanım hakkı konularında teknoloji transferini teşvik edici şekilde kullanmak ve ülkede üretilen patentlerin lisanslanmasının

²⁴ Sanayi Tezleri ifadesinin kısaltmasıdır. Çalışmanın sonraki kısımlarında da San-Tez olarak kısaltılacaktır.

teşvik edilmesini sağlamak kararları, planda KÜSİ ile ilgili olarak görülmüştür (Resmi Gazete, 2015: 7-8).

KÜSİ'nin içeriğinde de planın birden ortaya çıkmadığı belirtilmiştir. Plan kendisinden önceki eylemlerden, politika belgelerinden, kalkınma planlarından, yasal düzenlemelerden, 2013 yılında başlayan toplantılara katılanlardan elde edilen verilerden yararlanılarak ortaya çıkarılmıştır. 1980 öncesinde hazırlanan planlarda ÜSİ'nin az sayıdaki belirtileri görülmüştür. 12 Eylül darbesi ve dünyadaki değişimlerin etkisiyle ÜSİ konusunda geniş kapsamlı toplantılar yapılmıştır. Konu ile ilgili uzun süreli planlar hazırlanmıştır. Devletin yayımladığı yasal düzenlemeler -San-Tez programı, TGB, Araştırma ve Geliştirmenin Desteklenmesi hakkında çıkarılan kanun- KÜSİ'ye işlerlik kazandırmış ve KÜSİ'nin kendisine açılan bu alanı iyi değerlendirerek bu alanlarda başarılı olduğu görülmüştür. Bu noktada Weber'in kapitalizmin doğası gereği devletin yürütücüsü olduğu özel bir hukuka ne kadar ihtiyacı olduğu görüşünün hatırlanması gereklidir. Devlet o an için ortada olmayan bir planı, çıkardığı kanunlarla işler hale getirerek uygulanmasını sağlamıştır.

Devletin çeşitli kurumlarınca hazırlanan bir dizi politika belgesine dayandıran KÜSİ'nin daha işler bir konuma gelebilmesi için GZFT analizi yapılmıştır. Bu analizin ortaya çıkmasında 2013'ten itibaren düzenlenen toplantılardan elde edilen verilerden, TOBB tarafından 2014 yılında ÜSİ için hazırlanan rapordan ve bölge planlarından yararlanıldığı ifade edilmiştir. Hisarcıklıoğlu'nun daha önce değinilen sunuş yazısının yer aldığı 2014 tarihli rapor iş dünyasının gözünden ÜSİ çerçevesince birtakım sorunları dile getirmiştir. Sanayinin sorunlarının çözülmemesi, ÜSİ'yi destekleyecek yapıların olmaması veya etkin bir şekilde çalışmaması, iş birliğinin öğretim görevlisi açısından akademik bir faydasının olmaması ve çalışma bakımından önünde engeller bulunması gibi sorunlar raporda yer almıştır. Sorunların çözümleri düşünüldüğünde dört temel alanın ortaya çıktığı görülmüştür: “yönetim yapısı, üniversitelerin altyapısı, mevzuat ve destek programları, üniversite ve sanayi arasındaki arayüz programları”. Bu alanlarda yapılacak çeşitli düzenlemelerle iş birliğinin belli bir yola gireceği belirtilmiştir. Bu anlamda raporda ÜSİ'ye dair somut bir yönetim yapısı oluşturulması, üniversitenin altyapısının ÜSİ'ye uygun olacak şekilde tasarlanması, yasal düzenlemelerin ve desteklerin tekrardan ele alınması ve gerekirse güncellenmesi, arayüz yapılarının -teknokent, teknoloji transfer ofisi vb.- birlikte çalışmalarının sağlanması olmak üzere 4

temel değişiklik önerilmiştir (Yardımcı ve Müftüoğlu, 2014: 1-2, Resmi Gazete, 2015: 9).

Analiz sonuçlarına bakıldığında taraflar iş birliğinin getirilerinin farkındadırlar. Elde edecekleri getirilerin farkındalığı ile iş birliğini gerçekleştirmekte isteklidirler. Analizde iş birliğinin güçlü yönleri olarak, üniversitelerin sağlayacağı imkânlar, iş birliğine özendirici başarılı örneklerin varlığı ve bu işi destekleyecek politik bir gücün ortaya çıkması karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin sanayi kuruluşlarının ülke geneline yayılmış ve gelişmiş bir halde bulunması, sanayinin teknoloji ve yenilikçilik konusunda başarılı faaliyetler göstermesi, yetişmiş uzmanlara sahip bulunması da planda güçlü yönlerle verilen örneklerdir (Resmi Gazete, 2015: 9).

Zayıf yanları incelendiğinde ise diğer üç başlığa göre -güçlü yanlar, fırsatlar, tehditler- daha fazla unsur tespit edilmiştir. Zayıflıkların üç başlık altında değerlendirilmesi mümkündür. İlk olarak üniversitelerden ve eğitimin genelinden kaynaklanan iş birliğini zayıflatıcı taraflar bulunmuştur. Sanayinin patent, kâr, üretimi geliştirici ve artırıcı teknik gelişimlere ihtiyaç duyup elde etmeye çalışırken üniversitenin farklı konulara odaklandığından bahsedilmiştir. Üniversitedeki derslerin içeriklerinin ve araştırmacıların ele aldıkları konuların sanayinin ihtiyaç duyduğu alanlardan uzak olduğu belirtilmiştir. Üniversite dışında, ortaöğretimde verilen Matematik, Fizik ve Türkçe derslerinin öğrencilerin nitelikli bir iş gücü olmasında yetersiz kaldığı da ifade edilmiştir. Bu anlamda üniversitenin ve eğitimin yeterince girişimci bulunmadığı ve ideolojik bir aygıt olarak görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediği bir zayıflık olarak planda yer almıştır. İkinci olarak plana göre, doğrudan ÜSİ ile ilişkili olan veya olmayan yasal düzenlemeler iş birliğini geliştirmede ve ilerlemesinin sağlanmasında yetersiz kalmıştır. Bu yasal düzenlemeler üniversitenin kendisine, araştırmacısına, öğrencisine ve sanayi tarafına iktisadi anlamda yetersiz bir katkı vermiş, bürokratik anlamda işlerini kolaylaştırmamıştır. Tarafların birbirlerini tanımada, aralarındaki iletişimlerinin sağlanmasında, birbirlerine karşı duydukları önyargıların ortadan kaldırılmasında bu zamana kadar yapılanlar başarısız olmuştur (Resmi Gazete, 2015: 9-12).

İş birliğindeki son zayıflık ise Türkiye'nin iktisadi alandaki yapısından kaynaklanmaktadır. Buğra, Türkiye'deki girişimciliği ve iktisadi yaşamı ele aldığı çalışmada, Türkiye'de kapitalizmin Batı'daki oluşumundan çok farklı bir işleyişe sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de işletmeler çoğunlukla aile işletmeleridir.

Sanayileşme ülkenin geneline eşit bir biçimde yayılmamıştır. Yeniliğe açık, Ar-Ge'ye önem veren, patentin önemi kavrayan bir yapıda değillerdir. Bu nedenle üniversiteler girişimci ve yasaların iş birliğini kolaylaştırıcı bir duruma getirilse de iş dünyasının ÜSİ'ye mesafeli bu yapısı bir zayıflık olarak planda yer almıştır. Planda ilgili başlıkta yer alan ve zayıf bir yön olarak değerlendirilen bir diğer unsur da akademisyenlerin bilimsel çalışmaları üzerinedir. Planda iş birliği projelerinde yer alan akademisyenlerin bilimsel çalışmalarında kullanacakları veriler için şirketlerden izin alınması KÜSİ için zayıf bir yön olarak değerlendirilmiştir. Bu maddeye bakıldığında bilimsel özgürlük meselesinin planda tamamen göz ardı edildiğini söylemek mümkün değildir (Resmi Gazete, 2015: 9-12).

Fırsatlar olarak, devletin yeni iş imkânları yaratması, iş birliğinin geliştirilmesine yarayacak yeni yolların bulunması, iş birliğinin tanınırlığının artırılması, özel sektörün Ar-Ge yatırımlarına ortak yapılması, devletin önemli alanlara ciddi miktarlarda bütçe ayırması gibi maddeler sayılmıştır. Tehditler iç ve dış olmak üzere iki başlığa ayrılabilir. İç tehditler açısından teknolojik yeniliğe açık olmayan geleneksel sektörlerin ülkede etkin olması önemlidir. Ayrıca üniversitelerde kurumsal KÜSİ politikaları ortaya çıkmamakta, beyin göçü meselesinde, Ar-Ge ve inovasyon sistemlerinin yürütülmesinde bütünlük sağlanamamaktadır. Dış tehditlerden de planda söz edilmektedir. Uluslararası kuruluşlar ülkenin sanayileşme politikalarının gerçekleşmesinde kısıtlamalar getirebilir. Dışarıdan ihtiyaç duyduğumuz önemli teknolojik teçhizatın alımında ülkemize ambargo uygulanması ve yurtdışında yaptırılan patent araştırmalarının diğer ülkeler tarafından ele geçirilmesi de muhtemel dış tehditler arasındadır (Resmi Gazete, 2015: 12-13).

3.5.1 KÜSİ Hedef ve Eylemlerinin Değerlendirilmesi

KÜSİ, ulaşılması istenen 6 Hedef ve bu Hedef başlıklarında gerçekleştirilmesi amaçlanan 31 Eylem tasarlanmaktadır. Eylemlerin gerçekleştirilmelerinde ne aşamada olduğunun Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından takip edileceği belirtilmiştir. Eylemlerin gerçekleştirilmesinden sorumlu kurum ve kuruluş temsilcilerinin katıldığı ve başkanlığını Bilim ve Teknoloji Genel Müdürü'nün yapacağı Yönlendirme Kurulu, planı izleme, değerlendirme ve gözden geçirip düzeltme yetkisine sahiptir. Kurul'un altı ayda bir toplanması hedeflenmiştir. Eylemlerle ilgili gelişmeleri ilgili kurum ve kuruluşların altı aylık dönemler halinde ilgili kuruluşlarla koordineli bir şekilde Bilim,

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bildirmesi istenmiştir. Sekretarya tarafından altı aylık dönemler halinde Uygulama, İzleme ve Değerlendirme Raporu hazırlanması ve bu raporun da Yönlendirme Kurulu'na sunulması planlanmıştır (Resmi Gazete, 2015: 16-17).

KÜSİ'nin ilk hedefi "İşbirliğinde Kurumsal Yapılanma, İletişim ve Algıyı Oluşturmak"tır. Bu hedefi yakalayabilmek için sekiz eylemin²⁵ gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. İlk iki eylemde çeşitli kurumlardan katılan kişilerin buldukları organizasyonlar kurulmuştur. Bunlardan ilki üniversitelerinden temsilcilerin oluşturacağı "KÜSİ Çalışma Grubu"dur (Bakanlık). İkincisi ise Bakanlık il müdürlüklerinin, yereldeki idarecilerin, sanayicinin, TGB ve Kalkınma Ajansı temsilcilerinin de katıldığı ve yılda iki kez toplanması hedeflenen "KÜSİ Planlama ve Geliştirme Kurulları"dır (Bakanlık). Her iki eylemin sorumluluğu Bakanlık bünyesinde olmakla birlikte ortak bir ilgili kuruluşa sahiptir: Üniversiteler.

1990 yılında toplanan Şura'da üniversitelerin, yerelin ve bölgenin sorunlarına çözüm adresi olarak değerlendirildiği ve sonraları başta ekonomik kalkınma amacıyla her il'e bir üniversite açıldığından bahsedilmişti. KÜSİ'nin ilk iki eylemine bakıldığında çalışma grubu yükseköğretimden gelen kişilerden oluşmuştur. Bu grup, Planlama ve Geliştirme Kurulları ile iletişimi sağlamak ve her ay en az bir üniversitede KÜSİ hakkında bilinçlendirme toplantıları yapmak üzere görevlendirilmiştir. TGB, Bakanlık, sanayi kesimi arasında iletişimi de çalışma grupları sağlamaktadır. Planlama ve Geliştirme Kurulu'nun da görevi, bulunduğu ildeki sanayi ile ilgili sorunları çözmektir. Görevlerine ve oluşumlarına bakıldığında söz konusu eylemlerin hayata geçirilebilmesi için mutlaka o ilde bir üniversitenin bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Üniversiteye her ilde bulunması zorunlu ekonomik bir birim gözüyle bakılması, en başta bilimi geliştirecek bir durum değildir. Rönesans döneminde yaşanan bilimsel gelişmelere ayak uyduramayan üniversitenin Katolik-Protestan savaşlarında bir araç olarak kullanılmak üzere sayılarının arttığı görülmüştür. Birbirine benzer olan her iki durumda da üniversitelerin sayısının artmasının, doğrudan bilimsel anlamda bir gelişme beklenmesi sonucunu doğurmayacağı anlaşılmaktadır. Bilimsel gelişmenin sağlanmamasının yanı sıra KÜSİ'de, üniversitenin yereldeki iktisadi ve siyasi güç ilişkileri içine daha fazla girmesine neden olan bir yapılaşma mevcuttur. KÜSİ bu yapısıyla, daha kalıcılaşmış ve

²⁵ Eylemlerden sorumlu kuruluşlar parantez içerisinde verilmiştir. İlgili Kuruluşlar ise gerekli görülen yerlerde değinilecektir.

giderek yayılan “taşra” üniversitesi anlamına gelmektedir. Ayrıca planda zayıf bir nokta olarak değerlendirilen aile işletmelerinin fazlalığı dikkate alındığında üniversitelerin, ÜSİ çerçevesince ülke ekonomisine Ar-Ge alanında katkı vermekten çok, yerel işletmelerin, esnafın veya küçük aile işletmelerinin sorunlarına pratik çözümler bulmaya çalışan yapılara evrilmesi de muhtemeldir.

Planda çalışma gruplarının yükseköğretimden gelen kişilerden oluşacağı ve üniversitelerde KÜSİ konusunda bilinçlendirme toplantıları yapılacağı belirtilmiştir. İçerisinde üniversitelerin de bulunduğu il planlama ve geliştirme kurulları da ildeki sanayinin sorunlarının konuşulduğu toplantılar düzenleyecektir. Kurumların üstlendiği görevlere bakıldığında Gramsci’nin bahsettiği organik aydın ve bilim insanlarının tarafsızlığı meselesine de değinmek gerekmektedir. KÜSİ, üniversitelerdeki bilim insanlarının düzenli olarak gerçekleştirilecek toplantılar aracılığıyla sanayinin ihtiyaç ve sorunları hakkında güncel bilgilere ulaşmasını amaçlamıştır. Aynı zamanda planın hedef ve eylemlerinin düşünsel zemininin yaratılması ve benimsetilmesinde üniversiteye bir rol verildiği görülmüştür. Bu işlemlere bakıldığında bir kurum olarak üniversite ve içerisindeki akademisyen Gramsci’nin de bahsettiği gibi burjuvazinin “organik aydın”ı olarak kullanılmak istenmiştir. Bilim insanlarının tarafsızlığını konusunda ise bazı sakıncalar getirmektedir. Özellikle işçi sağlığı, iş güvenliği, sendikacılık gibi hem sanayiye hem merkezi hükümeti ilgilendiren konularda çalışan akademisyenlerin çalışmalarını özgürce sürdürebilmeleri üniversitenin içerisinde bulunduğu ilişkiler ağı ve üstlendiği görevler düşünüldüğünde tehlike altında kalabilir.

Söz konusu hedef altında KÜSİ’nin tanıtılması ve taraflar arasında iletişim sağlanması amaçlayan eylemler yazılmıştır. Sanayicinin ve akademisyenin araştırma yapmak adına birbirlerini bulabileceği “KÜSİ Portalı”nın (Bakanlık) internet üzerinde kurulması ve her ay bir üniversitede KÜSİ hakkında bilgilendirici toplantıların yapılması (YÖK) istenmiştir. San-Tez, Teknogirişim Sermayesi Desteği gibi KÜSİ konusunda faaliyet gösteren programların “iyi uygulama örneklerinin kamuoyu ile paylaşılması” (TÜBİTAK) ve “KÜSİ uygulamalarının teşvik edilmesi ve ödüllendirilmesi” (Bakanlık) de planlanmıştır. “KÜSİ Uygulama ve Araştırma Merkezleri’nin üniversitelerde kurulması, yaygınlaştırılması ve mevcut merkezlerin daha etkin hale getirilmesi” hedeflenmiştir (YÖK). Bunların dışında Organize Sanayi Bölgelerinde “Ar-Ge destekleri, proje yazma ve teknoloji transferi hizmetleri gibi

konularında çalışacak birimlerin” yaratılması hedeflenmiştir (Bakanlık) (Resmi Gazete, 2015: 18-20).

Günümüzde bilginin iktisadi bir meta olarak pazarda satılabilir olması içeriğinden bağımsız olarak bilginin sunumuyla da ilgilidir. Büyük şirketlerin ürünlerini satmak için bilim insanlarını ve üniversiteyi araçsallaştırdıkları bilinmektedir. Braverman’ın eleştirisinde söylediği gibi, her bilimsel yöntem bilimsel değildir çünkü kapitalistin bakış açısını ya da şirketin çıkarlarını üstü örtülü bir şekilde yansıtabilmektedir. KÜSİ örneğinde algıyı oluşturmak için ödüllendirilecek başarılı örneklerin kimin için başarılı olduğunun sorgulanması gereklidir. Başarılı bulunan ve göz önünde tutulan örneklerin yanı sıra iş birliği çerçevesince üretilen bütün örneklerin de herhangi bir gizlilik olmaksızın kamuya açılmasını istemek bilimi, üniversiteyi, araştırmacıyı vergileri ile destekleyen toplumun hakkıdır.

İkinci Hedef “Hukuki Düzenlemeleri Yapmak” başlığını taşımakta ve içerisinde beş Eylem bulunmaktadır. Bu hedef altındaki eylemlerden sorumlu kuruluş ise çoğunlukla YÖK’tür. Eylemlerde akademik atamalarda -“özellikle doçentlik”- bilimsel yayın dışı faaliyetlerin -“şirket kurmak, patent sahibi olmak, sanayi ile proje üretmek vs.”- dikkate alınmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması ve “profesörlüğe atamada KÜSİ faaliyetlerine katılanlara öncelik verilmesi” ile ilgili düzenlemenin yapılma imkânlarının araştırılması (YÖK) amaçlanmıştır. KÜSİ projelerine öğretim görevlilerinin katılımını sağlayacak teşviklerin yapılması (YÖK), KÜSİ projelerine katılan akademisyenlerin bu projelerden elde ettikleri gelirlerin artırılması yönünde üniversite döner sermaye sisteminde yeniden düzenleme yapılması (YÖK) ve akademisyenlerin sanayide belli bir süre aralığında -Plan’da 5 yılda bir 3 ay veya 3 yılda bir 2 ay olarak öngörülmektedir- “akademik izin modeline” benzetilerek “geçici çalışmasına izin verilmesi” tasarlanmıştır. Sanayide çalışan yüksek lisans veya doktora mezunu personelin üniversitede ders vermesinin yolu açılmıştır (YÖK). Ar-Ge çalışmaları için üniversitelerdeki fonların artırılması yönünde “Kurum Hissesi”²⁶ sisteminin oluşturulması planlanmıştır (TÜBİTAK) (Resmi Gazete, 2015: 20-21).

İkinci Hedef’in bütününe bakıldığında öncelikle üniversite kurumunda gerçekleşmesi istenen değişimin araştırmacı olarak akademisyene yansıtılmak istendiği

²⁶ Hedef 2, Eylem 2.5:”Kurum Hissesi; Ar-Ge projelerinin yürütülmesi aşamasında kurumun olanaklarından faydalanılması karşılığında proje maliyetine bağlı olarak hesaplanan ve ilgili kurumun Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılmak üzere proje bütçesine eklenen tutardır...” (Resmi Gazete, 2015: 21).

görülmektedir. İlk olarak atama ve yükseltmelerde ölçüt olarak bilim dışı faaliyetlerin kullanılmak istenmesi kapitalizmin akademideki görüntüsünün bir yansımasıdır. Bir kapitalist ve girişimci olarak tasarlanmak istenen üniversitede meydana gelen kurumsal değişiklikler araştırmacının çalışma koşullarını da etkilemiştir. Üniversite içerisinde yer alan araştırmacılar arasında bu eylemin uygulanması ile proje alanlar-alamayanlar, şirket kuranlar-kuramayanlar, patente sahip olanlar-olamayan olmak üzere çeşitli farklılıkların ve farklılıklardan kaynaklanan hiyerarşilerin oluşması söz konusudur. Bir tarafta bilim dışı faaliyetlerde akademik kariyer yapanların varlığı üniversitede bilimsel faaliyete olan inancın zayıflamasına yol açabilmektedir.

Aynı hedef içerisinde sanayi ile iş birliğinin teşviki için akademisyenlerin maddi olarak kazançlarının artırılması ve üniversitelerdeki çalışma zamanlarının bir kısmını sanayide geçirmelerini sağlanmasının hedeflendiği görülmüştür. Bu hedef Nalbantoğlu'nun bahsettiği yuppie akademisyenin oluşmasına sebep olabilecektir. İçinde bilim ve öğrenme aşkından çok para ve kariyer yapma isteği olan akademisyenin dışında kalanların da zamanını da farklı bir çalışma alanında geçirmesi üniversite ile aralarındaki bağın kopmasına ya da zayıflamasına zemin hazırlayacaktır. Bora'nın KPSS dershaneleri üzerinden verdiği örnekte olduğu gibi bu bağın kopması sonucunda bilgisini daha fazla kazanç elde edeceği sanayiye saklamak isteyen akademisyenlerin de ortaya çıkması mümkündür. Kendisine sunulan yasal olanaklar karşısında Ulutaş'ın tezinin sonuç kısmında belirttiği gibi akademisyenin çalışmalarında ve davranışlarında etiğin geri planda kalması da ortaya çıkabilir. Bu hedef içerisindeki bir başka nokta üniversite kendi personelini sanayiye vermekte iken sanayiden de lisansüstü eğitime sahip olan “eleman” almaktadır. Üniversite dışında edinilen tecrübelerin öğrencilerle paylaşılması yararlı olabileceği gibi Rhoades'in de akademik kapitalizm içerisinde bahsettiği gibi üniversitelerden olmayan insanların iç işleyişe etki etmesine olanak sağlayabilmektedir.

Üçüncü Hedef “Finansal Kaynaklar ve Destek Mekanizmalarını Geliştirmek” amacıyla beş eylemi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. KÜSİ projelerinin gerçekleşmesi ile ülke ekonomisine etkilerinin analizinin yapılması (Bakanlık), “kamu alımlarında sanayi işbirliği projeleri yoluyla teknoloji transferi ve yerlilik oranının artırılmasının sağlanması” (Bakanlık) ilk iki eylemdir. KÜSİ planında sosyal bilimler ile ilgili olarak Ar-Ge ve inovasyon içeren çalışma yapması durumunda desteklenmesi (TÜBİTAK) istenmiştir. Üniversitelerdeki BAP çalışmalarında KÜSİ'ye öncelik verilerek

desteklenmesi (YÖK) ve Ar-Ge ve inovasyonun yerel ölçeklerde birbirinden farklı seviyelerde olan gelişme, sorun ve çözümleri üzerine bir haritalandırma yapılması (Bakanlık) (Resmi Gazete, 2015: 21) hedeflenmiştir.

Üçüncü hedef “verilen desteklerin ülkemiz gelişmişliğine olan katkısının ölçülmesi”ni (Resmi Gazete, 2015: 21) ilk eylem olarak belirlenmiştir. Burada başta Jarratt Raporu’nda ve TÜSİAD’ın çalışmalarında geçen üniversitenin kaynakları ne kadar etkili kullanıyor, sorusunun cevabının arandığı görülmektedir. Bu anlamın çıkarılmasında eylem ile ilgili kuruluşlar olarak KOSGEB²⁷ ve TÜBİTAK’ın sunulması etkili olmuştur. Ülkemizde üniversitelerin girişimciliğinin çeşitli ölçütler göz önüne alınarak ölçülüp sıralamaya tabii tutulduklarına daha önce değinilmiştir. Bilimsel bir faaliyete “verilen desteklerden” her zaman etkili sonuç alınmasını istemek bilimin kendi içsel mantığına aykırı bir durumdur. Bu durum yukarıda radyonun bulunuşu üzerinden örneklendirilmiştir. Hertz ve Maxwell’in hiçbir ticari beklenti içerisine girmeden yaptıkları çalışmalar, Marconi’nin radyoyu icat etmesine aracı olmuştur. Bu tipik örnekte olduğu gibi bilimin ne zaman bir sonuç vereceğini kestirebilmek mümkün görünmemektedir. Yine aynı hedefte sosyal bilimlerle ilgili eylemleri de bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

Dördüncü Hedef “KÜSİ Paydaşlarının İdari ve Teknik Altyapısını Geliştirmek” ile ilgilidir. İlk önce üniversitelerin bütçelerinden Ar-Ge’ye ayırdığı miktarın düzenli olarak takibini sağlamak adına üniversitelerin “Araştırma Fonu” verilerinin derlenmesi ve takip edilmesi amaçlanmaktadır (YÖK). “Mevcut araştırma altyapılarının” sanayinin sektör ve bölge temelli ihtiyaçları göz önüne alınarak iyileştirilmesi, gerek duyulan alanlara “araştırma altyapılarının kurulması”, sanayi bölgelerinde bu alanla ilgili bir eksiklik varsa “araştırma merkez ve laboratuvarları kurulması” istenmektedir (Kalkınma Bakanlığı). Ülkedeki laboratuvarların KÜSİ’nin gelişimi doğrultusunda kullanılması için, laboratuvarlar hakkında bir bilgi havuzu oluşturacak bir internet sitesinin hazırlanmaktadır (Bakanlık). Yurtdışı bursların verilmesinde “öncelikli alanlar”ın dikkate alınması istenmiştir (MEB). Kalkınma Ajansları ile KÜSİ arasında iş birliği geliştirilmesi amaçlanmıştır. Sunulan mali destek projelerine üniversiteden bir danışmanın katılımının yerel ekonominin kalkınmasına üniversitelerin aktif katılımı için önemli olduğu belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2015: 22).

²⁷ Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

Dördüncü hedefteki eylemler incelendiğinde bilimsel çalışmaların verimliliğinin ölçülmesine ek olarak üniversite bütçelerinin Ar-Ge ile ilgili denetlenmesi istenmiştir. Üniversite toplumdaki insanların vergileri aracılığıyla dolaylı olarak finanse edilmektedir. Araştırma bütçelerinin oluşturulması da yine toplumun vergileri ile sağlanmaktadır. Üniversite bütçesinin sanayinin ölçütleri temel alınarak denetlenmesi mali özerklik açısından sıkıntılar yaratabilmektedir. Atama ve yükselme kriterlerinde olduğu gibi yurtdışı burs verilmesinde ve bir önceki hedefin BAP ile ilgili eyleminde de KÜSİ ile ilgili ayrıcalıklar tanınmaktadır. Köklerini, öğrenmek isteyenler ile öğretmenler arasındaki birliktelikten alan üniversitede sistemin dışında kalan araştırmacılar dezavantajlı duruma düşmektedirler.

Beşinci Hedef'te "Nitelikli İnsan Kaynağını Geliştirmek" amacıyla beş eylem gerçekleştirilecektir. Lisans ve lisansüstü eğitimleri sırasında öğrencilerin yurt içindeki veya dışındaki firmalarda teknolojik gelişim konusunda çalışmalarını için "İşbirliğine Dayalı Eğitim Modeli" kurulmaktadır (YÖK). Lisans sonrası eğitimin KÜSİ'yi destekleyecek şekilde geliştirilmesi amacıyla "Tematik Sanayi Lisansüstü Programları"nın kurulması ile doktora eğitimine ve sonrasına özen gösterilmesi istenmektedir²⁸ (YÖK). Meslek Yüksekokullarındaki ders programlarının KÜSİ'yi geliştirecek şekilde düzenlenmesi beklenmiştir (YÖK). Bu durumun bir benzeri lisans ders programları için de tasarlanmıştır. Bu açıdan lisanstaki öğrencilerin "girişimcilik, proje geliştirme, FMH²⁹ ve Ar-Ge yönetimi" alanlarında dersler alması istenmiştir (YÖK) (Resmi Gazete, 2015: 23).

Eğitimde kullanılan kaynaklar ve verilen derslerin içeriği, siyasal ve ekonomik amaçlar taşımaktadır. Konu hakkında Antik Yunan'da eğitimde kullanılan destanlardan Sanayi Devrimi ile birlikte eğitim müfredatına giren doğa bilimlerine kadar birçok örnek verilebilir. Beşinci hedefin eylemlerinde de görüleceği üzere "girişimcilik", "fikri mülkiyet", "Ar-Ge" gibi dersler açılması istenmiş ve soyluların doğuştan gelen yönetme özelliklerini destanlarla tekrarlanarak aktarılmasında olduğu gibi bu dersler aracılığıyla da özünde, düşünceye bir mülk, bilgiye değerlendirilmesi gereken bir meta olarak bakan nesillerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Lisans ve lisansüstü derslerin içeriği bir işçinin, organik aydının, sanayinin sorunlarını çözen uzmanların yaratılması üzerine

²⁸ Hedef 5, Eylem 5.2: "... Kaliteli araştırma faaliyetlerini ancak doktoralılar yapabileceğinden, doktora ve doktora sonrası eğitime ağırlık verilecektir..." (Resmi Gazete, 2015: 23).

²⁹ Fikri Mülkiyet Hakları

tasarlanmaktadır. Althusser'in dile getirdiği gibi erken yaşlardan lisansüstü eğitime kadar okulun kapitalizme hizmet eden ideolojik aygıt oluşu, ilgili hedef başlığındaki eylemlerde de ortaya çıkmaktadır. Sanayinin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını eğitim sürecinin içerisinde yetiştirmenin planlandığı bu eylemler aynı zamanda girişimci üniversite anlayışıyla da örtüşmektedir.

Plan'ın son eylemleri "FSMH'yi Korumak ve Ticarileştirme" başlığı altında altıncı hedefte üç adet olarak belirlenmiştir. İlk olarak sanayicilerin patentin ne olduğu, ekonomik açıdan ne anlama kendilerine açıklanacak ve bu alandaki "başarı öyküleri" anlatılacaktır (TPE³⁰). Teknogirişimcilere fikrin nasıl ticarileştirileceği hakkında bilgi verilmektedir (TÜBİTAK). Bakanlık tarafından desteklenen projelerin sonucu ve bu sonucun ticarileştirilme durumu takip edilmektedir (Bakanlık) (Resmi Gazete, 2015: 24). Son hedef ve eylemler, akademik kapitalizm koşullarında, bilginin yasalar çerçevesince paraya dönüştürülmek üzerine saklanması üzerine yoğunlaşmıştır. İlk olarak sanayi çevrelerinin bu alandaki bilgi eksikliklerin giderilmesi için patentin tanıtılmasına uğraşmıştır. Sonuçların Bakanlık tarafından takip edileceği, sorumlu olmasa bile ilgili kuruluş olarak TÜBİTAK'ın bulunduğu bu hedefte, patentle ilgili bazı noktalar eksik kalmıştır. Patent alınmak üzerine saklanılan bilgilerden dolayı, çeşitli çalışma alanlarında bilgi eksikliğinin ortaya çıkabileceğinden ve bunun nasıl önleneceğinden bahsedilmemiştir. Sanayinin üniversite imkânlarını ve araştırmacıların emeklerini Bernal'in de ifade ettiği yasal bir şantaj elde etme amacıyla kullanması durumunda ne yapılacağı belirtilmemiştir. Plan'da yazılanlardan anlaşıldığı üzere Bakanlık tarafından patent bilginin ticarileştirilmesi konusunda bir çıktı olarak görülmektedir. Bununla birlikte bilimin ilerleyişi, bilginin birikerek ilerlemesi sayesinde gerçekleşmektedir. Oysa patent almak için sanayi tarafından verilerin saklanması da söz konusudur. Çalışma içerisinde sıklıkla değinildiği üzere radyonun gerçekte tek bir mucidi bulunmamaktadır. Radyo birbirinden bağımsız olarak çalışan bilim insanlarının çalışmaları sonucunda üretilmiştir. Verilerin araştırmacılarla izne bağlı olarak paylaşılması KÜSİ içerisinde de zayıf bir taraf olarak değerlendirilmiş ancak hedef ve eylemlerde bu zayıf ortadan kaldırılması için bir çaba gösterilmemiştir.

³⁰ Türk Patent Enstitüsü

SONUÇ

Tarihsel sürecin büyük bir kısmında farklı kavramsallaştırmalar ile anılsa da üniversite kurumuna karşılık gelecek yapılara rastlanmıştır. Bir kurum olarak üniversite çeşitli rollere bürünmüş, ekonomik, siyasi ve kültürel işlevler edinmiştir. Örneğin Orta Çağ kentlerindeki oluşumları ve varlıklarını sürdürme çabaları incelendiğinde, üniversitelerin, elindeki imkânları genişletmek ve geliştirmek adına dini, siyasi, iktisadi alanda çeşitli güç odaklarıyla ilişkiler geliştirdikleri görülmüştür. Ancak, üniversiteler sadece siyasi ve iktisadi meseleler ile ilişkilendirilemez. Üniversitelerin özgürlük ve özerklik mücadeleleri, öğreten ve öğrenen arasında kurdukları farklı birliktelik biçimleri de önemli tartışma unsurlarıdır. Günümüzde ise üniversitelerin temeline farklı bir boyut yerleşmiştir. Artık dünyadaki üniversitelere model olarak gösterilen üniversite anlayışı, girişimci üniversite anlayışıdır. Bu anlayış içinde genel olarak eğitime, insana ve bilime kapitalist bir mantık çerçevesinde yaklaşılmaktadır. Üniversitelerin özünü adeta belli bir ücret karşılığında bilginin insanlar arasında aktarılması oluşturmaya başlamıştır. İktisadi ilişkilerin, üniversitelerin erken dönemlerinde olduğu gibi, günümüzde de mevcut olması kaçınılmazdır. Eleştiriye konu olan nokta, üniversitelerin kısa vadede oluşacak ekonomik getiri beklentisinin içine yerleştirilerek, piyasanın işleyişine bırakılmasıdır. Bu anlamda üniversitenin kendisinin salt ticari bir işletme veya sanayinin isteklerini karşılayacak bir Ar-Ge birimi olarak görülmesi, eksik bir tanımlama girişimi olmaktadır.

Çalışmada, üniversitenin sanayi ile girdiği iş birliğinin gelişmesinde üç ana aşama saptanmıştır: başlangıç evresi olan Sanayi Devrimi'nin yaşandığı dönem, ardından özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD etkisinin yoğun olarak hissedildiği dönem ve son olarak, 1980 sonrası yaşanan iktisadi değişimleri yansıtan dönem. Sanayi Devrimi ile birlikte öncelikli olarak doğa bilimleri, üniversiteler ve sanayi arasında bir ilişki başlamıştır. Bu aşamada üretim maliyetlerinin düşürülmesi, sermayenin artırılması, emek gücünün yeniden üretilmesi gibi meseleler olmak üzere pek çok alanda üniversitelerin araştırma faaliyetlerinden yararlanılmıştır. Üniversitelerin şirketlere ekonomik bir güç sağlaması zaman içerisinde -özellikle dünya savaşları ile- devletlerin de çeşitli alanlarda bu güçten faydalanmalarının yolunu açmıştır. Bu süre zarfında üniversitelerde gerçekleşen olumlu değişimlerin yanı sıra, eğitim ve bilimin içeriğinde

yaşanan tahribatı da görmek gerekmektedir. KÜSİ Planı her iki durum açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

KÜSİ, 1980'lerden itibaren Türkiye'nin kendine özgü koşulları içerisinde sürdürmeye ve geliştirmeye çalıştığı ÜSİ'nin farklı bir aşamasıdır. ÜSİ'nin dünyadaki gelişiminde olduğu gibi Türkiye'deki gelişiminde de çeşitli aşamalara dayanan bir dönemlendirme yapılması mümkündür. Bu aşamaların ilk bölümü 1980'li yıllardan 2000'li yıllara, ikinci bölümü ise 2000'lerden günümüze kadar yapılabilir. Bu tarihlerde siyasi yapıda istikrarsızlıklar da yaşanmış; 2002 yılından itibaren günümüze kadar iktidarda kalabilen bir partinin varlığına da şahit olunmuştur. Her iki durumda da iktidara gelen parti ya da partilerden bağımsız olarak devletin resmî belgelerinde ve toplantılarında ÜSİ'nin geliştirilmesi için sürekli bir çaba içerisinde girildiği gözlemlenebilmektedir. Bu çabaların sürdürülmesi için iş dünyası kendi organik aydınları ile kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Bu konuda başta Weber, Gramsci ve Althusser'e atıfla, kapitalizmin işlerlik kazandırılması, çelişkilerinin örtülmesi, sorunlarının giderilmesi için ihtiyaç duyulan insan kaynağının yaratılmasında ve bilginin üretilmesinde üniversitelerin önemli rol aldığı Türkiye'de tespit edilmiştir.

Çalışmada, üniversiteden hem özgür, özerk, demokratik ve toplumsal sorumlulukların bilincinde olmasının; hem de rekabetçi, kalite odaklı, piyasaya duyarlı bir ekonomik kalkınma çabasına ortak olmasının beklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu beklentilerin her zaman birbiriyle örtüşmesi söz konusu olamaz. Hatta toplumsal sorumluluk bilinci ile piyasanın beklentileri birbiri ile çelişkili de olabilir. Diğer yandan farklı çıkarlara sahip pek çok tarafın yönetimde söz sahibi olduğu bir üniversitenin aynı yönde karar vermesi de makul bir yaklaşım değildir. Bu nedenle ÜSİ'yi ilgilendiren belgelerde sıklıkla iş birliğindeki uyumsuzlıklardan, zayıf taraflardan, çıkarların örtüşmemesinden bahsedilmektedir. Devlet veya sanayi tarafından sağlanan imkânlarla yapılan araştırmaların çıktılarının kontrol edilmesi, üniversitedeki özerklik ve özgürlüğü sınırlandırıcı ve zedeleyici durumların doğmasına sebep olabilmektedir. Araştırma bulguları, rakamlar, formüller, hipotezler, tezler gibi gerçeği ortaya çıkarmak için yapılan bilimsel çalışmaların, daha fazla para kazanmak veya daha azını kaybetmek için değiştirilmesi, saklanması bilimin inandırıcılığına gölge düşürmektedir. Sayıları artırılabilir olan örnekler KÜSİ'de karşımıza çıkmaktadır.

KÜSİ'de, üniversiteyi iş birliği sürecinin içine daha fazla çekmek ve düzenli olarak iş birliği içinde yer almasını sağlamak adına çeşitli adımlar atılmıştır. Bilim

insanlarından oluşan grupların sanayi ve devletle daha çok iletişim halinde olduğu bir yapılanma tasarlanmıştır. Üniversite ve bilim insanlarından beklenen ise gerektiğinde bu iki yapıya karşı da eleştiriler getirebilmesidir. Türkiye örneğinde ele alındığında ise üniversiteler öğrenci-öğretmen birlikteliklerinden ziyade merkezi bir yapı içerisinde doğup gelişmişlerdir. KÜSİ planında bakanlıkların merkez teşkilatlarının yanı sıra taşra teşkilatları, valilikler de yer almaktadır. KÜSİ öncesi girişimler üniversiteyi özüne aykırı bir biçimde “yerelleş” tirmekte ve yerel sorunlara çözüm üretecek bir aygıtı indirgemektedir. Üniversite ise gerçekte evrensel açılan bir bilgi kapısıdır. Türkiye’de gerçekleştirilmesi istenen yapıda üniversitenin kapısı esnafa, organize sanayi bölgelerine açılmaktadır. Bu ilişkide yerel ekonomik iş ilişkilerinin yanı sıra yerel siyasal ilişkiler de söz konusu olmaktadır. Böylelikle KÜSİ “taşra” üniversitelerini daha fazla güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra çalışma grubunun KÜSİ konusunda diğer üniversitelerde “bilinçlendirme” yapmak üzere görevlendirilmesi ve il planlama ve geliştirme kurulunun da düzenli olarak sanayinin sorunları ile ilgili toplanması üniversiteyi burjuvazinin organik aydın yetiştiren kurumuna dönüştürmektedir. Toplumun, bilim insanı olarak üniversitelerdeki öğretim görevlilerinden beklentisi ise akademik çalışmalarında objektif olmalarıdır. Üniversitenin KÜSİ aracılığıyla girdiği ilişkiler ağına ve üstlendiği görevlere bakıldığında araştırmaların objektif yapılmalarının önünde tehlikeler mevcuttur.

KÜSİ, özünde ülkenin teknolojik alanda ilerlemesi, ekonomik olarak kalkınmasının sağlanması için ÜSİ’nin daha da geliştirilmesini hedeflemiştir. Bunun için gerekli duyulan bilimsel araştırmaların yapılması, araştırmacıların bu doğrultuda yönlendirilmesi için araştırmacılara -öğrenci veya akademisyen- bir takım maddi ve akademik anlamda teşvikler verilmektedir. Lisans ve lisansüstü derslerin ve bilimsel çalışmaların içeriklerinin belirlenmesinde iş birliğine fayda sağlaması bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Akademisyenlerin üniversite dışında sanayide çalışmalarını, sanayideki lisansüstü eğitim almış çalışanların da üniversite de ders vermelerini kolaylaştıracak düzenlemeler yapılması istenmektedir. Ülke ekonomisi ve sanayi açısından iyi bir sonuç elde etmek amacıyla verilen bu teşvikler, üniversitedeki yapının bozulmasına ve araştırmacılar arasında eşitsizliğin doğmasına yol açabilmektedir. KÜSİ ile ilgili bilimsel araştırmaların ekonomik ve akademik anlamda “sınıf” atlamayı kolaylaştıracak bir yapıya bürünmesi özellikle sosyal bilimler ile ilgili alanlarda çalışmalar yapan araştırmacıları dezavantajlı bir konumda bırakmaktadır. Bunun yanı

sıra üniversitedeki fen bilimlerinde -fizik, kimya, mühendislik vb.- ile ilgili bölümlerde bilginin yanı sıra tecrübe kazanımı da son derece önemlidir. Akademisyenlerin sanayide çalışmaları ve sanayideki çalışanların da gerekli şartları sağlamaları ile üniversitede ders vermeleri bu kazanım içinde değerlendirilebilir. Ancak sanayide çalışarak elde edilen gelirin üniversitede kazanılandan daha fazla olması ileride sorunlara yol açabilir. Öğrenci ve akademisyen üniversitenin temelini oluşturan iki önemli insan grubudur. Bu gruplar arasında proje alanlar ve almayanlar, sanayide veya üniversitede çalışanlar gibi ikili bir ayrımın yaratılmaması gereklidir.

KÜSİ planında sanayiciye, araştırmacıya ve devlete istediklerini elde etmelerini kolaylaştıracak düzenlemeler tasarlanmıştır. Bununla birlikte bilimsel etik değerlere dikkat çekilmesi noktasında planın eksik kaldığı görülmektedir. Bilim insanlarının akademik çalışmalarında kullanacakları veriler için şirketlerden izin alınması planın zayıf bir tarafı olarak gösterilse de planda bilimsel çalışmaların sürdürülmesi esnasında etik değerlerin nasıl korunacağına yer verilmemiştir. Örneğin, planda patent, sanayicilere öneminin tanıtılması gereken ekonomik bir değer olarak sunulmuştur. Ancak Bernal'in ifadelerinde yer verildiği üzere patent bir buluşun iktisadi bir ürüne dönüşmesinin yanı sıra ticari rekabeti sürdürmek, yeniliğin ortaya çıkmasını engellemek işlevini de üstlenebilmektedir. Bu anlamda sanayicilerin patentin önemini hangi açıdan ele alacaklarının takibi de önemli bir konudur. Sonuçta üniversitelerdeki bilimsel çalışmalar halkın ödediği vergilerle finanse edilmektedir. Bu çalışmaların sonuçlarının takibini yapmak da sorumluluğu yansıtmaya açısından elzemdir. Patent konusunda yaratılmak istenen algı başarılı işbirliği örnekleri konusunda da ortaya çıkmaktadır. Çalışmada Braverman ve Taylor örneği üzerinden değinildiği gibi bilimsel bir çalışmanın başarısı göreceli bir konudur. Sanayici için başarı üretim maliyetlerini düşürmek ve elde ettiği kârı arttırmaktır. Böyle bir başarıyı elde etme adına KÜSİ aracılığıyla insana ve çevreye zarar verici bilimsel çalışmaların yapılıp yapılmadığı bilmek bütün toplumun hakkıdır. Bu yüzden algı yaratmak amacıyla sadece başarılı sayılan örneklerin değil bütün örneklerin kamuya açıklanması gerekmektedir.

Üniversite, sanayi ve devlet arasında meydana gelen, teknolojik ve ekonomik bir gelişimi temel alan tüm bu ilişkilere karşı mutlak bir karşı koyuş sergilenemez. KÜSİ planının “*Triple Helix*” modelinin, devletin, iş dünyasının ve akademik çevrelerin bu konu hakkında yazdıklarının analizi, eşit ve birbirinin çıkarlarını gözetken bir iş birliğinin bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca üniversite ve sanayi arasındaki iş

birliği için yapılan düzenlemeler, üniversitenin yapısında ve özünde tahribatlar meydana getirebilmektedir. Eğitim, araştırma, bilim, üniversitelerin özerkliği gibi konularda yaşanan bu tahribat toplumda üniversitelere karşı olumlu algıyı sarsmaktadır. Amaçlanan iktisadi kalkınma, dünyadaki teknolojik gelişmeleri yakalayabilen refaha ulaşmış bir toplum ise bunu gerçekleştirmek ancak güçlü üniversitelerle mümkün olabilir. Sonuç olarak üniversite, sanayi ve devlet arasındaki ekonomik temelli bu iş birliğinde bilimi ve üniversiteyi koruyacak, taraflar arasında eşitliği sağlayacak eylemlerin tasarlanıp hayata geçirilmeleri gelecek nesiller ve iş birliğinde başarı sağlamak için vazgeçilmez bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, E. C. (2023). *Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği Kapsamında Türkiye’de Faaliyet Gösteren Teknoloji Transfer Ofislerinin VZA Yöntemi İle Göreli Etkinliklerinin Analizi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, Alanya.
- Akçi, Y. (2004). *Üniversite Sanayi İşbirliği ile İlgili Sanayici Algıları (Gaziantep İli Organize Sanayi Örneği)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Akçomak, İ. S., Erdil, E., Pamukçu, M. T., Tiryakioğlu, M. (2016). “Bilgi, Bilim, Teknoloji ve Yenilik: Kavramsal Tartışma”, içinde *Bilim, Teknoloji ve Yenilik*, Akçomak, İ. S., vd. (drl.), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, s. 19-46.
- Akdoğan, A. (2007). “Üniversite-Sanayi İşbirliğinde Tarafların Beklentileri ve Beklentileri Etkileyen Bir Faktör Olarak Yenilik Kültürü”, içinde *Üniversitelerdeki Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği: Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yeniden Yapılandırılmasının Gereklilikleri*, Yıldız, R. (ed.), Detay, Ankara, s. 85-104.
- Akış, I. (2020). “Günümüzde Bilim Emekçisi Olmak”, *Madde, Diyalektik ve Toplum*, Cilt 3 Sayı 4, s. 355-358.
- Akman, H. (2019). *Üniversite-Sanayi İşbirliği Bağlamında Üniversitelerin ve Organize Sanayi Bölgelerinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Beklentileri: Karaman İli Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Akşit, B. (2004). “Bilgi Toplumu ve Üniversiteler”, içinde *Nasıl Bir Üniversite?*, Aktan, C. C. (ed.), Değişim, İstanbul, s. 121-158.
- Aktan, C. C. (2004). “İdeal Bir Üniversite İçin On Temel İlke”, içinde *Nasıl Bir Üniversite?*, Aktan, C. C. (ed.), Değişim, İstanbul, s. 13-21.
- Aliu, D. (2020). *Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği Sürecinde Arayüzlerin Etkinliği: Nitel Bir Değerlendirme*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Alpkaya, G., Tellal, E. (1999). “Türkiye’de Üniversitenin Gelişimi ve YÖK”, *Toplum ve Hekim*, Cilt 14 Sayı 4, s. 283-292.

- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık), İletişim, İstanbul.
- Althusser, L. (2006). *Yeniden-Üretim Üzerine*, (çev. A. Işık Ergüden, Alp Tümertekin), İthaki, İstanbul.
- Altundemir, M. E., Cibo, H. (2015). “Yükseköğretimin Finansmanı Konusunda Üniversitelerin Görüşleri: YÖK Yasa Tasarısı Çerçevesinde”, *Maliye Araştırmaları*, Cilt 1 Sayı 3, s. 67-86.
- Anadolu Ajansı. (2018). ASELSAN’dan araştırma üniversiteleriyle iş birliği, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/aselsandan-arastirma-universiteleriyle-is-birligi/1083332>, Erişim Tarihi: 21.09.2023.
- Arap, İ. (2008). “Türkiye’nin Bilim ve Teknoloji Politikaları ve Avrupa Birliği”, içinde *Bilim ve İktidar*, Dipnot, Ankara, s. 324-342.
- Aristoteles. (1975). *Politika*, (çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aslan, E. (2013). “Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği”, *Anahtar Dergisi*, Sayı 295, 4-5.
- Attie, A. (2020). From Student Debtor to Soldier, *In These Times*, <https://inthesetimes.com/article/student-debt-military-schools-recruitment-college-loans-education-race>, Erişim Tarihi: 06.05.2023.
- Aydın, M. (2004). “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1 Sayı 1, s.33-60.
- Aytaç, K. (1992). *Avrupa Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul.
- Bahçeci, A. (2019). *Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği (KÜSİ) Kapsamında İllerin Durumunun ve Potansiyelinin Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balaban, U. (2012). “Türkiye’de Yükseköğretim Reformu ve ABD’de Endüstri-Üniversite İlişkinin Tarihi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 67 Sayı 4, s. 25-61.
- Baldwin, D. L. (2021). The Rise of the UniverCity, *Jacobin*, (interview by Meagan Day), <https://jacobin.com/2021/09/university-cities-urban-development-gentrification>, Erişim Tarihi: 20.04.2023.
- Baş, İ. M. (2008). “Sosyal Bilimler ve Ekoloji”, içinde *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis, İstanbul, s. 209-220.
- Beck, U. (2014). *Risk Toplumu*, (çev. Kâzım Özdoğan, Bülent Doğan), İthaki, İstanbul.

- Bernal, J. D. (2009). *Tarihte Bilim 1*, (çev. Tonguç Ok), Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Bernal, J. D. (2011). *Bilimin Toplumsal İşlevi*, (çev. Tonguç Ok), Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Bhatnagar, A. (2021). We Can't Trust the Market with Scientific Knowledge, *Tribune*, <https://tribunemag.co.uk/2021/08/we-cant-trust-the-market-with-scientific-knowledge/>, Erişim Tarihi: 09.07.2023.
- Bok, D. (2007). *Piyasa Ortamında Üniversiteler*, (çev. Barış Yıldırım), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Bolay, S. H. (2011). “Çağdaş Üniversitede Neler Önem Kazanmaktadır?”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Sayı 3, s. 105-112.
- Bora, T. (2015). “KPSS’ye Sığındım...”, içinde *Boşuna mı Okuduk?*, Bora, T., Bora, A., Erdoğan, N., Üstün, İ., İletişim, İstanbul, s. 259-273.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye*, (çev. Çiğdem Çidamlı), Kalkedon, İstanbul.
- Britannica. (2023). University, <https://www.britannica.com/topic/university#ref96319>, Erişim Tarihi: 10.09.2023.
- Brun, J. (2007). *Platon ve Akademia*, (çev. İsmail Yerguz), Dost, Ankara.
- Buğra, A. (2010). *Devlet ve İşadamları*, (çev. Fikret Adaman), İletişim, İstanbul.
- Bush, V. (1945). *Science The Endless Frontier*, United States Government Printing Office, Washington.
- Charle, C., Verger, J. (2005). *Üniversitelerin Tarihi*, (çev. İsmail Yerguz), Dost, Ankara.
- Chomsky, N. (1998). “Soğuk Savaş ve Üniversite”, içinde *Soğuk Savaş ve Üniversite*, (çev. Musa Ceylan), Kızılelma, İstanbul, s.187-207.
- Churchill, W. (1946). ‘Iron curtain’ speech, *The National Archives*, <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/cold-war-on-file/iron-curtain-speech/>, Erişim Tarihi: 03.12.2023.
- Clark, B. R. (2004). *Sustaining Change in Universities*, Open University, Maidenhead.
- Clark, B. R. (2005). “The Character of the Entrepreneurial University”, *International Higher Education*, Issue 38, s. 2-3.
- Cohen, A. M., Kisker, C. B. (2010). *The Shaping of American Higher Education*, Jossey-Bass, San Francisco.

- Committee of Vice-Chancellors and Principals. (1985). Report of the Steering Committee for Efficiency Studies in Universities, *Committee of Vice-Chancellors and Principals*, <https://education-uk.org/documents/jarratt1985/index.html>, Erişim Tarihi: 07.12.2023.
- Coşkun, M. (2010). *Kurumsal İmaj Bağlamında Üniversite Sanayi İşbirliği: Kütahya İlinde Bir Uygulama*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Coşkun, H. E. (2018). “Sanayi Neden Üniversite İle İşbirliği Yapar?”, *TSE Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, Sayı 666, s. 26-31.
- Çapan, F., Güvenç, B. (2017). “Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 6 Sayı 18, s. 629-640.
- Çetin, M., Orman, K. (2009). Gelişmemiş İllerde Kurulan Üniversitelerin; Üniversite-Sanayi İşbirliğinde Sanayileşmiş İller ve Üniversitelerden Beklentileri, *Üniversite-Sanayi İşbirliği Ulusal Kongresi, 7-8 Mayıs, Eskişehir*, s. 203-210.
- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite ve Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*, Yükseköğretim Kurulu, Ankara.
- Çiğdem, A. (2008). “Eleştirel Teori, Bilim ve Akademi”, içinde *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis, İstanbul, s. 260-265.
- Deighton, H. J. (2016). *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*, (çev. Hande Kökten Ersoy), Homer, İstanbul.
- Dışişleri Bakanlığı. (2023). Türkiye-AB Gümrük Birliği, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 21.09.2023.
- DPT. (1963). *Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- DPT. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- DPT. (1973). *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2023.

- DPT. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani_1979_1983.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- DPT. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- DPT. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Altinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1990-1994.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- DPT. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1996-2000.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- DPT. (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun-Vadeli-Strateji-ve-Sekizinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-2001-2005.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- DPT. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu-Kalkinma-Plani-2007-2013.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- Dura, C. (1994). “Üniversite-Sanayi İşbirliği Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 49 Sayı 3, s. 101-117.
- Durkheim, E. (2014). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (çev. Özcan Doğu), Doğu Batı, Ankara.
- Eflâton. (1989). *Mektuplar*, (çev. İrfan Şahinbaş), MEB, İstanbul.
- Elmacı, İ. (2015). “Bilim Politikası Çalışmalarında Bütünsellik Arayışı ve ‘Türk Bilim Politikası 1983-2003’”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 55 Sayı 1, s. 55-68.
- Ersoy, N., Kaya, H. (1997). “Üniversite Sisteminde Tıkanıklık ve Yeni Arayışlar”, içinde *Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler*, Akalın, E., vd. (yay. haz.), Bağlam, İstanbul, s. 281-285.

- Etzkowitz, H., Leydesdorff, L. (1998a). "The Endless Transition: A 'Triple Helix' of University-Industry-Government Relations", *Minerva*, Volume 36 Issue 3, s. 203-208.
- Etzkowitz, H., Leydesdorff, L. (1998b). "A Triple Helix of University-Industry-Government Relations: Introduction", *Industry and Higher Education*, Volume 12 Issue 4, s. 197-201.
- Etzkowitz, H., Leydesdorff, L. (2000). "The dynamics of innovation: from National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of university-industry-government relations", *Research Policy*, Volume 29 Issue 2, s. 109-123.
- Fakültesi, S. B. (2013). "Forum II- YÖK Yasa Tasarısı", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 49, s. 153-178.
- Fernando, L. (1989). "The Lima Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education", *Higher Education Policy*, Volume 2 Issue 1, s. 49-51.
- Ferrarotti, F. (2008). "Endüstri Devrimi ve Bilim, Teknoloji ve İktidarın Yeni Nitelikleri", içinde *Bilim ve İktidar*, Mayor, F., Forti, A. (çev. Mehmet Küçük), TÜBİTAK, Ankara.
- Flexner, A. (2018). "Faydasız Bilginin Faydası", içinde *Faydasızlığın Faydası: Manifesto*, Ordine, N., (çev. Leyla Tonguç Basmacı), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, s. 121-134.
- Forti, A. (2008). "Eskiçağ'da Bilim, Felsefe ve İktidar", içinde *Bilim ve İktidar*, Mayor, F., Forti, A., (çev. Mehmet Küçük), TÜBİTAK, Ankara, s. 13-22.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma*, (çev. Suat Kemal Angı), Dost, Ankara.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*, (çev. Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan), Doğu Batı, Ankara.
- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2009). GATT Bilgilendirme Rehberi, https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararasi_mevzuat/gatt95.pdf, Erişim Tarihi: 19.09.2023.
- Gimpel, J. (2004). *Ortaçağ'da Endüstri Devrimi*, (çev. Nazım Özüaydın), TÜBİTAK, Ankara.
- Göker, A. (2008). Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politika Tasarımlarında 'Üniversite-Sanayi İşbirliği',

<https://www.inovasyon.org/images/makaleler/ayk/AYK.Cukurova.Uni.Haz.2008.pdf>, Erişim Tarihi: 03.08.2023.

- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve Toplum*, (çev. Vedat Günyol, Ferit Edgü, Bertan Onaran), Çan, İstanbul.
- Gulbenkian Komisyonu. (2018). *Sosyal Bilimleri Açın*, (çev. Şirin Tekeli), Metis, İstanbul.
- Gül, M. (2021). “Bilim ve İktidar İlişkisi: Manhattan Projesi Örneği”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı 43, s. 53-80
- Güllüpnar, F. (2015). “Türkiye’de İktisadi Dönüşümler ve Eğitim Politikaları”, içinde *Türkiye’de Eğitim Politikaları*, Gümüş, A. (ed.), Nobel, Ankara, s. 187-212.
- Gümüş, A. (2011). “Üniversiteleri Avrupa Yükseköğretim Alanına (AYA) Bağlamak: Doğramacı, Gürüz, Teziç ve Özcan Dönemleri Boyunca 70 Yıllık Süreklilik”, içinde *5. Üniversite Kurultayı, 15-16 Ekim 2010 ODTÜ/Ankara*, Orta Doğu Öğretim Elemanları Derneği, Ankara, s. 75-94.
- Gümüş, A., Kurul, N. (2011). *Üniversitelerde Bologna Süreci Neye Hizmet Ediyor?*, Eğitim Sen, Ankara.
- Gürüz, K., Şuhubi, E., Şengör, A. M. C., Türker, K., Yurtsever, E. (1994). Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji, *TÜSİAD*, İstanbul.
- Gürüz, K. (1999). “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Türk Yükseköğretim Sistemi”, içinde *Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Bilim*, TÜBA, Ankara, s. 1-51.
- Hançerlioğlu, O. (2008). *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Harvard Business School. (2023). <https://www.hbs.edu/about/history/Pages/default.aspx>, Erişim Tarihi: 07.04.2023.
- Harvey, D. (2015). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, (çev. Esin Soğancılar), Sel, İstanbul.
- Harvey, F. (2022). Universities must reject fossil fuel cash for climate research, say academics, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/science/2022/mar/21/universities-must-reject-fossil-fuel-cash-for-climate-research-say-academics>, Erişim Tarihi: 24.06.2023.
- Hatipoğlu, M. T. (1997). “Türkiye’de Üniversite Yasalarında Tanım, Amaç ve İlkeler”, içinde *Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler*, Akalın, E., vd. (yay. haz.), Bağlam, İstanbul, s. 25-30.

- Hatipoğlu, M. T. (2015). *Üniversite Üzerine Dertleşİ, Selvi, Ankara.*
- Headrick, D. R. (2022). *Teknoloji Tarihi*, (çev. Beyza Akatürk), İnkılap, İstanbul.
- Hessen, B. (2016). “Newton’un Principia’sının Toplumsal ve Ekonomik Kökenleri”, içinde *Bilim Sosyolojisi*, Balkız, B., Öğütte, V. S. (ed.), (çev. Eren Buğlalılar), Doğu Batı, Ankara, s. 65-147.
- Hisarcıklıoğlu, M. R. (2014). “Sunuş”, içinde *Üniversite Sanayi İşbirliğinde Sanayi Kesiminin Beklentileri ve Sorunları*, Yardımcı, A., Müftüoğlu, E. B., TOBB, Ankara, s. V.
- Hobsbawm, E. J. (2003a). *Sanayi ve İmparatorluk*, (çev. Abdullah Ersoy), Dost, Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (2003b). *Sermaye Çağı 1848-1875*, (çev. Bahadır Sina Şener), Dost, Ankara.
- Hoffman, S. G. (2012). “Academic Capitalism”, *Contexts*, Volume 11 Issue 4, p. 12-13.
- Huberman, L. (2005). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Murat Belge), İletişim, İstanbul.
- Işıklı, A. (2002). “Yüksek Öğrenimin Özelleştirilmesi”, *Mülkiye*, Cilt 26 Sayı 234, s. 9-20.
- Işıklı, A. (2011). “Siyasal İktidar ve Üniversiteler”, içinde *5. Üniversite Kurultayı, 15-16 Ekim 2010 ODTÜ/Ankara*, Orta Doğu Öğretim Elemanları Derneği, Ankara, s. 23-37.
- İnal, K. (2013). “Türkiye’de Büyük Burjuvazi ve Eğitim”, *Eğitim Bilim Toplum*, Cilt 11 Sayı 42, s. 27-64.
- İzmen, Ü. (2021). *Yeni Bir Anlayışla Geleceği İnşa: İnsan Bilim, Kurumlar, TÜSİAD*, İstanbul.
- Jessop, B. (2021). *Devlet Teorisi*, (çev. Ahmet Süreyya Özcan), Phoenix, Ankara.
- Jenkins, I. (1993). *Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, (çev. Hasan Malay), Arkeoloji ve Sanat, İstanbul.
- Kalfa, C. (2005). “Küreselleşme: Devlet Eliyle Neo-Liberal Dönüşüm”, *Toplum ve Hekim*, Cilt 20 Sayı 1, s. 28-35.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2023.

- Kansu, E. (2008). "Tıp Doktorları ile İlaç Endüstrileri Arasındaki İlişkilerde Etik İlkeler", içinde *Bilim Etiği Elkitabı*, Erzan, A. (ed.), TÜBA, İstanbul, s. 54-55.
- Kant, I. (1979). *The Conflict of Faculties Der Streit der Fakultäten*, (çev. M. J. Gregor), Abaris, New York.
- Kant, I. (1999). "An answer to the question: What is Enlightenment?", içinde *Practical Philosophy*, Gregor, M. J. (çev. ve ed.), Cambridge University, Cambridge, s. 11-22.
- Kant, I. (2015). "Fakültelerin Birbirleriyle İlişkisi Üzerine", *ViraVerita E-Dergi*, (çev. Ezgi Demir Oralgöl), Sayı 2, s. 89-104.
- Karagöl, E. T. (2019). Prof. Dr. Karagöl: 24 Ocak Kararları Türkiye Hikayesinin Yönünü Değiştirdi, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/prof-dr-karagol-24-ocak-kararlari-turkiye-hikayesinin-yonunu-degistirdi/1372227#>, Erişim Tarihi: 14.09.2023.
- Karataş, Ş. (1990). "Vakıf Üniversiteleri", *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı 7, s. 87-101.
- Kasap, S. (2020). 39 yılı geride bırakan YÖK bilim hayatına yön verecek yeni projelere imza atıyor, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/39-yili-geride-birakan-yok-bilim-hayatina-yon-verecek-yeni-projelere-imza-atiyor/2034154>, Erişim Tarihi: 18.08.2023.
- Katznelson, I. (1998). "Liberalizmin Bekçisi Olarak Siyaset Bilimi", içinde *Soğuk Savaş ve Üniversiteler*, (çev. Musa Ceylan), Kızılelma, İstanbul, s. 245-267.
- Kavrakoğlu, İ., Gedik, S., Balkır, M. (2002). Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi, *TÜSİAD*, İstanbul.
- Kaynar, M., Parlak, İ. (2005). *Her İl'e Bir Üniversite*, Paragraf, Ankara.
- Kaynar, M. K. (2019). Yükseköğretimin Çöküşü ve İİBF'ler, *Birikim*, <https://birikimdergisi.com/guncel/9855/yuksekogrenimin-cokusu-ve-iibfler>, Erişim Tarihi: 23.06.2023.
- Kepkep, N. (1997). "Bir Yükseköğretim Modeli Önerisi", içinde *Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler*, Akalın, E., vd. (yay. haz.), Bağlam, İstanbul, s. 51-56.
- Kızıllhan, S. B. (2021). *Modern Akademik Bilgi Üretim Sürecinin Dönüşümü ve Dönüştürdükleri: Türkiye'de Akademik Ethos'un Olanakları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kiper, M. (2010a). *Dünya’da ve Türkiye’de Üniversite-Sanayi İşbirliği ve Bu Kapsamda Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı ÜSAMP*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Ankara.
- Kiper, M. (2010b). *Üniversite-Sanayi İşbirliği’nde Önemli Bir Araç: Teknoloji Transfer Arayüzleri*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Ankara.
- Korkut, H. (2002). *Sorgulanan Yüksek Öğretim*, Anı, Ankara.
- Küçükler, S. D. (2022). “Interaction Between Education and Politics in Ancient Greek Poleis”, *Dört Öge*, sayı 22, s. 79-98.
- Le Goff, J. (2006). *Ortaçağda Entelektüeller*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı, İstanbul.
- Lewontin, R. C. (1998). “Soğuk Savaş ve Akademinin Dönüşümü”, içinde *Soğuk Savaş ve Üniversiteler*, (çev. Musa Ceylan), Kızılelma, İstanbul, s. 35-64.
- Lucas, C. J. (2006). *American Higher Education*, Palgrave, New York.
- Machlup, F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*, Princeton University, Princeton.
- Marangoz, C. (2004). “Çağdaş Üniversite Üzerine Düşünceler”, içinde *Nasıl Bir Üniversite?*, Aktan, C. C. (ed.), Değişim, İstanbul, s. 159-192.
- Marx, K. (2013). *Kapital*, (çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan), 1. Cilt, Yordam, İstanbul.
- Marx, K., Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*, (çev. Tonguç Ok, Olcay Geridönmez), Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Marx, K. (2015). *Kapital*, (çev. Mehmet Selik, Erkin Özalp), 3. Cilt, Yordam, İstanbul.
- Marx, K., Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto*, (çev. Tanıl Bora), İletişim, İstanbul.
- Medawar, P. B. (1995). *Genç Bilimadamına Öğütler*, (çev. Nermin Arık), TÜBİTAK, Ankara.
- Memurlar.Net. (2018). İşte YÖK’ün yeni Yükseköğretim Kanunu Taslağı, <https://www.memurlar.net/haber/302681/iste-yok-un-yeni-yuksekogretim-kanunu-taslagi.html>, Erişim Tarihi: 14.09.2023.
- Merhacı, S. Ö. (2015). “Amerika Birleşik Devletleri *Bayh-Dole* Yasası ve Türk Hukukunda Öğretim Elemanlarının Buluşlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 62 Sayı 2, s. 405-434.
- Meşe, İ. (2018a). “Taşra Üniversitesinde Feminist Pedagoji: Ne Kadar Mümkün?”, *Fe Dergi*, Cilt 10 Sayı 1, s. 67-78.

- Meşe, İ. (2018b). “Taşra Üniversitesi Nedir? Ne İşe Yarar?”, *Birikim*, Sayı 351, s. 110-118.
- Mills, C. W. (1974). *İktidar Seçkinleri*, (çev. Ünsal Oskay), Bilgi, Ankara.
- Mills, C. W. (2007). *Toplumbilimsel Düşün*, (çev. Ünsal Oskay), Der, İstanbul.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2009). *Arayışlar*, İletişim, İstanbul.
- Neziroğlu, İ., Yılmaz, T. (2014). *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt 8, TBMM, Ankara.
- O’Neill, J. (2001). *Piyasa*, (çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı, İstanbul.
- Ordine, N. (2018). *Faydasızlığın Faydası: Manifesto*, (çev. Leyla Tonguç Basmacı), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Ortaş, İ. (2011). “Ohio State Üniversitesinde Eğitim ve Araştırma”, *Yükseköğretim Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, s. 45-50.
- Önder, İ. (2000). Yüksek Öğretimde Özelleştirme Eğilimi: Temel Sorunlar, Yaklaşımlar ve Perspektifler, *Friedrich Ebert Stiftung*, İstanbul.
- Öngen, T. (2009). “Hangi Ekonomi Politik?”, içinde *Yapı, Pratik, Özne*, Coşkun, M. K. (ed.), Dipnot, Ankara, s. 15-30.
- Özarlan, O. (2019). Hariçten Gazel (I): Taşrada Üniversite(li) Olmak, *Birikim*, <https://birikimdergisi.com/guncel/9865/haricten-gazel-i-tasrada-universiteli-olmak>, Erişim Tarihi: 09.07.2023.
- Özdaş, M. N. (2000). *Bilim ve Teknoloji Politikası ve Türkiye*, <https://www.inovasyon.org/images/makaleler/pdf/NO.nimetbook.pdf>, Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- Özer, Y. E. (2018). “Girişimci Üniversite ve Türkiye”, *TSE Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, Sayı 666, s. 20-25.
- Özipek, B. B. (2004). “Akademik Özgürlük”, içinde *Nasıl Bir Üniversite?*, Aktan, C. C. (ed.), Değişim, İstanbul, s. 23-48.
- Özügurlu, M. (1998). “Üniversite-Sanayi İşbirliği Programı Üzerine Bir Eleştiri”, *kültür ve iletişim*, Cilt 1 Sayı 2, s. 47-76.
- Perkin, H. (2007). “History of Universities” içinde *International Handbook of Higher Education Part 1*, Forest, J. J. F., Altbach, P. G. (ed.), Springer, Dordrecht, s. 159-205.
- Platon. (2002). *Devlet*, (çev. Hüseyin Demirhan), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

- Platon. (2010). “Sokrates’in Savunması”, içinde *Diyaloglar*, Platon, (çev. Teoman Aktürel), Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 9-39.
- Raunig, G. (2016). *Bilgi Fabrikaları Yaratıcılık Endüstrileri*, (çev. Aslı Çetinkaya), Otonom, İstanbul.
- Renda, Y. (1995). “Bilim ve Teknolojide Atılım”, *Teknik ve Bilim*, sayı 332, s.52-55.
- Resmî Gazete. (1972). *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uygulamalı Araştırmalar Yönetmeliği*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14337.pdf>, Erişim Tarihi: 14.09.2023.
- Resmî Gazete. (1981). *Yükseköğretim Kanunu*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17506.pdf>, Erişim Tarihi: 20.08.2023.
- Resmî Gazete. (1983). *Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Kurulmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18181.pdf>, Erişim Tarihi: 21.08.2023.
- Resmî Gazete. (1986). *Ege Üniversitesi-Sanayi İşbirliği Geliştirme Merkezi Yönetmeliği*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19124.pdf>, Erişim Tarihi: 20.08.2023.
- Resmî Gazete. (1987). *Fırat Üniversitesi-Sanayi İşbirliği Geliştirme Merkezi Yönetmeliği*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19388.pdf>, Erişim Tarihi: 20.08.2023.
- Resmî Gazete. (2001). *Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/07/20010706.htm#1>, Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- Resmî Gazete. (2002). *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma Projeleri Hakkında Yönetmelik*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020410.htm#14>, Erişim Tarihi: 19.08.2023.
- Resmî Gazete. (2006). *Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Tezleri (San-Tez) Projelerinin Desteklenme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060909-2.htm>, Erişim Tarihi: 21.08.2023.
- Resmî Gazete. (2008). *Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/03/20080312-2.htm>, Erişim Tarihi: 29.08.2023.

- Resmî Gazete. (2011a). *Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-9.pdf>, Erişim Tarihi: 14.09.2023.
- Resmî Gazete. (2011b). *Kurul Kararı*,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/01/20110127M1-1.htm>, Erişim Tarihi: 29.08.2023.
- Resmî Gazete. (2015). *Kurul Kararı*,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150627-16.htm>, Erişim Tarihi: 30.08.2023.
- Resmî Gazete. (2016). *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma Projeleri Hakkında Yönetmelik*,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161126-8.htm>, Erişim Tarihi: 19.08.2023.
- Resmî Gazete. (2017). *Yükseköğretim Kurumları Teknoloji Transfer Ofisi Yönetmeliği*,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171207-5.htm>, Erişim Tarihi: 19.08.2023.
- Resmî Gazete. (2018a). *Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3-1.pdf>, Erişim Tarihi: 07.12.2023.
- Resmî Gazete. (2018b). *Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180724-9.pdf>, Erişim Tarihi: 15.09.2023.
- Rhoades, G. (2005). "Capitalism, Academic Style, and Shared Governance", *Academe*, Volume 91 Issue 3, s. 38-42.
- Rukancı, F., Anameriç, H. (2004). "Ortaçağda İlk Üniversiteler : Studium Generale", *Felsefe Dünyası*, Sayı 39, s. 170-186.
- Russell, B. (2017). *Batı Felsefesi Tarihi 1. Cilt*, (çev. Ahmet Fehmi), Alfa, İstanbul.
- Said, E. (2013). *Entelektüel*, (çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı, İstanbul.

- Sakınç, S., Bursalıoğlu, S. A. (2012). “Yükseköğretimde Küresel Bir Değişim: Girişimci Üniversite Modeli”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Sayı 2, s. 92-99.
- San, C. (1993). “Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Özerklik ve Bilim Özgürlüğü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 48 Sayı 1, s. 149-153.
- Sartre, J. P. (2014). *Aydınlar Üzerine*, (çev. Aysel Bora), Can, İstanbul.
- Savran, S. (1997). “‘Piyasa, Bilim, Devlet’ Devlet ve Piyasa Karşısında Bilim”, içinde *Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler*, Akalın, E., vd. (yay. haz.), Bağlam, İstanbul, s. 179-183.
- Serbest, A. H. (2015). *Geçmişten Bugüne Üniversite-Sanayi İşbirliği ve ÜSİMP*, https://www.usimp.org.tr/uploads/pdf/hamit_serbest-18062015122-04082015152730.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2023.
- Slaughter, S., Leslie, L. L. (1997). *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, John Hopkins University, Baltimore.
- Sombart, W. (2008). *Burjuva*, (çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı, Ankara.
- Standing, G. (2014). *Prekarya*, (çev. Ergin Bulut), İletişim, İstanbul.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Onbirimci Kalkınma Planı 2019-2023*, [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On Birinci Kalkınma Planı-2019-2023.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf), Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- Şahin, Y. E., Erşen, A. (2008). “Bilimin Ekonomi Politikası”, içinde *Bilim ve İktidar*, Dipnot, Ankara, s. 189-200.
- Şen, Z. (2016). *Bilim ve Türkiye*, TÜBİTAK, Ankara.
- Şenel, A. (2002). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat, Ankara.
- Şimşek, A. (2021). Albert Malche (1876-1956), *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/albert-malche-1876-1956/>, Erişim Tarihi: 15.10.2023.
- Taylor, F. W. (2018). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, (çev. H. Bahadır Akın), Çizgi, Konya.
- Tekeli, İ. (1985). “1984’ten 1985’e Bakarken Bilim Yaşamı İçin Beklentiler”, *Bilim ve Sanat*, 49, s. 7-8. (k)
- Tekeli, İ. (2004). *Eğitim Üzerine Düşünmek*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- Tekeli, İ. (2019). “Modern Türkiye’de Bilim ve Üniversite (1923-2019)”, içinde *Modern Türkiye Tarihi*, Şimşek, A. (ed.), Pegem, Ankara, s. 284-311.
- Tekerek, T. (2023). *Taşra Üniversiteleri*, İletişim, İstanbul.

- Tekin, O. (1998). *Eski Yunan Tarihi*, İletişim, İstanbul.
- Tekin, O. (2010). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim, İstanbul.
- Terzioğlu, T. (2003). “Sunuş”, içinde *Eğitimin Geleceği*, Babüroğlu, O. N. (ed.), (çev. Zülfü Dicleli), Sabancı Üniversitesi, İstanbul, s. 1-8.
- Ticaret Bakanlığı. (2021). Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/hizmet-ticareti-anlasmalari/hizmet-ticareti-genel-anlasmasi-gats>, Erişim Tarihi: 27.08.2023.
- Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge, Ankara.
- Tiryakioğlu, M. (2016). “Teknolojik Yetenek ve Öğrenme”, içinde *Bilim, Teknoloji ve Yenilik*, Akçomak, İ. S., vd. (drl.), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, s. 81-106.
- Truman, H. S. (1949). Inaugural Address, *Harry S. Truman Library and Museum*, <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/19/inaugural-address>, Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- Türkcan, E. (2009). *Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Politika*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- TÜBİTAK. (1990). I. Bilim Teknoloji Şurası (14-15 Mayıs 1990), TÜBİTAK, Ankara.
- TÜBİTAK. (1993). Türk Bilim ve Teknoloji Politikası 1993-2003, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/2/2btyk_karar.pdf, Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- TÜBİTAK. (1997). Türkiye’nin Bilim ve Teknoloji Politikası, https://tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/3/3btyk_karar.pdf, Erişim Tarihi: 07.12.2023.
- TÜBİTAK. (2000). Altıncı Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Toplantısı, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/6/6btyk_karar.pdf, Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- TÜBİTAK. (2001). Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Yedinci Toplantısı, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/7/7btyk_karar.pdf, Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- TÜBİTAK. (2004). Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files//vizyon2023/Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf, Erişim Tarihi: 03.08.2023

- TÜBİTAK. (2010). Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi 2011-2016, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/22/BTYK22_Ek_4_UBTYS_2011-2016.pdf, Erişim Tarihi: 30.12.2023.
- TÜBİTAK. (2011). Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu 23. Toplantısı, https://tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/23/BTYK23_Gelismeler.pdf, Erişim Tarihi: 29.08.2023.
- TÜBİTAK. (2014). Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi 2011-2016 2014 Yılı Eylem Planı, https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/ubtys_2014.pdf, Erişim Tarihi: 07.12.2023.
- TÜBİTAK. (2023a). Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi, <https://www.tubitak.gov.tr/tr/icerik-girisimci-ve-yenilikci-universite-endeksi>, Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- TÜBİTAK. (2023b). Bilim, Teknoloji ve Yüksek Kurulu, <https://tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/bilim-ve-teknoloji-yuksek-kurulu/icerik-toplantilar>, Erişim Tarihi: 24.08.2023.
- TÜSİAD. (2015). TÜSİAD'ın Eğitim Alanındaki Çalışmaları 1990-2015, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8530-tusiad-in-egitim-alanindaki-calismalari-1990-2015>, Erişim Tarihi: 21.09.2023.
- TÜSİAD. (2018). Geleceğin Güvencesi ve Kakınmanın Taşıyıcı Gücü: Eğitim-TÜSİAD'ın Eğitim Alanındaki Çalışmaları 1990-2018, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10183-gelecegin-guvenesi-ve-kalkinmanin-tasiyici-gucu-egitim-tusiad-in-egitim-alanindaki-calismalari-1990-2018>, Erişim Tarihi: 21.09.2023.
- TÜSİAD. (2023a). Hakkında, <https://tusiad.org/tr/tusiad/hakkinda>, Erişim Tarihi: 21.09.2023.
- TÜSİAD. (2023b). 45. Yıl, <https://tusiad.org/45-yil/>, Erişim Tarihi: 18.08.2023.
- Ulutaş, B. (2016). *Piyasalaşma Bağlamında Üniversite-Sanayi İşbirliği ve Teknokentler*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ülgen, P. (2013). "Geç Ortaçağ Avrupasında Lonca Teşkilatı", *History Studies*, Volume 5 Issue 2, p. 471-487.
- Ünal, İ. (2013). *50 Soruda Üniversite*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.

- ÜSİMP. (2023a). Genel Bilgi, <https://www.usimp.org.tr/tr/sayfa/icerik/genel-bilgi-8>, Erişim Tarihi: 02.08.2023.
- ÜSİMP. (2023b). Fuar ve Kongre, <https://www.usimp.org.tr/tr/sayfa/icerik/fuar-ve-kongre-325>, Erişim Tarihi: 02.08.2023.
- Vatansever, A., Yalçın, M. G. (2015). “*Ne Ders Olsa Veririz*”, İletişim, İstanbul.
- Veblen, T. (2015). *The Higher Learning in America*, John Hopkins University, Baltimore.
- Visakorpi, J., Stankovic, F., Pedrosa, J., Rozsnyai, C. (2008). Türkiye’de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar, *TÜSİAD*, İstanbul.
- Wallerstein, I. (1998). “Soğuk Savaş Döneminde Alan Araştırmalarının Öngörülme Sonuçları”, içinde *Soğuk Savaş ve Üniversite*, (çev. Musa Ceylan), Kızılelma, İstanbul, s.209-243.
- Waters, L. (2009). *Akademik Düşmanları*, (çev. Müge Özbek), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Weber, M. (1946). “Science as a Vocation”, içinde *From Max Weber: Essays in Sociology*, (çev. H. H. Gerth, C. W. Mills), Oxford University, New York, s. 126-156.
- Weber, M. (2002). *Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Zeynep Gürata), Ayraç, Ankara.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt 1*, (çev. Latif Boyacı), Yarı, İstanbul.
- Wharton Finance. (2023). <https://fnce.wharton.upenn.edu/>, Erişim Tarihi: 07.04.2023.
- Wood, E. M. (2021). *Kapitalizmin Kökeni*, (çev. A. Cevdet Aşkın), Yordam, İstanbul.
- Yalçın, C. (2004). “Akademik Özgürlük Üzerine Bir Değerlendirme”, içinde *Nasıl Bir Üniversite?*, Aktan, C. C. (ed.), Değişim, İstanbul, s. 49-74.
- Yalçıntaş, A., Akkaya, B. (2019). “Türkiye’de Akademik Enflasyon: ‘Her İl’e Bir Üniversite Politikası’ Sonrasında Türk Yükseköğretim Sistemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 74 Sayı 3, s. 789-810.
- Yamaç, K. (2009). *Bilgi Toplumu ve Üniversiteler*, Eflatun, Ankara.
- Yardımcı, A., Müftüoğlu, E. B. (2014). Üniversite Sanayi İşbirliğinde Sanayi Kesiminin Beklentileri ve Sorunları, *TOBB*, Ankara.
- Yavuz, A. (2019). *Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yenilik ve İşletme Performansı İle İlişkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

- Yeldan, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim, İstanbul.
- Yıldırım, E., Duman, M. (2004). “Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği”, içinde *Nasıl Bir Üniversite?*, Aktan, C. C. (ed.), Değişim, İstanbul, s. 75-86.
- Yıldız, Ö. (2016). *Bartın İlinde Bölgesel Kalkınma Sorunsalı Açısından Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Değerlendirilmesi (Orman Ürünleri Sektörü İçin Uygulamalı Anket Çalışması)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Yılmaz, T. (2022). *Piyasa Kısılacında Akademisyen Olmak: Toplumsal Fayda Misyonu ile Serbest Piyasa Kodları Arasında Akademisyen(lik) Deneyimleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yücebaş, M. (2007). “İdeolojik Bir Süreç Olarak Operasyonel Üniversiteden Girişimci Üniversiteye: Yeni Üniversitenin Reklam İmgeleri”, *iletişim:araştırmaları*, Cilt 5 Sayı 1, s. 39-74.
- Yücel, İ. H. (2006). *Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü*, DPT, Ankara.
- Yücel, N., Atlı, Y. (2014). “Üniversite Eğitiminde Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Önemi: Fırat Üniversitesi Öğretim Elemanları Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19 Sayı 3, s. 153-168.
- Yüksel, Y. (1996). “Üniversite Sanayi İşbirliği (ÜSİ) ve Kayseri Uygulaması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, s. 217-235.
- YÖK. (2007). Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi, <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Turkiyenin-yuksekogretim-stratejisi.pdf>, Erişim Tarihi: 23.08.2023.
- YÖK. (2019). Yükseköğretim Politikalarında Yeni YÖK 2014’ten Sonrası, https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Yuksekogretim_politikalarinda_yeni_yok.pdf, Erişim Tarihi: 19.08.2023.
- YÖK. (2021). Üniversite Sanayi İşbirliğinin Geliştirilmesi Eylem Planı, <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/universite-sanayi-isbirliginin-gelistirilmesi-eylem-planı.pdf>, Erişim Tarihi: 20.08.2023.

YÖK. (2023). 19 Haziran 1999 tarihli Bologna Bildirgesi, <https://uluslararasi.yok.gov.tr/uluslararasilasma/bologna/temel-bildirgeler-ve-geli%C5%9Fmeler/bologna-bildirgesi>, Erişim Tarihi: 02.08.2023.